

**MAJURI SARASTIEN SOTILASMILJÖÖN KERRONNAN
TEEMAT JA TYYLIT JA NIIDEN ESILLETULO
VÄINÖ LINNAN
TEOKSEN *SOTAROMAANIN* RETORIIKASSA**

Veikko Inkilä

**Pro-gradu-tutkielma
Oulun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Kirjallisuus
Kevät 2022**

Tiivistelmä

Tutkielmassa tarkastellaan Väinö Linnan *Sotaromaanin* kerronnan teemoja ja tyylejä majuri Sarastien johtaman pataljoonan (n.1000 miestä) konekiväärikomppanian (n. 120 miestä) yhden noin kolmikymmenjäsenisen joukkueen sotatietä koko jatkosodan ajalta (n.20.6.1941–5.9.1944). Samalla tutkitaan, ovatko ne *Sotaromaanin* tekstit, jotka on jätetty pois *Tuntemattomasta sotilaasta*, heikentäneet sen teemojen vaikuttavuutta.

Teoksen tutkittu aineisto käsittää yhteensä 32 miljoon henkilöön sidottua esimerkkiä sekä kolme *Tuntemattomasta sotilaasta* poisjätettyä pitkäkököä esimerkkiä, (kukin n. yksi sivu). Tutkittu sivumäärä on noin 240. Tutkimuksen analysoinnissa käytetään Chatmanin luomaa ”Booth-Chatmanin” mallia (Chatman ym.). Malli on sopiva erityisesti fiktiivisten kertomusten analysointiin. Tutkimuksen olennaisina perusperiaatteina käytetään teoksen *Narrative Theoryn* johdannon, ”Narrative as Rhetoric” (Phelan & Rabinowitz), kuutta ohjetta.

Teoksen retoriikka perustuu dialogiin siten, että jokainen tilanne on muokattu oman itsensä näköiseksi. Tyyli vaihtelee mestarin jäljiltä arkiproosasta tragediaan. Sotilaitten kotialueiden murteet osoittavat voimansa. Kertojan tietämys sodasta on ylivertainen. Nämä ovat pääsyyt siihen, että useimmat lukijat pitävät fiktiivistä teosta niin todenmukaisena.

Tutkimuksen tuloksin tuloksena esitetään 20 teemaa, joista kansallisia teemoja on 14 (vaikuttavana koko kansassa) ja muita teemoja kuusi kappaletta (vaikuttavat lähinnä tilanne- ja taistelukohtaisesti).

Läpi teoksen vaikuttavina teemoina ovat kansallisissa teemoissa herraviha ja -iva, ja ne ovat vaikutuksiltaan rinnasteisia ylijohdon arvosteluun. Seuraavana tasona ovat saksalaisvastaisuus ja sodanvastaisuus. Omien sotilaiden teloituksia ei ymmärretä ollenkaan. Isänmaan puolustaminen on hyvä asia ja tällöin omia sotilaita suojaava ja pelastava sankaruus on tunnustuksen arvoinen.

Muiden teemojen hallitsevina käsitteinä ovat huumori ja ryhmätasolta alkava hyvä tilanteemuokainen johtaminen. Nämä kaksi teemaa ovat ehdottoman tärkeitä joukon taistelutahdon luomisessa ja ylläpidossa.

Teos asettaa *Tuntemattomasta sotilaasta* poisjätetyistä *Sotaromaanin* teksteistä vaikuttavimmaksi ylijohdon valehtelun sodankestoaajasta. Ylijohdo ei katkaissut lentoa huhulta, joka kertoi sodan kestoksi kolme viikkoa. Hyökkäyssodan lopulla tapahtunut kahden oman sotilaan teloitutus johti siihen, että rintamasotilaan luottamus herroihin loppui tyystin. Samalla viimeinenkin runebergiläinen ihannoiva isänmaallisuus haihtui ja asenne muuttui realistiseksi.

Asiasanat: Herraviha, -iva, ylijohdo, saksalaisvastaisuus, sodanvastaisuus, huumori, johtaminen

Sisällysluettelo

1 Johdanto	5
1.1 Tutkielman aihe, tutkimuskohde ja tutkimuskysymykset	5
1.2 Väinö Linnasta ja aiemmasta Linna-tutkimuksesta.....	7
1.3 Kohdeteos <i>Sotaromaanin</i> muodonmuutoksena ilmestyneen <i>Tuntemattoman sotilaan</i> sama vastaanotto	8
2 Retoriikasta, retorisesta kertomusteoriasta ja niiden tutkimisesta <i>Sotaromaanissa</i>	9
2.1 Retorinen kertomusteoria	9
2.2 Booth-Chatmanin malli kertomuksen tutkimista varten.....	14
2.3 Kertomuksen retoriikan tarkastelu.....	23
2.4 Muita perusteita	29
3 <i>Sotaromaani</i>	31
3.1 Linnan kehityskaari kansalliskirjailijaksi	31
3.2 <i>Sotaromaanin</i> synty	34
4 Majuri Sarastien sotilasmiljöön kerronnan teemat ja tyylit teoksen moninaisessa retoriikassa	38
4.1 Upseerien kommunikoiva retoriikka	39
4.1.1 Majuri Sarastie.....	39
4.1.2 Luutnantti (myöhemmin majuri) Lammio.....	47
4.1.3 Vänrikki (myöhemmin luutnantti) Koskela.....	55
4.1.4 Yhteenveto.....	61
4.2 Aliupseerien kommunikoiva retoriikka	62
4.2.1 Alikersantti (myöhemmin kersantti) Hietanen	63
4.2.2 Alikersantti Rokka	69
4.2.3 Alikersantti Lahtinen	76
4.2.4 Sotamies Honkajoki.....	80
4.2.5 Sotamies (myöhemmin alikersantti) Vanhala.....	84
4.2.6 Yhteenveto.....	88
4.3 Kolmen <i>Tuntemattomasta Sotilaasta</i> poisjätetyn <i>Sotaromaanin</i> tekstin kommunikoiva retoriikka	89
4.3.1 Jatkosodan syyt.....	90
4.3.2 Vuoden 1941 syksyn moraalinen kriisi	94
4.3.3 Kariluoto ja isänmaallinen idealismi	96

4.3.4 Yhteenveto.....	98
5 Esiin tulleet teemat tyyleineen ja niiden tarkoitusperät	102
5.1 Kansalliset teemat	103
5.1.1 Yhteenveto.....	108
5.1.2 Tulkitsemani kansalliset teemat perussanoina.....	108
5.2 Muut teemat.....	110
5.2.1 Yhteenveto.....	112
5.2.2 Tulkitsemani muut teemat perussanoina	113
6 Päätäntö.....	114
Lähteet.....	118
Liite	122

1 Johdanto

1.1 Tutkielman aihe, tutkimuskohde ja tutkimuskysymykset

Tässä tutkielmassani analysoin Väinö Linnan teosta *Sotaromaani* (Linna 2000 (1954), myöh. SR). Teoksen pohjalta syntyi Suomen historian tunnetuin sotakuvaus, *Tuntematon sotilas*. (Linna 1956 (1954), myöh. TS). *Sotaromaani* on fiktiivinen teos, jossa on Linnan ilmoituksen mukaan esikuvakiin. Linna kuvaa Suomen vuosina 1941–1944 käymän jatkosodan ajalta kollektiivista yhteisöä, erään jalkaväkirykmentin yhden jalkaväkipataljoonan konekiväärikomppanian yhtä joukkuetta, sen elämää kuolemanpelonalaisena sotatiellä. Sotatie on kokonaisuus alkaen Joensuun lähellä sijainneesta Ylämyllyn varuskunnasta Neuvostoliiton puolelle Petroskoihin¹ menen ja takaisin. Sotatie kattaa noin 20.6.1941–5.9.1944 välisen ajan. Tie jakaantuu hyökkäysvaiheeseen (jatkosodan alusta joulukuun alkupuolelle 1941), asemasotaan (joulukuun alusta 1941 kesäkuun alkupuoleen 1944) ja torjuntataisteluihin (kesäkuun alkupuolesta syyskuun viidenteen 1944).

Sotaromaani on retorinen kertomus, jonka pohja on eksistentialistinen ja jossa Linna käsittelee konkreettista ihmistä erilaisissa tilanteissa. Kerronta on hyvin moninaista yksilön ja ryhmän välillä. Teos on täynnä proosana esiintuotuja tapahtumia. Retoriikka kumpuaa puheena ja tekstinä. Kommunikaatiot ovat pääsääntöisesti dialogeja.

Sotaromaani on teos, jota lukiessa muodostuu aina jokin uusi näkökulma. Esimerkkinä alla oleva *Tuntemattomasta sotilaasta*. Esimerkki puhuttelee minua hyvin paljon.

Linna kuuluu niihin kirjailijoihin, joihin palataan, joita luetaan uudestaan, koska jokainen lukukerta on erilainen. Tämä on tietysti klassikon varmin tunnusmerkki: Teos ei ole klassikko siksi, että meillä olisi siitä yhteinen tulkinta, vaan siksi, että meillä on yhteinen teksti, joka ei ota palautuakseen mihinkään tulkintaan. Silti juuri enemmän tai vähemmän onnistuneet tulkintayritykset pitävät teoksen elävänä. (Laine 2015, 11.)

Päädyin *Sotaromaaniin* kohdeteoksena seuraavista syistä; Tunnen ja osaan teoksen kohtuullisen hyvin ja jokainen lukukerta on tuonut minulle uusia näkökohtia. Osallistuin Oulun yliopistossa vuonna 2017 yliopistonlehtori Pekka Kuusiston luentokurssille: Retoriikka, estetiikka ja poetiikka. Luennoilla sain uusia näkökulmia. Myöhemmin Kuusisto ilmoitti käsityksensä, ettei *Sotaromaania* ole juurikaan tutkittu retoriikkaan ja kommunikaatioon liittyen. Lisäksi teos

¹ Kaupunki sai Äänislinna nimen, jota käytettiin suomalaisten miehityksen ajan vuoden 1944 heinäkuulle asti.

on alkuperäisin ja täydellisin painos kyseisen joukon sotatiestä. Teoksen monipuolisuuden ansiosta uskon analyysin olevan antoisaa.

Teoreettinen viitekehys, on seuraava: Väinö Linna oli ottanut omalle työlleen suuren kansallisen päämäärän. Sen mukaisesti ongelmien oikeat ratkaisut ovat parasta isänmaallisuutta. On pyrittävä rakentamaan tätä maata parempaa elämää varten. Siten kaatuneitten uhri ei ole ollut turha. (MU, 91.)

Linna aloitti tuon työn ottamalla *Sotaromaanin* kieleksi Suomen alueelliset murteet tavallisen miehen puheessa. Linna näki ja koki, että viranomaisten kieli ei vastannut ihmisten todellisuutta. Linnalla oli suuri tavoite: kieli on muutettava. Sitä varten oli hänen itsensäkin muutettava toimiansa. Linna päätti puhua (kirjoittaa) kuin kansa itse. (MU, 350–352.) Hän kuvaa omaa muutostaan: ”Aiemmin olisin etsiytynyt jonnekin sotilaiden yläpuolelle ja katsellut heitä sieltä. Nyt koetin asennoitua asioihin heidän tasoltaan [...] Menin replikoinnin sisään ja koetin elää niissä.” (MU, 351.)

Tutkimukseni tuotokseen vaikuttaa siten eniten kerronnan retoriikka. Tällöin tekemäni työhypoteesi on ”Teoksen monipuolisesta, monitasoisesta ja useista eri murrealueitten muodostamasta retoriikasta löytyy runsaasti erilaisia teemoja sekä historian kontekstiin sijoittuvia kommentteja. Moninaiset tyyli vahventavat retoriikkaa.”

Tutkin työhypoteesistani lähtien *Sotaromaania* retorisella analyysillä. Sen mukaisesti kiinnitän huomion itse tekstiin ja sen vaikutuskeinoihin. Olen kiinnostunut sekä teoksen asiasisällöstä että ilmiästä. Erityisesti erilaiset henkilökuvat, toistot ja rinnastukset jne. lisäävät uskottavuutta. Tyylin vaikutus on vahventava tekijä.

Edellä olevan perusteiden lähden hakemaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Mitä retorisen kerronnan tarkoitushakuisia keinoja ja tyyliä löytyy *Sotaromaanin* tekstistä, kerronnasta ja sen henkilöhahmojen monimuotoisista dialogeista?
- Miten teos kommentoi kerronnassa sotien historian tulkintaa?
- Kuinka nämä kertojan toimin esille tulevat retoriset keinot rakentavat ja ohjailevat teoksesta tehtävään narratologian mukaiseen analyysiin ja siten myös tulkintaan?
- Mitä teemoja syntyy edellisten kysymysten perusteiden tehdyissä tulkinnoissa?

Tutkielma etenee siten, että luvussa kaksi käsittelee retoriikkaan ja siten retoriseen kertomusteoriaan liittyvät asiat. Tuon esiin retoriikan teoreettisen tutkimisen kehityksen Aristoteleesta nykypäivään.

Käytän analyysin teossa menetelmänä Booth-Chatmanin tutkimismallia (Chatman 1978). Käytän tutkimuksellisesti olennaisina kuutta ohjetta, jotka ovat artikkelissa *Narrative as Rhetoric* (James Phelan & Peter Rabinowitz 2012, myöh. NR). Teoksessa David Herman et al. (toim.) *Narrative Theory*.

Kolmannessa luvussa esitän kirjailijan kehityksen kansalliskirjailijaksi ja *Sotaromaanin* synnyn. Luku osoittaa, kuinka Linnan tuotanto kehittyi siten, että hän nimesi näkemyksensä elämästä ”ihmiselämän suhteellisuusteoriaksi” ja toimi sen mukaisesti. Tutkijat nimesivät tämän Linnan käsityksen ja toimet ”*rationaaliseksi humanismiksi*.”

Neljäs ja viides luku ovat analyysiä. Näistä neljännessä tutkin 35 esimerkkiä Sarastien sotilasmiljöössä teemoittaen ne. Samalla analysoin myös tyyliä. Viidennessä luvussa esitän analyysin tulokset merkityksineen. Kuudes luku on päätäntö.

1.2 Väinö Linnasta ja aiemmasta Linna-tutkimuksesta

Linna nousi tällä teoksellaan lyhyessä ajassa suomalaisten kirjailijoiden kärkipaikalle Aleksis Kiven rinnalle. Linna tulkitsee kansakunnan tunnot sille mitä olennaisimmasta asiasta, sodasta, jolla nuori itsenäisyys säilytettiin. *Tuntemattoman sotilaan* sodankuvaus ei ollut kuitenkaan tavanomainen, vaan kuvaus sisälsi myös suuren yhteiskunnallisen näkökulman. Sama yhteiskunnallinen ravistelu oli myös trilogiassa *Täällä pohjantähden alla* (1952–1962). Näillä kahdella teoksella hän laajensi kirjallisen toiminnan rajoja siten, että tuloksena oli suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin analyysi. Linnasta tuli nykyisen tasavaltamme Topelius. Vanha kansallinen traditio nykyaikaistui: Topelius ja Runeberg jäivät entisille sijoilleen. Linna osoitti, että paluuta ei ollut heidän aikoihinsa. Linna oli siten kansallinen kertoja kansakunnan kaapin päällä näiden sijasta. Hänet nimettiin 60-vuotiaana kansalliskirjailijaksi. Hän hyväksyi valintansa Suomen Akatemian jäseneksi ja valtiovalta hautasi hänet vuonna 1992. Tämä kappale osoittaa oivallisesti Linnan tuotannon tutkimisen olevan elävää yhä edelleen. Linnan pääteokset eivät ole pelkästään bestsellereitä, vaan paljon enemmän. Tämän takia uusia mitä moninaisimpia näkökulmia löytyy jatkuvasti. On kirjailija ja historiallinen yhteiskuntakriitikko. Uudet

sukupolvet tutkivat omien mielenkiintojen mukaisia asioita.² Tutkimus alkoi ja on jatkunut heti *Tuntemattoman sotilaan* vuonna 1954 tapahtuneen ilmestymisen jälkeen. On kevyttä, on tieteellistä. On tunnustusta, on negatiota. On elokuvia, teatteriesityksiä ym. *Tuntematon sotilas* on vakio koulujen lukujärjestyksessä.

1.3 Kohdeteos *Sotaromaanin* muodonmuutoksena ilmestyneen *Tuntemattoman sotilaan* saama vastaanotto

Sotaromaanin lähtökohtana oli Linnan pohdinta siitä, miten ilmaista sodan tunnot, jotta teoksesta ilmenee Linnan omien ajatusten tuottama kansallinen päämäärä. Tuo päämäärä oli muuttaa vanha runebergiläinen sotaa ihannoiva mentaliteetti kansalaismentaliteetiksi sotaa vastaan. Perusratkaisuna teoksen kieli on suorittavan portaan omalla kielellä. Näin syntyi terapiateos.³ Teoksen nimi oli *Sotaromaani*, jonka Linna muutti ystävän neuvosta *Tuntemattomaksi sotilaaksi*. (SR, 22.)

Linnan teos *Tuntematon sotilas* tuli myyntiin joulukuksi 1954. Se sai aikaan valtavan ostobuumin ja sen myyntimäärät ylsivät ällistyttäviin lukuihin.⁴ Samalla puhkesi ”Suomen kirjallisuuden jatkosota”. Nimitys johtui suurimmasta kirjakaplakasta sitten Aleksis Kiven päivien. Erilaisia polemiikkeja ja mielenilmauksia ilmaantui tulevien kuukausien aikana. Näistä jyrkin oli Toini Havun (Helsingin Sanomat) arvio, joka teloi kirjan. Havun kritisointi ”Purnaajan sota” teki tietäväksi, että Linnan teos ei kelvannut täysin todistusvoimaiseksi sotaromaaniksi, koska kirjailijalta puuttuivat perspektiivit ja suuret näköalat. Havun mukaan teos oli toki paksu, mutta ei suuri sotaromaani. (SR, 25–26.) Kuitenkin pääosa muista arvostelijoista ilmaisi tyytyväisyytensä: suomalainen sotilas oli saanut oikean kuvauksen. Linna voitti tämän kirjallisuuden jatkosodan.

Käsittelen Väinö Linnan kehittymistä kirjailijana ja *Sotaromaanin* syntyä luvussa kolme.

² Kappaleen otteet ovat teoksesta *Väinö Linna tunnettu ja tuntematon*. Toim. Pertti Haapala, Maria Laakso, Toni Lahtinen ja Jyrki Nummi. 2020. Helsinki, WSOY. Teoksessa 25 tunnettua tieteen ja taiteen ammattilaista tutkii Väinö Linnan vaikutusta suomalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Teoksen takakannen sana ”Nykynäkökulmia” puhuu puolestaan.

³ Terapiateos oli Linnaa itseään varten. Hän tarvitsi teoksen, joka ilmaisi, että hän oli pitkällisten hakujen jälkeen päätenyt ihmiselämän suhteellisuusteoriaan. Nyt hän saattoi luomisvoimansa avulla aloittaa päämääränsä toteuttamisen, kansakunnan eheyttämisen. (Kirjoittajan tulkinta.) Käsite ”kansallinen terapia” on eri kirjoittajilla, mm. (Lilja 1984, 91 ja Arnkil & Sinivaara 2006, 500.)

⁴ Ensimmäisen vuoden (12 kk) myynti oli 161 114 kappaletta. (SR 29.)

2 Retoriikasta, retorisestä kertomusteoriasta ja niiden tutkimisesta *Sotaromaanissa*

Kertomuksella tarkoitetaan pääsääntöisesti kokonaisuutta, joka on kielellisesti looginen. Kertominen tapahtuu luonnollisella kielellä, muu ei ole mahdollista. Kertomus on me-piirin laajentamista. Kertomus puhuu asioista, jotka ovat sovinnainten sääntöjen alaisia, jossain määrin tuttuja ja tutuksi tehtäviä. Joku kertoo näistä asioista toiselle. Jokaisella teoksella on tekijänsä. (Kinnunen 1989, 31, 42, 45, 221.)

Kertomuksen lopputulos on se, jota lähdetään analysoimaan ja tulkitsemaan. Tässä tutkimuksessa se on *Sotaromaani*, joka on oma fiktiivinen pienoismaailmansa. Tämän Linnan luoman teoksen maailma toimii luonnollisessa kontekstissa. Se on avoimen systeeminkaltainen, joka on kuvausten suhteen tyhjentämätön. (Ib, 101.) Kirjailija on sitonut sen reaali maailmassa Suomen jatkosotaan. Näin se on hyvin todentuntuinen ja kuitenkin se on fiktiivinen.

2.1 Retorinen kertomusteoria

Juhana Torkin mukaan retoriikka on sekä puhetaitoa että kaunopuheisuutta ja siinä päämäärä ohjaa puhetta. Puhe ei ole asiakeskeinen esitelmä, vaan siinä tärkeintä on puhujan antautuminen vuorovaikutukseen kuulijoitten kanssa. Tällä taidolla pyritään vakuuttamaan kuulijat sen asian oikeellisuudesta, josta puhuja tuo esiin haluamiansa seikkoja. Täten hyvä puhuja pystyy usein suostuttelemaan kuulijansa asiansa taakse. Tämän antiikista peräisin olevan pohjan loi Aristoteles *Retoriikka* teoksellaan. Se on ollut ja on yhä edelleen retoriikan perusteos. Torkki jakaa puhetaidon moninaisesti. Kun retoriikan taju ja ajattelu yhdistetään puheeseen, mahdollistuu päämäärän saavuttaminen kuulijoiden vakuuttamiseksi oman asian oikeellisuudesta. Retoriikassa on siten kysymys paljosta muustakin kuin pelkästään puheesta tai tekstistä. Analysointi vaatii lisäksi aina lähtökohtatilanteen, jossa puhe on pidetty tai teksti on kirjoitettu. Siten retorinen analyysi on hyvin voimallisesti kontekstisidonnaista. Tutkimuksessa otan nämä asiat aina mukaan. (Torkki 2006, 21, 32, 35, 37, 38, 56, 62, 93; Puro 2005, 30.)

Puheen lisäksi Aristoteles lisäsi retoriikkaan kirjoittamisen. Retoriikan hän jakoi sisältöön ja muotoon. Retoriikan analyysissä avainkäsite on pisteis, argumentaation keinot; – ethos, puhujan persoonallisuus, – pathos, kuulijoiden tunteisiin vetoaminen, – logos, järkeen vetoaminen.

(Puro, 2005, 32, Torkki 2006, 160–161.) Tämä jako pätee yhä edelleen varsinaiseen puheeseen (ja tekstiin) liittyen. Moni tutkija mm. Torkki päätyy tähän jakoon ja pitää sitä ”erinomaisena työkaluna”. Tällä hallitaan koko vakuuttamisen keinojen kirjo. Torkki esittää kolmena kysymyksenä vakuuttamisen synnyn: Miten luon uskottavuuden puhujana (ethos)? Miten vetoan kuulijoitten järkeen (logos)? Miten vetoan kuulijoiden tunteisiin (pathos)? (Torkki 2006, 159–161.)

Yksi modernin retorisen kertomusteorian suuri taustavaikuttaja oli Wayne C. Booth. Hänen perusajatuksensa sisälsi kaksi uutta asiaa Aristoteleen *Retoriikkaan* verrattaessa: ”Kerronta on neutraalista poikkeavaa ja kaikki kommunikaatio on retorista tilannetta.” (Booth 1983, 109, 415–417; Kuusisto 2017.) Täten hän kumosi Aristoteleen vanhan opin. Tämä uusi retorinen tilanne vastaa täsmälleen pääosaa *Sotaromaanin* tilanteista, jotka tulkittuna esittävät eri tyyleillä vahvennettuja teemoja teoksessa. Lisäksi kertoja esittää teemoja hyvinkin selkeästi ja tuo esiin omat näkemyksensä moninaisten ilmaisujen, tasojen ja tahojen kautta.

Myös uusi retoriikka jatkoi kehittymistä retoriikan tutkimuksen alalla. Wayne C. Booth itse loi perusteoksessaan epäluotettavan kertojan ja siihen saumattomasti liittyvän sisäistekijän ominaisuudet. Boothin mukaan ”kertoja” on epäluotettava silloin, kun kertojan arvot ja normit ovat ristiriidassa sisäistekijän arvojen ja normien kanssa (Booth 1961, 158, Suomennos Sari Salin 2007, 2).

Booth ja muut uuden retoriikan edustajat (mm. Edwin Black, Carolla Arnorld, Chaim Perelman ja I. A. Richards) kumosivat aristotelelaisen retoriikan liian ahtaana tulkinta-alueena. Heidän mukaansa julkinen puhe (kaunopuheinen tai ei) on vain yksi retoriikan sovellutusalue. Uusi retoriikka on luonteeltaan yleistäjä, sen pitää olla ”enemmän retorisen kritiikin henkistä analyysia, esitettyä ja tulkintaa”. Sana missä muodossa tahansa saattaa vaikuttaa siihen, millainen tilanne on. Tämä kokonaisuus on uuden retoriikan aiheuttamana todellinen vallankumous. (Puro 2005, 107–109).

Kommunikaatio on alun perin vieraskielisestä sanasta muokattu. Tämän tilalle on otettu lähinnä Osmo A. Wiion toimesta suomenkielinen vastine: viestintä. Tällöin viestit liikkuvat ihmisten välillä. Myös eläimet ja koneet voivat viestiä keskenään. Täten kaikkalainen tiedonkulku on monipuolista ja monitasoista viestintää; puhe, kirjoitus, isku, elekieli jne. (Wiio 1994, 10, 67–69.) Nykykäytännössä kommunikaation käyttö viestintää ilmaisevana sanana on etusijalla. Tämän työn aikana käytän kommunikaatio-sanaa. Jokin kommunikointitapa esiintyy aina

tilanteessa kuin tilanteessa, ja se mahdollistaa kohdassa 2.2 esittämäni Booth-Chatmanin mallin käytön.

Kirjallinen kommunikaatio on luonteeltaan mutkikasta ja siihen liittyy oleellisesti se, että myöhempi kirjallisuus käy keskustelua varhaisemman kanssa (Brax 2014, 126–127.) Tällaista keskustelua on monin paikoin myös *Sotaromaanissa*. Pysin luomaan tulkinnan valitsemani kohteen kokonaisuudessa, jossa olen ottanut huomioon mallin mukaisesti kirjailijan (lähettäjä), tekstin (teos), kielen (koodi) kirjan (kontakti), lukijan (vastaanottaja) ja ympäröivän yhteiskunnan (konteksti). Palaan tähän tutkimukselliseen tapaan periaatteiden muodossa kohdassa 2.3.

Kommunikointi viestinnän tapahtumana on aina retorinen tilanne. Jokainen tällainen tilanne sisältää mahdollisen teeman. Tulkittaessa näitä tilanteita löytyy todennäköisesti usein myös esteettisiä näkökulmia.

Fiktiolla ymmärretään kuvitelmaa ja/ tai epätodennäköistä olettamusta tahi sepitettä.⁵

Historialla ymmärretään menneiden tapahtumien kuvausta tai tutkimusta. Se on useimmiten kertomus, tarina, juttu, kasku, tapaus, asia.⁶

Kommentilla ymmärretään erilaisten huomautusten, selitysten, palautusten (vast.) antamista jostakin asiasta. Tällöin kommentin oivaltaminen vaatii tulkintaa tiettyyn ajan ja paikan kontekstiin liittyen.⁷

Retoriikan tyyllilajit ovat syntyneet joko tarkoitushakuisesti mm. Aristoteleen draaman kehittämisessä tai spontaanisesti uskottavuuden vahventamista varten. Ne ovat oleellisesti tärkeitä retoriikan lajeja, koska tyyli on kyseiseen puheeseen tai kirjoitukseen liittyvä uskottavuutta lisäävä aihekohtainen keino.

Näitä tyyliä on moneen tasoon ja eri perustein tehtyjä. Tällöin niitä voi tarkastella esimerkiksi kohteen ja/ tai yleisön suhteen ja niitä voi vertailla. Jakaminen oppositiopareiksi on myös mahdollista, jos ne ovat toistensa vastakohtia. Esimerkkinä kohtelias – epäkohtelias, asiallinen – humoristinen. (Kakkuri-Knuutila 1999, 237.) Riippumatta siitä, mitä tyyllilajeja käsittelee, on analyysin tekijän hallittava sekä aihepiiri että kieli. Täten tyyli on aina sidottu kontekstiin. Tilanteeseen sidotun tyylin tavoite on selkeä; saada yleisö käyttäytymään halutulla tavalla. Kun

⁵ Suomisanakirja.fi

⁶ Suomisanakirja.fi

⁷ Suomisanakirja.fi

tiedostan tämän, tulkitseen tekstiä hakemalla siitä yhtenä osatekijänä tyylejä. Tulkinta ei ole sanakohtainen, vaan minun on tehtävä koko ajan tekstikokonaisuuden tulkintaa. (Honkola 2007, 31–35.)

Linna käyttää tekstissä hyvin monipuolisesti eri tyylilajeja. Hän rakentaa yhden olennaisen sanan kontekstiin liittyvät tekstit. Muun muassa purnaaminen, huumori, ironia, parodia, satiiri ja iva ovat näitä tyylisanoja. Esitän seuraavassa kappaleessa näistä esimerkit teoksesta.

Purnaaminen on kaikenlaista vastaansanomista: marisemista, nurinaa, jupinaa ja saman asian vatvomista. Purnaaja ei juuri näe valonpilkahdusta yhtenäisessä pimeässä.⁸ Teoksen pääpurnariksi tulkitseen alikersantti Lahtisen. Hänen peruslähtökohtansa on se, että poliittisesti kommunismin hyvin myötämielisesti asennoituvana kaikki vihollisen puolella on parempaa kuin omilla joukoilla. Sama päti siviilielämäänsäkin. Ja ellei vertailuun pystynyt, osasi Lahtinen purnata herroja vastaan. Pimeäkoukkauksen jälkeisenä aamuna joukkue purnasi lähinnä näläntunteen takia. Esimerkkinä leipään liittyvistä puheenvuoroista oli Vanhalan retorinen kysymys: ”Kuinkas kauan herrat luulee korpisoturin keikkuvan näillä annoksilla?” Omana itsenään Lahtinen ynähti katkeran halveksivasti: ”Luulee. Ei ne mitään luule, ne tietävät.” Lahtinen jatkaa, että herrat lyövät rätingit pöytään, että ei voi olla nälkä. Lahtinen jatkaa purnaustaan ja toteaa, että herrat eivät ymmärrä mouruavien suolten kieltä; Lahtinen osaa ottaa purnaajan viimeisen sanan: ”[...] että ne on unohtaneet, mitä se merkitsee. Vallankin kun oma maha on täysi.” (SR, 142–144.)

Huumori on huvittavien asioiden tilanne. Se sisältää leikinlaskua, vitsejä, komiikkaa jne. Se on hyväntahtoista, suvaitsevaa, eikä siinä pyritä pilkkaamaan. (Torkki 2006, 222–224.) Se on Linnan perustyylillä, kun hän panee kertojan kuvailemaan kollektiivin toimintaa. Puhe ja toiminta hersyilee, kollektiivin jäsenet meiskaavat sekä omilla että yleisillä asioilla. Linna käsittelee puhujien esittäminä sellaista huumoria, jonka perusteella syntyy aitoa toverihenkeä. Eräs hyvästä esimerkeistä on ruokapytyn varastaminen kiljuntekoa varten ja sen vartioinnin järjestäminen teennäisen jalkavaivan avulla: Poika (käyvä kiljupönttö) oli joukkueen kaiken toiminnan keskittymä. (SR, 327–330.)

⁸ Suomisanakirja.fi

Linnan kommentointi jostakin sotatien historiaan liittyvästä asiasta tapahtuu usein huumorin avulla. Esimerkiksi Hietasen ex tempore -puheet sekä Paloaukealta lähettäessä että saavuttaessa Petroskoihin ovat huumorin höystämää historiaa. (SR, 68,271.)

Huumorin perusilmentymänä on koko teoksen ajan sotamies Vanhala. Linnan kuvaus Vanhalasta osoittaa, että Vanhalan samoin kuin Honkajoen huumorin rajaa ironian suuntaan on usein vaikea havaita. Kuitenkin puhuja, Vanhala, on joukkueen vilpittömän toverihengen paras nostattaja huumorin suunnasta katsottuna.

Vanhalan hihityksestä...khihi...kehittyi vakio, hyväksyty ja kaivattu. Esimerkeissä Hietanen on ahven...khihi..., Suomen sotilas vastaa kymmentä ryssää (SR, 62.), von Tööpel ratsasti usein aukkoja katsellen...khihi...ja ”puskaryssä” (SR, 146.), joista viimeksi mainittu levisi laajalle joukkojen pysyväksi ilmaisuksi. Joukkue antaa pysyvän tunnustuksen Vanhalan merkityksestä, kun tämä palasi sotasairaalaan, kaikki juoksivat vastaan tervetuloa toivotellen. (SR, 379.) Palaan luvussa neljä Vanhalan osiossa hänen kasvuunsa vastuunkantamiseen.

Ironia on salaiva, epäsuora iva. Se rakentuu useimmiten todellisten tarkoituksien ristikkäinveitihin. Ironia on oiva keino saattaa vastapuoli naurettavaan valoon. (Torkki 2006, 226–228.) Tämä todellisuus on paljastumisen jälkeen kuin märkä, haiseva rätti silmille. Linna käyttää kommentoinnissa usein kovanluokan ironiaa, kun hän haluaa korostaa lukijoilleen asian tärkeyttä. Ironia perustuu toden ja epätoden kategorioihin.

Esimerkkinä otan esiin taistelun jälkeisen kohtaamisen, jossa Linna kommentoi pataljoonan komentajan kiitoksia hyvin suoritettujen tehtävien jälkeen.

Rykmentin komentaja on lähettänyt tunnustuksensa. Hän oli käskenyt sanomaan kiitokset pataljoonan osoittamasta peräänantamattomasta taisteluhengestä. Miehet eivät tosin ymmärtäneet käyttäytyneensä sen merkillisemmin kuin ennenkään, mutta kaipa he sitten hyvin olivat taistelleet, kun kerran niin sanottiin. Ja olihan heidän taisteluhenkensä elvyttämiseksi ammuttu kaksi sotamiestä naapurikylässä saunan seinustalla. Ihme se olisi ollutkin, ellei sellainen jotakin olisi vaikuttanut. (SR, 325.)

Linna irvistelee ironian avulla teloitukselle, koska koko asia oli hänen mielestään täysin väärin sotilaita kohtaan. Linna korostaa käsitystään siitä, että koko tapaus huononsi koko sotaikäyvä armeijan taisteluhenkä.

Parodia on ivamukaelma, jossa puhe tms. tehdään naurunalaiseksi (koomiseksi) jäljittelemällä sen kokonaisuutta tai osia ironialla tai huumorilla. (Tieteen termipankki.)

Puhutteleva esimerkki on Linnan kuvaus talousaliupseeri, alikersantti Mäkilästä, varusvaraston johtajana. Mäkilä ei luopunut itaruudestaan edes lähdön edessä. Ryhmänsä miehen apuun kii-rehtinyt alikersantti Hietanen päästeli yhden monista kuvaavista satiirisista ilmauksistaan, jol-loin syntyi mitä selvin parodia: kokoaikainen saituri.

– Ei jumalaut! Mää en millään lakkaa ihmettelemäst [...] Kuin helvetin taval sitä voi oikein rakasta rätejä ja lumppei. Jokku rakastava nätei flikoi ja sen mää kyl ymmärrän, mut kuin helvetin taval. [...] olen niikun klavul päähä lyöty. (SR, 47.)

Koko laihialaisen saituuden huippuna oli Mäkilän kotipaketin jako: korpun murentakaan ei mennyt jakoon, vaikka hänet yllätettiin yöllä aukomasta pakettiaan. (SR, 45–46.)

Satiiri on pilkka/iva ja sen keskeinen viesti on saattaa joku henkilö tai jokin asia naurun-alaiseksi. Linnan iskevät, useimmiten lyhyet satiirit kohdistuvat monta kertaa asioitten eriarvoisuuteen. Hyvin selkeästi on kysymyksessä pääsääntöisesti institutionaalisuuteen liittyvä asia. (Tieteen termipankki.) Tällaisesta hyvä esimerkki on kentälle jääneiden siunaus.

Taistelussa kaatuivat muiden mukana yksikön päälliköt Kariluoto ja Pokki. Heidät siunattiin kaikki kentälle jääneinä. Kariluodon ja ykkösen päällikön, luutnantti Pokin, nimet tulivat lisäksi heidän koulujensa seinään. Muut kuolivat pelkällä kansakoulupohjalla. Venäläiset työjoukot hautasivat heidät yhdessä pataljoonan muiden kaatuneiden kanssa suon laitaan lähelle Sarastien komentopaikkaa. (SR, 462.)

Asia, josta Linna haluaa esimerkin vielä haudan jälkeenkin: eriarvoisuus on pysyvä ilmiö, ja se on saatava pois käytöstä.

2.2 Booth-Chatmanin malli kertomuksen tutkimista varten

Kertomuksen tutkimisen mallin syntyyn vaikutti Wayne C. Booth. Hän käytti termiä sisäistekijä, kuka se on ja mitä tekee kertomuksessa. Tämä sisäistekijä, ”toinen minä”, osoittautui hankalaksi, koska sen mukaanotto tutkinnassa oli tulkinnanvaraista. Myös Seymour Chatman tutki sisäislukijakäsitettä. Omassa käsittelyssään Chatman loi mallin, joka sopi fiktiivisen kertomuksen analyysiin. (Chatman 1978, 149–151; Salin 2016.)

Mallin hahmotteli Suomeen ensimmäisenä Pekka Tammi yleiskaavamaisena vaakataason rakenteena. Samalla Tammi esitti mallin sopivan vain fiktiivisten tekstien analysointiin. (Lassila – Merisalo 2009, 55–56.) Jo ennen mallin esittelyä oli väitelty sisäistekijäasiasta; Otetaanko se tulkinnassa mukaan. Väittely jatkuu. (Salin 2007, 8.)

Käytän tätä Booth-Chatmanin mallia, kun tulkitsen analysoimastani esimerkistä tuotoksia. Tämän mallin perusteella syntyy tulkinnallinen kokonaisuus. Tulkinnassani yhdyn Nünningin ja Salinin kantaan, jonka mukaisesti sisäistekijää eikä epäluotettavaa kertojaa tarvita tulkinnassa. (Salin 2007, 8.) Malli on käytössäni hyvä muistuttaja erilaisten osapuolien hyvin toisistaan poikkeavista kannoista.

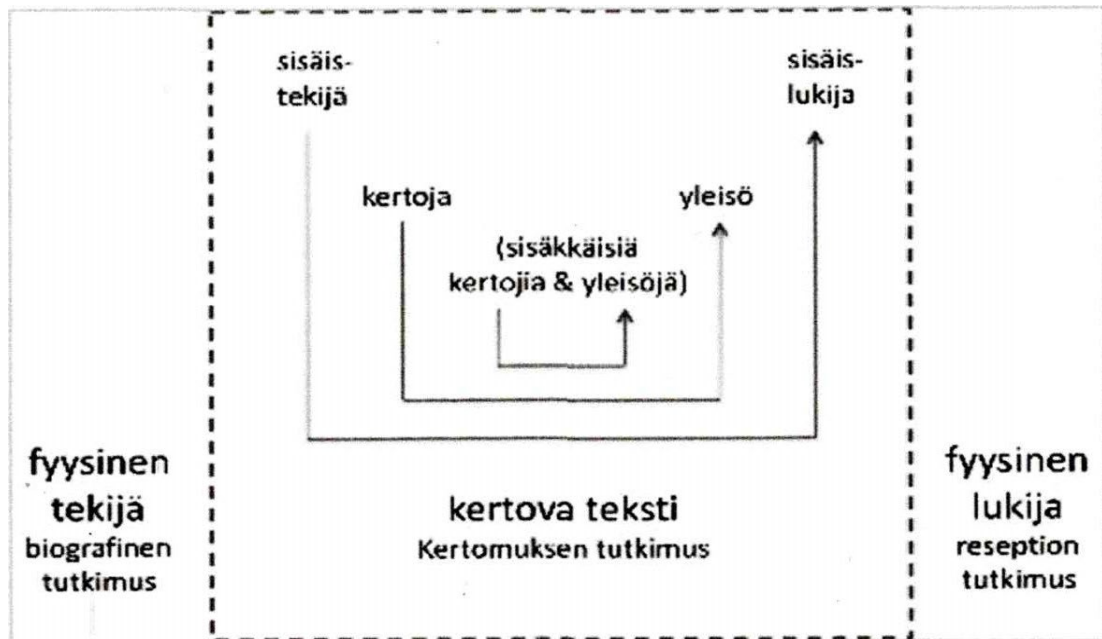
Kokonaisfokalisoinnissa ts. kerronnan perspektiivissä on mukana aistihavaintojen näkökulmien lisäksi tiedollinen ja ideologinen asenne, kun kyseessä on suhde kerrottuihin tapahtumiin. *Fokalisoiija* on kerronnan agentti, joka antaa diskurssille suunnan havainnoin ja asentein. Tämän fokalisaatiokäsitteen on luonut kirjallisuuden tutkija Gerard Genette korvaamaan näkökulman ja perspektiivin käsitteet. (Steinby 2009, 103.) Fokalisaatio on määritelty seuraavasti:

Fokalisaatio vastaa kysymykseen, kuka näkee tai tuntee kertomuksessa, erotuksena kertojasta, joka kertoo. Fokalisaatiossa voidaan edelleen erottaa *fokalisoiija* (subjekti), joka näkee tai jonka puhetta referoidaan, ja *fokalisoitu* (objekti) eli se, joka tai mikä nähdään. (Korhonen et. al. 2006, 267.)

Kertojat toteuttavat kerronnan subjekteina tarinasta vain lyhyen pätkän tai koko tarinan niin pitkälle, kuin se on mahdollista. Näin fokalisoinnissa on monen eri tason kertojia. Kerronta alkaa mallin sisältä kertojasta. Jo nyt jokaisella kertojalla on oma tyylinsä. Sieltä nämä kertojat, jotka nimeän puhujiksi, tuovat asiat ulos kertovana tekstinä. Yleensä kerronta on eroteltu minä- ja hän-kerronnaksi. Hän-kerronta on useimmiten yksikön kolmannessa persoonassa ja kertoja on kertomaansa nähden ulkopuolinen. Minä-kerronta avaa näkökulmat yleensä päähenkilönä toimivan kokemusten ja ajatusten sekä havaintojen kautta. Kaikkitietävä kertoja tietää, tuntee ja voi muuttaa koko tarinaa. (Tieteen termipankki.)

Puhujat jatkavat kertomuksia eteenpäin ja sivutilatkin saattavat saada huomioitavia asioita. Kun tilanne on jatkumo, katkaisen asian käsittelyn ja tässä vaiheessa tapahtuu tulkintani lopullisesti, vaikka tilanteessa voi olla vieläkin erilaisia kertomuksia. Tässä teksti on tulkittava niin tarkasti, että on mahdollista saada analyysistä esiin tyyllilajeja. Näiden vaikutus on pystyttävä ilmaisemaan tulkinnassa.

Booth-Chatmanin tutkimusmalli kaaviona

(Mallin pohja, Kuusisto, 2017)

Sotaromaanin tulkinta Booth-Chatmanin mallin mukaisesti

SR:n sotilaat sisäkkäisiä
puhujia. Yleisönä oma yhteisö.
Kertojalla ja yleisöllä on sama taso.

Tämä osa mukana analyysin tulkinassa

1-----> 2 -----> 3-----> 4 -----> 5 -----> 6 ----->

1. *Kirjailija*; Linna ei itse mukana tulkinassa, on luonut kertomuksen tekstin.⁹
2. *Sisäistekijä*; Implisiittinen tekijä. Äänetön. On kerronnan kokonaisuuden lähde. Tarpeellisuudesta tulkinassa on ristiriitoja. En käytä tulkinassa.
3. *Kertoja*; SR:n kertoja on kaikkietävä; ekstradiegeettinen, heterodiegeettinen fiktiivistä maailmankuvaa koskeva, ei ole SR:n hahmo.
4. *Yleisö*; Fiktiivinen, jolle kertoja kohdistaa sanansa.
5. *Sisäislukija*; Helpottaa lukemisen tarkastelua tekstin sisäisenä tapahtumana. Joukko ominaisuuksia, joita tekstin luku edellyttää.
6. *Todellinen lukija*; Rakentaa yleisön. Ei mukana tulkinassa.

⁹ Kohtiin 1–6, Steinby 2013, 106–121 ja Alanko-Kahiluoto 2014, 215–222.

Linnan *Sotaromaanin* kertoja ei ole teoksen hahmo, vaan tämä on fiktiivinen, ulkopuolinen romaanin maailmasta, ja kerronta on ekstrapadiegeettistä. Samalla kertoja on heterodiegeettinen, ts. kertoja on todistajakertoja, joka on kaikkietävä. Hän tietää kaikesta kaiken missä tahansa kontekstissa ja ajassa. (Steinby 2013, 117, 118, 120.)

Täten kertoja on osa sitä avointa maailmaa, jota *Sotaromaani* käsittelee. Kertoja kertoo muutoksista ja kykenee luomaan loogisia kokonaisuuksia. Kuten *Seitsemässä veljeksessä* kertoja kertoo veljesten elämästä, *Sotaromaanin* vastaava kertoo konekiväärijoukkueen sotatien kuolemanläheisestä elämästä. Kukaan muu kuin *kertoja* ei kykene kuvailemaan sitä yhtä moninaisesti. (Kinnunen 1989, 90–93.)

Tutkimukseni yhdeksi perusteeksi olen omaksunut käsitteen jokaisen valtion kansallisesta joukkosymbolista. Jokaisella laumalla on sellainen. Kaikki lauman jäsenet tiedostavat sen ja kytkeytyvät siihen. Suomen joukkosymboli on sota. Sille ominaisinta ovat jatkuvasti ahdistavina vihollisuus ja uhri. Asetelmana on pieni hyvä vastassaan iso paha, David ja Goljat. Paras dokumentti siitä on *Sotaromaani*. Mutta suomalaisilla on myös toinenkin vihollinen ja se näkyy teoksessa. Miehistö muistaa haukkua herroja, jotka eliittinä riistävät jatkuvasti kansaa. (Torkki 2014, 281–286.)

Alikersantti Lehto/ sotamies Riitaoja

Seuraavaksi tutkin ts. analysoin esittelemäni mallin mukaisesti *Sotaromaanista* laajan osion, että saan esiin erilaisia kertojan ja puhujien retorisia tilanteita. Tässä pataljoonan pimeäkoukkauksen ajalta olevassa esimerkissä kärjistyvät Lehdon ja Riitaojan välit lopullisesti. (SR, 215–232.)

Mitä löydän esimerkistä, kun käytän tutkimuksessa Booth-Chatmanin mallia (myöh. BC). Aloitan *kertojasta*, koska en käytä sisäistekijää, josta ilmoitin asian mallin esittelyssä. Kertoja ensin, koska sitten on helpompi istuttaa puhujat tekstissä taistelutehtävän kontekstiin.

Kertoja on todellinen yleis- ja erityistietomies. Aloitan taistelukuvausten alueelta; kertojan kuvaaman koukkauksen eteneminen on kuin video. Itse asian lukuisia kertoja rauhanaikana kokeneena tunnen täysin palkein koko tapahtumasarjan etenemisen ajalta. Tyyli on arkisen kuivahkoa, mutta hyvin kuvaavaa: ”Kuka takasi, ettei jono jostakin kohdasta katkennut. Se oli yhtä neuvokas ja vahva kuin sen heikoin mies” (SR, 216). Kertojan taistelukuvaus on erittäin tarkka,

jopa pedantti antaen halukkaalle perusteet tarkan maastoon sijoitetun taistelukuvauksen piirtämiseen.

Toinen apparaatti, erityinen, astuu esiin, kun kertoja kuvaa Lehdon toimia Riitaojan suhteen. Lehdon toimet ovat suoraan vihan tuottamia. Kertoja on kaiken tietävä myös tulevaisuuden suhteen ja kehittää tragedian Lehdon ja Riitaojan välille. Kertoja ajaa tilanteen heidän toimissaan siihen, että Riitaoja on umpiväsäsynyt ja makaa peläten suonsilmäkkeessä. Lehto repii tätä matkaan antaen vauhtia potkimalla ja saakin tämän ylös. Riitaoja jopa pysyy mukana seuraten Lehtoa. Lehto törmää viholliseen, haavoittuu vakavasti ja ampuu itsensä. Harhaileva Riitaoja kaatuu vihollisen ampumana. Tragedian loppu on syvä; molemmat keskenään sidoksissa olevat kuolevat. (SR, 230–233.)

Koukkauksen aikana koko soisen korpimaiseman alue oli sateisen pilvimassan alla. Jono, jonka selkämyksissä keikkui valkoinen merkki, taittoi taivalta kiroten ilman tupakointioikeutta. Tauolla jokainen lysähti paikalleen. Kannettu eväs, lähinnä vanikkaa, nakerrettiin loppuun. Väsymys otti yhä enemmän valtaa ja ärtymys lisääntyi mm. siitä, että heikompien tavarat säilytettiin muille. Mitään ei jätetty metsään, koska tiedostettiin tavarain ts. aseiden tarve kohdattaessa vihollinen. Jotain uutta tuli aamun vaalenemisen myötä; jännitys ylitti väsymyksen.

Yössä alkoi näkyä heikkoa vaalenemista. He erottivat selvimmin toistensa hahmot, omittuiset, horjuvat, hirviömäiset aaveet kantamuksineen. Väsymys alkoi joutua alkavan jännityksen varjoon, sillä he tiesivät, ettei kärki voinut olla enää kaukana tiestä. Vähän väliä kulki jonoa myöten kehotus varuillaanolosta. Joka toinen mies tähysti oikealle, joka toinen vasemmalle, sikäli kuin polun tarkkailulta ja yhteydenpidolta voi. (SR, 219.)

Näistä esimerkeistä tulkitsen teoksen kertojan olevan kaikkítietävä myös ihmisen aivotoiminnan, tulevaisuuden ja kaiken mahdollisesti tapahtuvan puitteissa. Kertoja osaa luoda miljöön siten, että se istuu toimivan joukon kontekstissa niin hyvin, että lukija aikanaan uskoo fiktion olevan totta. Retoriikan apparaatteja kertoja osaa ja haluaa käyttää moninaisesti. Proosa on tyylin perusta, mutta se vahvistuu mm. vihalla, huumorilla, ivalla (Rahikaisen letkautus Riitaojan vaatteiden kantamisesta.) (SR, 218.) ja siunauksella (Lehdon ja Riitaojan ruumiit). (SR, 239.)

Uskottavuus ei ole kertojalle sattumaa, suurimman osan vakuuttavuudesta muodostaa tavattoman tarkka taistelumaaston kuvaus ja siellä vaikuttavat yksilöt. Kertojan tuntemat asiat ja oivallinen kynän käyttö työstävät niin hyvän tuloksen, että fiktio uskotaan faktaksi.

Kertoja luo pohjan suurelle tunteitten purkaukselle Lehdon ja Riitaojan välille. Järjenkin kertoja muistaa, miksi kaikki kannetaan mukana, eikä mitään poljeta suohon. Vihollisen kohtaaminen on tuo järki, joka tepsii sotilaisiin. (SR, 217–218.)

Kertojan yleisö on laaja; päällimmäisenä on Koskelan johtama joukkue yksilötasolta alkaen, mutta kaukanakin ollaan mukana: ”Iso juttu pojat. Koko rykmentti on jonossa.” (SR, 216.)

Sisäkkäisiä kertojia (käytän puhuja-termiä) ja yleisöä B-Cm:ään sijoittuen löytyy esimerkistä monia. Tutkin niistä Lehdon ja Riitaojan akselilla osan, jonka käsittelen tärkeimmäksi. Sen lisäksi tutkin osia Koskelan ja Rahikaisen kommunikoinnista. Yleisönä on samalla tasolla olevat joukkueoverit tai vain yksi kerrallaan.

Alikersantti Lehto oli ryhmänjohtajana toimiessaan ehdottomuutta vaativa sekä itseltään että alaisiltaan. Lehto on lapsesta saakka elänyt vihalle ihmisiä kohtaan; oli olemassa vain vihollisia tai yhdentekeviä ihmisiä. Tämä asenne oli se, jonka varaan rakentui hänen vaikutuksensa ympäristöön, tässä joukkueovereihin. Tyly puhe, usein heti täynnä vihaa, aiheutti monissa arvaamattomia tunteita. Yksi Lehdon ryhmän jäsen oli sotamies Riitaoja, joka ei pystynyt tuntemaan muuta kuin pelkoa. Akseli näiden kahden välillä oli viha – pelko. Jo kasarmivaiheen aikana Riitaoja oli pelännyt Lehtoa. Taistelujen myötä Lehdon viha nousi ja kasvoi, koska Riitaoja ei kyennyt suoriutumaan konekiväärin lipasten kantamisesta. Vastaavasti Riitaoja ei pystynyt enää erottamaan, pelkäsikö hän eniten Lammiota, Lehtoa vai vihollista.

Kun pimeänkoukkauksessa pelko salpasi Lehdon hetkeksi, nousi hän siitä katkeran vihan vallassa. (SR, 225.)

Ei ikinä. Ei milloinkaan. Sitä ne eivät tule näkemään. ”Ne” oli jotakin hämärää. Se ei ollut yksinomaan Lammio, se oli jotakin sitä, jota vastaan hän oli ollut kapinassa lapsesta asti. Niin ja mitä vastaan hän ei olisi ollut? Hänelle oli olemassa vain vihollisia tai yhdentekeviä ihmisiä. Hän oli vihannut ihmisiä oman muistinsa mukaan siitä saakka, kun hän pularaikana kantoi työväentalolta ruostuneella astialla ilmaista hernesoppaa ollessaan Tamperreella kulkukoirana. Hänestä ei ollut edes kommunistiksi. Sillä hän ei sietänyt ketään lähellänsä. Oli ollut kaksi miestä, joita kohtaan hän oli tuntenut jonkinlaista kunnioitusta. Kaarna ja Koskela, mutta siinäkin oli ylpeä omanarvontuntoinen sävy. (SR, 225–226.)

Jo *Sotaromaanin* kuvaaman ensimmäisen taistelun aikana Riitaoja oli kykenemätön yksinkertaisiin tehtäviin. Tällöin kertoja kuvaa yksipuolista otattelua Lehdon ollessa oivasti roolinsa mukaisesti vaativana ryhmänjohtajana.

Nyt Lehto kantoi koko jalustaa. Riitaoja ei jaksanut kantaa edes kivääriään. Sen kantoi Rahikainen. Erään tauon jälkeen Riitaojan väsähtäessä suonsilmäkkeeseen Lehto pysähtyi, ja seurasi lopulliseksi luonnehdittava tapahtumaketju.

- Anna se reppus tänne ja nouse!
- Minä en jaksakaan enää.
- Anna reppu, kun minä sanoin, ja nouse!
- Tuossa.

Riitaoja itki ja itku laukaisi lopunkin tarmon. [...] hän pelkäsi Lehtoa niin, että koetti sykertyä yhä syvemmälle suohon. Riitaojan itku sai Lehdon suunniltaan. Hän potkaisi tätä ja kähisi katkonaisesti:

- [...] Sinä olet semmoinen risti, että minä antaisin mitä hyvänsä, kun ryssä minut päästäis sinusta. Mutta kun sinä saatana et tule edes niin lähelle tulta.
- En jaksakaan enää...älkää lyökö...voi...voi...

Riitaoja teititteli hädissään Lehtoa ja kyyristyi sykkyrään tämän potkuja väistääkseen. [...] Ohi alkoi jo kulkea outoja miehiä. (SR, 219–220.)

Nyt Lehdon viha on noussut seuraavalle tasolle, jossa *sadismi* nousee esiin; Lehdon kommunikointi sisältää aiemmin luvattua väkivaltaa ja Riitaojan ahdistus syvenee. Ohi kulkevat vieraan joukon miehet kiinnittivät Lehdon toimiin huomion ja kuului huuto: – ”Älä potki miestä, saatanan koira. Pitäis vetää sarja tommosen läpitte”. Tähän ei Lehdon kiihko pysähtynyt, vaan hän huutaa suu vaahdossa: – ”Koeta onneas, jätkä saatana, niin näät kumman läpi päivä paistaa”. (SR, 220.)

Kun Riitaoja pääsee liikkeelle, Lehto jatkaa vielä uhkailua.

”Jos vielä rupeet makaamaan niin minä otan kepin ja vetelen pitkin selkääs niin että sen ikäs muistat. Kaikkia saatanoita minä saan perässäni vetää.” (SR, 221.)

Riitaoja oli jo rauhan aikana pelännyt ryhmänjohtajansa. [...] Hän pelkäsi tuota synkkää ja rajuluontoista miestä jonkinlaisena pelottavana voimana, joka saattaisi ruhjoa hänet milloin tahansa. Tosin Koskela oli vakavasti käskenyt Lehtoa jättämään Riitaojan rääkkäämisen, mutta hän ei ollut aina paikalla, ja siksi toiseksi Koskelakin ymmärsi kyllä Lehdon katkeruuden, sillä Riitaoja ei ainoastaan jättänyt toimiaan toisille, vaan häntä täytyi raahata mukana kuin lasta. Riitaoja kauhisteli Lehdon rohkeuttakin ja ajatteli, että koska hän ei välittänyt omasta kuolemastaankaan mitään, mikä estäisi tuota hurjimusta, vaikka tappamasta häntä ja käsittämättä itsekään, miten hän sai jalkansa toisen eteen, hän paineli pitkin suota uskaltamatta edes päästää epätoivoista nyyhkytystään kuuluville. (SR, 219–221.)

Kun koukkauksen loppuvaiheessa Lehdon ryhmä saa erikoistehtävän, on Riitaojakin jotenkuten mukana. Ryhmä törmää pimeässä vihollisen miehitykseen. Lehto haavoittuu vakavasti ja ampuu lopulta itsensä. Lehto toimi kuten oli elänytkin; ilman minkäänlaisia väli- tai lopputilityksiä ja täysin pelotta hän painaa liipaisinta. (SR, 230–231.) Riitaoja puolestaan oli shokissa tilanteesta ja rukoili armoa. Juostessaan vauhkona pakoon hän soperteli itselleen:

”Älkää...älkää...en minä mitään pahaa”. (SR, 232–233.) Kertojan hyvin selkeästi esittämä miljöö mahdollistaa väsyneen joukon jäsenen, Lehdon, vihan nousevan huippuunsa ja sen purkautumisen räjähtävän hallitsemattomaksi sadistiseksi väkivallaksi.

Kenen toimesta ja miten retoriikan vaikutukset luodaan? Kertoja luo uskottavan pohjan lähinnä kahdella kerronnallisella tavalla. Ensiksi miljöö on otollinen tällaiseen toimintaan, jossa viha ja pelko ovat pääosassa. Toiseksi kertoja osaa kuvata tilanteenmukaisen toiminnan erittäin tarkkana, jopa faktaluontoisena.

Lehdon kohdalla koko hänen vakuuttavuutensa ympäristöönsä perustuu sisäiseen vihaan, jolla hän saa aikaan pelkoa. Lehto toimii omana itsenään; hän ei tietoisesti pyri lisäämään uskottavuuttaan. Hänen peruslähtökohtansa on viha, joka on sisäänrakennettu jo lapsena ja nuorukaisena ja se on vakiona hänessä. Mikäli kaikki ei suju *Lehdon* haluamalla tavalla, on väkivallankäyttö hänelle luonnollista. Tapahtuva uhkailu *Riitaojan* suhteen on vain vihan tuotos. Lehto ei ole suinkaan vaikuttamisessaan pelkästään vihan päällä, vaan järkikin on siinä mukana. Tästä esimerkki on käsky toiminnasta, mikäli hänelle sattuisi jokin vahinko. (SR 225.)

Koskelan retoriikka toimii esimerkin tasapainottajana ja rauhoittavana. Vaikka *Koskela* ei tietoisesti pyri lisäämään uskottavuuttaan, siihen riittää hänen normaali olemuksensa. Riippumatta tilanteesta *Koskela* tuntuu aina olevan tilanteen tasalla.

Esimerkkinä *Koskelan* luontevasti hoitama tilanne, kun hän sai *Rahikaisen* tuomana tiedon *Lehdon* kaatumisesta. Rauhalliset ratkaisut ovat selkeät ja saman tien toteutettavissa. Rokka *Lehdon* tilalle ryhmänjohtajaksi.

Rokka

– Mitä hätän?

Rokka konttasi ojaa myöten *Koskelan* luokse.

– Lehto on kaatunut. Ota ensimmäinen ryhmä tästä lähtien hoitoos. Pane *Sihvonen* omaan ryhmäänsä ja ota *Susi* ensimmäiseen mukaasi.

– Kävvöö hyväst. Mite hää män?

– Pahki miehitykseen. (SR, 235.)

Retoriikka kertoo paljon. Nämä miehet *Koskela* ja *Rokka* tuntevat toisensa ja lyhyet käskyt toimivat. Uskottavuus on olemassa kummankin kohdalla ilman minkäänlaisia lisäsanoja. Tällainen on parasta tilanteenmukaista johtamista.

Koskela osasi olemuksellaan toimia myös turhien joukkueen sisäisten kiistojen lopettamiseksi. Kun joukkue löytää *Lehdon* ja *Riitaojan* ruumiit, niin erityisesti *Hietanen* alkaa epäillä, ovatko

asiat Rahikaisen ja Vanhalan kertoman mukaisia. Kipakoiden sanojen jälkeen Koskela rauhoittaa tilanteen.

Lopettaakseen turhan kiistan hän sanoi sitten:

– Nähtävästi se on tullu tajuihinsa myöhemmin. Ja samahan se on miten asia on ollu. Se ny on kumminkin varmaa, ettei sitä tästä pois olisi saanu millään. Siihen olis jääny haki-jakin. (SR, 238.)

Ei tarvittu muuta kuin arkista proosaa kahinoinnin lopettamiseksi. Mikä sitten on tähän Koskelaan liittyvä salaisuus? Se on ethos, Koskelan persoona, joka on kaikin tavoin luotettava ja joka löytää tasapuolisen johtamistavan joka tilanteessa.

Rahikainen, savolainen lunki ja pinnari, on puolestaan tyyppi, joka Rokan sanojen mukaan oli kauppamies ja niin kiero, että luotikaan ei satu. Tämä oli ikuinen purnari, joskin hoiti tehtävänsä kk-ryhmässä joltisenkin. Rahikaisella oli kyky ironisoida asioita. Koukkauksella hän kantoi Riitaojan kivääriä ja letkautti: ”Koitahan jos saisit vaatteesi kulkemaan. Minulla tuo asevelihenki ei enää niiden kantamiseen riitä.” (SR, 218.)

Rahikaisen taistelukyvyt olivat suhteellisen matalalla, kun oma henki oli kyseessä. Tässä koukkauksen erityistehtävässä hän ilmaisi monta kertaa, että sekä Lammio että Lehto olivat sotahulluja. Kiihkeä vastaanvengottelu alkoi heti, kun ryhmä oli äänenkantaman päässä Lammiosta. Rahikainen purki Lehdolle kiukkuansa: ”Sinun helvetin sotahullun pit männä tarjoutumaan. Mää yksin, jos miel tekee. Pimeään ehtimään...Ties missä ne ovat ...” (SR, 224.) Erinäisten vaiheitten jälkeen Rahikainen oli hieman varppeisillaan, kun Lehdon lopullisesta kohtalosta ei ollut tietoa. Täten ilmoitukset Koskelalle olivat tönkeitä. Vaikeata olikin selitellä, kun myöhemmin Lehto ja Riitaoja löytyivät. (SR, 234, 238.)

Myös vertailu kuuluu arkiproosaan. Alikersantti Lahtinen kertoo, että vihollisen puolella kaikki saavat ruokaa tarvittavan määrän, mutta Suomessa ”kunnanpösö tarttee korkeeta viljan hintaa..., Isot ...niitten huorat jalokiviä...” Lahtinen ei vaan kykene vakuuttamaan, koska ahkionvetomiehistö ei usko häntä. (SR, 308.)

Tällaisen (joskin lyhyistä esimerkeistä) analysoinnin jälkeen minun on tulkinnessa löydettävä tyyliä ja mahdolliset teemat, joita on työn tuloksena.

Koko joukkueelle osoitettu puhe saattaa sisältää uhkailua (Lehto/ Riitaoja (SR, 221.), nauru lisätä yhteishenkeä (Vanhala) useissa paikoissa, oma esimerkki vakuuttaa taistelun voittamisesta. Käyttö riippuu täysin kertojan/ puhujan ja yleisön välisestä ymmärryksestä. Tieteellisyys

ei auta, vaan kaikenlainen kommunikaatio on esitettävä yleisten käsitysten muodossa. Yleisö on saatava tunnetilan valtaan.

2.3 Kertomuksen retoriikan tarkastelu

Totean kappaleessa 1.1 käyttäväni Booth-Chatman -mallia tutkimismenetelmänä *Sotaromaanin* analyysin teossa ja tutkimuksen suorittamiseen liittyvinä olennaisina perusperiaatteina tutkimusohjetta *Narrative as Rhetoric* (James Phelan & Peter J. Rabinowitz, 2012). Se antaa tarkat ohjeet siitä, mitä kaikkea on otettava tutkimuksellisesti huomioon, kun ”parasta luettavaa, romaania” tarkastellaan. Esitän kirjoituksen ohjeet sitoen sen periaatteet teoksesta otettuihin esimerkkeihin.

Lähtökohtaisesti tarkastelussa on seuraava minimalistinen määritelmä: ”*Kerronta on sitä, että joku kertoo jollekulle muulle jossakin tapauksessa ja jossakin tarkoituksessa, että jotakin on tapahtunut jollekulle tai jollekin*”.¹⁰ Kirjoittajat identifioivat kuusi perusperiaatetta, joihin lähestymistapa perustuu (ib, 3.). Esitän periaatteet lyhennettyinä. Kursivoinnit ovat alkuperäisen kirjoituksen mukaisia.

Ensimmäiseksi on tiedostettava, että kerronta on sarja esityksiä keskenään kytköksissä olevista tapahtumista, mutta ne näkökulmat on sisällytettävä laajempaan kontekstiin. Sen mukaisesti kertomus itsessään on tapahtuma, ”tarkemmin sanoen *moniulotteinen tarkoituksellinen viestintätapahtuma kertojalta yleisölle*. Huomion kohdistaminen narratiiviin *tarkoituksellisena tapahtumana* tarkoittaa, että on kiinnostuttava siitä, millaiseksi narratiivin elementit (esim. henkilöahmot, tapahtumapaikka ja juonirakenne) muotoutuvat laajempien päämäärien palveluksessa. Huomion kohdistaminen narratiiviin *moniulotteisena viestintätapahtumana* tarkoittaa, että on kiinnostuttava narratiivin merkityksen lisäksi myös siitä, miten sen kokee. On siis kiinnostuttava kertomuksen temaattisten merkityksien lisäksi yhtä paljon sen affektisiin, eettisiin ja esteettisiin vaikutuksiin ja niiden vuorovaikutussuhteisiin.”¹¹

¹⁰“*Narrative is somebody telling somebody else, on some occasion, and for some purposes, that something happened to someone or something.*”

¹¹ an event – “more specifically, a *multidimensional purposive communication from a teller to an audience*. The focus on narrative *as purposive* means that we are interested in the ways in which the elements of any narrative (e.g., character, setting, plot structure) are shaped in the service of larger ends. The focus on narrative *as multi-leveled communication* means that we are interested not simply in the meaning of narrative but also in the

Taustalla oleva retorinen tilanne tietenkin vaihtelee erilaisissa kertomuksissa. Esimerkiksi fiktiivisessä narratiivissa, sellaisessa kuin *Adventures of Huckleberry Finn*, on tapaus/kertoja/yhteisö -tilanne vähintään kaksitasoinen: Pian tapahtumien jälkeen Huck kertoo oman tarinansa omalle yleisölleen omassa tarkoituksessaan. Paljon myöhemmin Twain kertoo sekä Huckin tarinan että miten Huck on sen kertonut omilleen. Tällöin viestinnän kuvailu tarkoittaa sitä, että tässä retorisessa lähestymistavassa ollaan eniten kiinnostuneita siitä, mitä kirjailija kertoo yleisölleen. (ib, 3–4.)

Määritelmä luonnehditaan ”oletusarvoiseksi” mieluummin kuin ratkaisevaksi kahdesta syystä. a) Määritelmä tavoittaa olennaisia piirteitä kertomuksissa, mutta kertomuksissa keskenään on eroja, jotka on huomioitava. Esimerkiksi ”tapahtumisen” kuvaus voi olla jälkikäteistä, samanaikaista tai ennakoivaa. b) Ei ole uskottavaa, että kertomukselle voisi esittää vain yhden ratkaisevan määritelmän. Toisin sanoen tietyt piirteet vaihtelevat eri kerronnoissa. ”Siten oletusarvoisena on nähtävä, että määritelmän on heijastettava erityistä kiinnostusta sekä narratiivisten aktien moniulotteisiin tarkoituksiin että kirjoittajien, kertojien ja yleisöjen välisiin suhteisiin”. (ib, 4–5.)¹²

Sitoen tämän suuren kertomuksen ensimmäisen periaatteen *Sotaromaanin* kokonaisuuteen haen analyysissä esiin, mitä kertoja viestittää yleisölleen. Mitä varten? Etsin motiivia. Kertomuksen joukon sotatie on ja pysyy perustallaan, mutta erilaiset kerronnan osat esittävät hyvinkin erilaisia viestejä. Mikä on niiden merkitys? Esimerkiksi mitä kertoja viestittää ensimmäisen taistelun osalta Kariluodon toimilla? Mitä hän sai henkiseksi panoksekseen koko teosta ajatellen. Mitä Kaarnan kuolema näytti, mitä motiivia kertoja tässä kohtaa haki? Minkälaisena taistelu ensikokemuksena jäi konekiväärijoukkueen mieleen? Jokaisen kysymyksen kohdalla on tulkittavilla tarkoituksellisilla keinoilla kertoja suuntautuu/ ei suuntaudu johonkin. Samalla on löydettävä ne tyylit, joilla kertoja varmentaa esittämäänsä.

Vasta tämän analysoinnin perusteella voin tulkinnassa mahdollisesti löytää teemoja, joita teos sisältää. Ja vasta tällöin saan vastauksia tutkimuskysymyksiini ja löydän vastauksia työni pääotsikkoon olennaisista seikoista; retoriikan tyyleistä ja teemoista.

experience of it. Thus, we are as concerned with narrative’s affective, ethical, and aesthetic effects – and with their interactions – as we are with thematic meanings.”

¹² “Our default definition reflects our special interest both in the multidimensional purposes of narrative acts and in the relationships among authors, narrator(s), and audiences.”

Toiseksi on huomattava, että narratiiveja tulkitessaan retorisesti suuntautuneet narratologit omaksuvat *jälkikäteisasenoitumisen*¹³ etukäteisasenoitumisen sijasta. Käytännön termein ilmaistuna tämä periaate tarkoittaa sitä, että retorisesti suuntautunut narratiiviteoria ei valitse ennalta analyysiin liittyviä kysymyksiä. ”Yleisemmin sanottuna retorinen narratiiviteoria säilyttää kiinnostuksensa siihen, miten kertomukset pyrkivät saavuttamaan moniulotteiset tarkoituksensa samalla, kun se pyrkii olemaan tarpeeksi joustava ottaakseen huomioon narratiivisten aktien monimuotoisuuden”. (ib, 5.)¹⁴

Tämän periaatteen merkitys on oman käsitykseni mukaan täysin ratkaiseva tutkimuksen kehittymiselle oikeaan suuntaan ajatellen tutkimuskysymyksiäni. Tällöin en aseta millekään teoksen esittämälle asialle minkäänlaisia ennakkoasetelmia, en tekstissä enkä mielessäni. Kaikki tulkinat syntyvät teoksen retoriikasta itsestään.

Esimerkkinä käytän taistelukuvausta, jossa alikersantti Hietanen tuhosi panssarivaunun. (SR, 241–247.) Tuhoaminen tapahtui taistelun aikana. Kun haen vastauksia tuhoamisen merkityksestä koko *Sotaromaanin* kulkuun liittyen, en aseta ainuttakaan ennakkoehtoa millekään tutkimisen asialle. Näitä asioita ovat ainakin tilanne taistelussa, Hietanen ja lähiympäristö, hänen motivaationsa ja lopuksi tulokset sekä Hietaselle että hänen omalle joukkueellensa ja pataljoonalle.

Kolmantena seikkana tutkijan on, käyttäessään retorisen kerronnan teoriaa, muistettava palautetta tuottava vuorovaikutus. Phelan tähdentää tällä kirjoittajan, tekstin ja lukijan yhteyttä. Tällöin on ymmärrettävä, että kirjoittaja haluaa vaikuttaa omien tarkoituksensa mukaisesti lukijaan monin eri tavoin työstämällänsä tekstin avulla. Kun lukija vastaa tekstiin, se ilmenee palautteenomaisesti. ”...ja että lukijakokemukset ovat parhaassa tapauksessa kirjoittajan tarkoitteiden seurausta, ne voivat myös toimia alustavana oppaana tekstin mekanismeihin (vaikkeivat täysin varmana oppaana, koska väärintulkinnat ovat mahdollisia). Samalla lukijakokemukset, mukaan lukien affektiiviset ja eettiset kokemukset, voivat toimia testinä kirjoittajan tarkoitteiden vaikuttavuudelle.”¹⁵ (ib, 5.)

¹³ Kursiivi kirjoittajan.

¹⁴ “More generally, rhetorical narrative theory maintains its interest in how narratives seek to achieve their multidimensional purposes even as it strives to be sufficiently flexible to respond to the diversity of narrative acts.”

¹⁵ ”and that since reader responses are ideally a consequence of those designs, they can also serve as an initial guide to (although, since misreadings are possible not as a guarantee of) the workings of the text. At the same time, reader responses, including affective and ethical ones, can be a test of the efficacy of those designs.”

Phelan käyttää esimerkkinä oivallisesti eri ihmissuhteita Mark Twainin teoksessa ”*Adventures of Huckleberry Finn*”. Teoksessa on kolme päävaikuttajaa, kirjailija, Huck ja vapautettava Jim. Heillä jokaisella on omat näkökulmat. Esimerkin tarkoitus on Phelanin mukaan se, että on annettava lukijakokemusten evidenssille niille kuuluva merkitys. Siten näitä ei saa asettaa temaattisten merkitysten varjoon. (Ib, 5–6.)

Neljäntenä asiana on ymmärtää kerronnan etenemisen olevan se avainkeino, jolla kirjoittaja saavuttaa tarkoituksena. Tämä progression tutkiminen ja avaaminen antaa mahdollisuuden ymmärtää tekstin rakentamisen periaatteet; progressio tietystä lähtöpisteestä tiettyyn päätepisteeseen. Tekstillä on oma dynamiikkansa ja lukijalla on omansa. ”Sillan tekstin dynamiikan ja lukijan dynamiikan välille muodostavat kolmenlaiset kerronnan arvioinnit: tulkinnalliset, eettiset ja esteettiset. Nämä arvioinnit muodostavat sillan, koska ne on koodattu narratiiviin, mutta ovat kuitenkin lukijoiden tekemiä, ja kun ne on tehty, niiden erilaiset vuorovaikutukset johtavat lukijoiden monikerroksisiin reaktioihin.” (Ib, 6.)¹⁶

Tämän mukaisesti minun on *Sotaromaanin* tutkimisessa ymmärrettävä, että kirjoittaja saavuttaa tarkoituksensa teoksen kerronnan loogisella etenemisellä; minun on ymmärrettävä matka Paloaukealta aseitten vaikenemiseen 5.9.1944.

Sitä varten tutkijana ja lukijana kerronnan jokaisen osion on avauduttava ymmärrykseeni. Välikillä ei saa olla pimeitä taipaleita, koska silloin tulkintani muodostuu vähintäänkin arveluttavaksi.

Viidenneksi ”Tarkasteltaessa fiktiivisiä kertomuksia on tunnistettava kolme avainyleisöä, jotka osallistuvat retoriseen vaihtoon. Tosin olisi ihan yhtä oikein sanoa, että lähestymistapamme keskittyy varsinaiseen yleisöön (eli lihaa ja verta oleviin lukijoihin, yksilöinä ja ryhmänä) ja niihin kahteen ensisijaiseen asemaan, jotka varsinainen yleisö tyypillisesti omaksuu. Ensinnäkin, lukijat yleensä liittyvät (tai yrittävät liittyä) kirjoittajan yleisöön eli siihen hypoteettiseen ryhmään, jolle kirjoittaja kirjoittaa – ryhmään, joka jakaa ne tiedot, arvot, ennakkoluulot, pelot ja kokemukset, joita kirjoittaja lukijoiltaan odotti ja joihin hän retoriset valintansa perusti. Toiseksi, varsinainen yleisö *teeskentelee* liittyvänsä narratiiviin yleisöön, joka vastaanottaa kertojan tekstin – yleisöön, joka on olemassa kertojan maailmassa ja pitää sen henkilöitä ja tapahtumia todellisina ennemmin kuin keksittyinä ja joka hyväksyy tarinamaailman perusasiat siitä

¹⁶ “The bridge between textual dynamics and readerly dynamics is formed by narrative judgements of tree kinds: interpretive, ethical and aesthetic. These judgements constitute a bridge because they are encoded in the narrative yet made readers, and, once made, their various interactions lead to readers’ multilayered responses.”

riippumatta, sopivatko ne yhteen reaali maailman asioiden kanssa. Narratiivin yleisö ei välttämättä hyväksy kertojan kuvausta oikeaksi sen enempää kuin tietokirjallisen tekstin lukija välttämättä hyväksyisi kaiken siinä esitetyn todeksi, mutta narratiivin yleisö kuitenkin hyväksyy, asemansa mukaisesti, tekstin esittämän maailman ”todelliseksi”. (Ib, 6.)¹⁷

Lisäksi ohje painottaa, että saattaa olla hyödyllistä erottaa toisistaan kertomuksen yleisö ja kertojan kuulija eli se tekstinsisäinen yleisö, jota kertoja sillä hetkellä nimenomaisesti puhuttelee. Nuoren sotamies Hauhian saapuessa täydennyksenä, kertojan yleisö on ryhmä, jossa ovat kaikki korsun yksilöt. Retoriikka tapahtuu näiden kesken ja toimiva yleisö syntyy useimmiten näin vaivattomasti. (SR, 369–378.)

Kuudentena tutkimusprinsiippinä painottavat kirjoittajat kerronnan komponenttien huomioinnista. ”Yleisöt kehittävät kolmenlaisia intressejä ja reaktioita, jotka kaikki liittyvät johonkin narratiivin komponenttiin: mimeettiseen, temaattiseen ja synteettiseen. Reaktiot mimeettiseen komponenttiin sisältävät lukijoiden kiinnostumisen narratiivin henkilö hahmoista mahdollisina henkilöinä ja narratiivin maailmasta samankaltaisena maailmana kuin meidän, toisin sanoen hypoteettisesti tai käsitteellisesti mahdollisena ja silti niiden samojen lakien ja rajoitusten hallitsemana, jotka hallitsevat tekstinulkoista maailmaakin. Näihin mimeettiseen komponentteihin liittyviin reaktioihin kuuluvat myös hyvin moninaiset seikat. Niitä ovat koko ajan kehittyvät arvioinnit, tunteet, halut, toiveet, odotukset, tyydytykset ja pettymykset. Reaktiot temaattiseen komponenttiin sisältävät lukijoiden kiinnostumisen henkilö hahmojen käsitteellisestä funktiosta ja niistä kulttuurisista, ideologisista, filosofisista tai eettisistä kysymyksistä, joita narratiivi käsittelee. Reaktiot synteettiseen komponenttiin sisältävät yleisön kiinnostuksen ja huomion kohdistumisen henkilö hahmoihin ja narratiiviin laajemminkin keinotekoisina rakennelmina. Nämä kiinnostukset yhdistyvät esteettisten arvioiden kanssa. Suhteet näiden

¹⁷ “With regard to fictional narrative, the approach identifies three key audiences involved in the rhetorical exchanges, though it is just as accurate to say that it focuses on the actual audience (the flesh-and-blood readers, both as individuals and as a group) and two primary positions that the actual audience typically adopts. First, readers typically join (or try to join) the authorial audience, the hypothetical group for whom the writer writes—the group that shares the knowledge, values, prejudices, fears, and experiences that the author expected in his or her readers and that ground his or her rhetorical choices. Second, the actual audience *pretends* to join the narrative audience, the audience that receives the narrator’s text—an audience that exists in the narrator’s world, that regards the characters and events as real rather than invented, and that accepts the basic fact of the storyworld regardless of whether they conform to those of the actual world. The narrative audience does not necessarily accept the narrator’s portrayal as accurate, any more than the reader of a nonfictional text necessarily accepts everything represented as true; but the narrative audience does, as its default position, accept the world presented in the text as a “real” one.”

komponenttien herättämien kiinnostusten välillä vaihtelevat narratiivista toiseen riippuen kyseisestä tekstilajista ja sen progressiosta.” (Ib, 7.)¹⁸

Kirjoituksen mukaan tutkimuksessa B–Cm:n mukaisesti on erotettavissa nuo kolme komponenttia. Ymmärrykseni mukaisesti niiden keskinäinen painokkuus vaihtelee. Vaihtelevuus on usein varsin huomattava ja se on otettava huomioon analyysissä.

Sotaromaanista otettuna esimerkkinä sidoksista ovat mm. taistelukohtaukset. Niissä kertoja luo niin täydellisen tilanteen, että yleisö uskoo sen autenttiseksi. Tällöin yleisö vertaa asiaa omaan maailmankuvansa ja uskoo teoksen fiktiivisen maailmankuvan toimivan oman maailmamme säännöillä. Esimerkkinä taistelukohtaus Koskelan joukkueen vaikutuksesta murrettaessa ensimmäinen bunkkerilinja. Joukkueen toiminta on mahdollisimman toimivaa tekstiä. Jalkaväkikomppania, ml. Kariluodon joukkue, juuttuu taisteluun. Koskelan neuvot ja toimet ovat mahdollisimman aitoja. Kasapanos osuu ja bunkkeri hajoaa. Joukon onnistunut rynnäkkö. Koko rakennelman kuvaus on tarkka todellisuushakuisena. Voidaanpa löytää jopa tematiikkaa. (SR, 114–119.) Lukija, yleisö, haistaa ruudinsavun ja tuntee maan tömähdyksen.

Tiivistän

Lähtökohtaisesti minun on ymmärrettävä kaksi asiaa: Tiedettävä, mitä on narraatio, ja ymmärrettävä koko tutkittavan teoksen rakentamisen pääperiaatteet lähtöpisteestä päätepisteeseen, silloin minulla on ymmärrys teoksen kokonaisuuteen. Ennen tutkimista en aseta mitään valmiita teemataivoitteita (vastaavia) ja tutkimukseni on jälkikäteisasennoituvaa. Jokaisella tutkimuksen osalla muistan kirjailijan, tekstin ja lukijan yhteyden; tämä on löydettävä, jotta saan esiin kytkenän tekstin todellisuuden ja lukevan yleisön välillä.

¹⁸ “Audiences develop interests and responses of three broad kinds, each related to a particular component of the narrative: mimetic, thematic, and synthetic. Responses to the mimetic component involve readers’ interests in the characters as possible people and in the narrative world like our own, that is, hypothetically or conceptually possible and still compatible with the law and limitations that govern the extratextual world. These responses to the mimetic component include our evolving judgments and emotions, our desires, hopes, expectations, satisfactions, and disappointments. Responses to the thematic component involve readers’ interests in the ideational function of the characters and in the cultural, ideological, philosophical, or ethical issues being addressed by the narrative. Responses to the synthetic component involve an audience’s interest in and attention to the characters and to the larger narrative as artificial constructs, interests that link up with our aesthetic judgments. The relationship among an audience’s relative interests in these different components will vary from narrative to narrative depending on the nature of its genre and progression.”

2.4 Muita perusteita

Erinäisistä syistä *Tuntemattoman sotilaan* painoksista karsiutui osia Linnan käsikirjoituksesta. Yrjö Varpion¹⁹ nimeämien poisjättämisten syyt ovat liitteenä (SR, 31–32.) Tutkimuksessani vertaan tätä teosta *Sotaromaaniin* ja osatuloksena syntyy mahdollisesti tietoa poisjättämisen vaikutuksista teoksen kerrontaan ja siten myös tutkimukseeni.

Toinen selkeä poisjätettyjen luettelo perusteluineen on Timo Sedergrenin tutkimus ”*Sotaromaani ja Tuntematon sotilas – kaksosten identtisyys puntarissa.*”²⁰ Tutkimus on kirjoitettu vallan diskurssin näkökulmasta. Tutkimus on hyvä, mutta se on yksinään uuden gradun aihe. En käytä tätä tutkimusta.

Tutkittavien tekstien valinta

Gradun kattavaa tutkimusta varten olen päätenyt seuraavaan: Tarvitaan välttämättömästi erilaisia kommunikaatiotilanteita sotilashierarkian eri tasoilta ja eri toiminnoista, koska tähän mennessä teoksesta saamani käsitys on se, että Linna rakentaa dialogeja eri tasoilla sekä keskenään että eri tasojen välille.

Puhuttelevaan tulkintaan näen päällimmäisenä olevan kaksi vaihtoehtoista kokonaisuutta: upseerit – aliupseerit ja miehistö tai esimies – alainen. Molemmissa saan esille silloin vallinneen hierarkian ja pystyn lähestymään näitä kokonaisuuksia yksilön kautta. Tämä yksilön kommunikointi on Linnan yleisin käyttämän dialogin taso. Valitsen ensiksi esittämäni vaihtoehdon. Valintaani vaikuttaa eniten se asia, että käsitykseni ja kokemukseni mukaan siten saan parhaimmalla tavalla esille olemassa olevan korkean kynnyksen upseerien ja alempien sotilasarvojen välillä. Tämä pätee myös upseerien välillä arvoasteitten mukaisesti. Tämä kynnys on Linnan mukaan se, joka on saatava muuttumaan. Linnalle kynnys on sama kuin yhteiskunnan yleinen kynnys; herrat ja muut. (MU, 351). Henkilöiden valintakriteereinä käytän jokaisen kohdalla näiden henkilökohtaisia ja/tai organisaatioon liittyviä asioita.

¹⁹ Yrjö Varpio oli Suomen kirjallisuuden professori Tampereen yliopistossa vuosina 1980–2002. Hän oli Väinö Linnan ystävä ja kirjoitti vuonna 2006 Linnasta teoksen *Väinö Linnan elämä*.

²⁰ Tutkimus Historian tietosanomissa 3/2002.

Upseerien valintaperusteet

Majuri Sarastie on Linnan kuvaileman pataljoonan (noin 1000 miestä) komentaja. Hän on tehtävänsä puolesta itseoikeutettu tulkittavaksi. Luutnantti Lammio on Linnan kuvailemana kaikkien alempiarvoisten inhokkiupseeri, lyhyesti ilmaisten; typerä ja luonnevikainen. (SR, 169.) Hänet valitsen ehdottomasti, koska tulen todennäköisesti tietämään, mitkä seikat upseereissa, herroissa, vaivasivat eniten Linnaa. Vänrikki Koskela puolestaan on miehistön ihanneupseeri, ja hänestä uskon löytäväni paljon Lammion vastakohtaisia piirteitä.

Aliupseerien valintaperusteet

Alikersantti Hietanen on jäänyt mieleen oivallisena joukon hengen ylläpitäjänä huumorin ja hyvän tilannetajun avulla. Siksi mukaan. Alikersantti Rokka on sotilaana mitä parhain, mutta nimenomaan taistelussa. Taistelun ulkopuolella hän antaa sotilaalliselle kurille pitkät. Tällaisia on varmaan osa armeijasta ollut, ja sen takia otan hänet mallina mukaan. Alikersantti Lahtinen on sotilaana työnsä tekevä vakaumuksellinen kommunisti. Oiva yksilö monipuoliseen joukkoon. Sotamies Honkajoki on teoksen narri, joka klovnien tavoin saa sanoa mitä vain kansakunnan herroistakin. Naivin käytöksen taustoja on mielenkiintoista hakea. Sotamies Vanhala on teoksen humoristi, joka löytää joka tilanteessa jotakin keventävää. Lisäksi uskon löytäväni Vanhalasta lisää johtajuutta ja samalla vastuun kasvamista.

Siten valitut henkilöt ovat upseereista majuri Sarastie, luutnantti (myöh. majuri) Lammio ja vänrikki (myöh. luutnantti) Koskela sekä aliupseereista/ miehistöstä alikersantti (myöh. kersantti) Hietanen, alikersantti Rokka, alikersantti Lahtinen, sotamies Honkajoki ja sotamies (myöh. alikersantti) Vanhala.

Tuntemattomasta sotilaasta poisjätetyt teksti

Lisäksi analysoin ja tulkitsen näistä kolme pitkäkökö tekstiä. Yksi käsittelee myöhäissyksyn 1941 kriisiä, toinen alikersantti Lahtisen sapekasta puhetta sodan syistä ja kolmas Kariluodon idealismin kehittymistä.

3 *Sotaromaani*

3.1 Linnan kehityskaari kansalliskirjailijaksi

Vaikka tutkielmani pääaihe on *Sotaromaanin* retoriikan tutkiminen, on minun ymmärrettävä hyvin monia asioita Linnan koko kehityskaaren ajalta lukuintoisesta lapsesta kansalliskirjailijaksi. Minkälaiset tapahtumat tekivät Linnasta kirjailijana suurmiehen? Linnalla itsellään oli vuonna 1952 suuri murros, Messiaskriisi, joka johti täysin uuteen kirjailijaan. Kriisin jälkeen uudistuneena hän loi *Sotaromaanin*, josta *Tuntematon sotilas* nimisenä tuli maamme kaikkien aikojen myydyin kaunokirjallinen teos. (Arnkil & Sinivaara 2006, 23.) Teoksia on myyty tähän mennessä seuraavasti: *Tuntematon sotilas* 700000 kappaletta ja *Sotaromaani* 85300 kappaletta.²¹

Yksiselitteisiä vastauksia tuohon murrokseen johtaneisiin asioihin on suurin piirtein yhtä monta kuin tulkitsijaakin. Linnan peruslähtökohtakin, kansakunnan ajattelun muokkaaminen yhteiskunnan lähentymistä varten (vrt. teoreettinen viitekehys), vaati tietoa, taitoa ja uskallusta. Linnasta on tullut käsite, sillä hänet on ”ylhäältäpäin” korotettu toisen tasavallan kirjailijaksi, kansalliseksi eheyttäjäksi ja kansalliskirjailijaksi sekä lukijat ovat ”alhaalta päin” vakiinnuttaneet teoksen aiheuttaman henkisen murroksen (MU, 9.).

Linna oli itseopiskelussa suurten mittojen mies ja yleistiedon lisäksi monien suurten kirjailijojen tuotanto tuli tutuksi. Näitä olivat mm. *Aleksis Kivi*, *Johan Ludvig Runeberg*, *Leo Tolstoi*, *Fjodor Dostojevski*, jne. Eniten häneen vaikuttivat *Kivi* ja venäläiset klassikot. (MU, 357–364.) Linna luki ja haki kaikenlaista tietoa itselleen ja pystyi painamaan luetun mieleensä. Täysympyrälukuvimmaisena tiedonhakijana ja omaksujana Linna oli syvästi pohtinut kolmekymmentäluvun Suomea. Ajan koulutus oli tuonut akateemisen nuorison teeman: sankarihautojen ja -vainajien velvoitukset. Toinen oppi oli tavallisten miesten teema. Nämä menevät kuolemaan ilman ideaalisia ylijännitteitä ja perusmotiiveina riittävä pakko ja ”kylätason miehisyyshanteet.” (MU, 350.) Nämä ihanteet lähtivät kertomuksista, joissa joku kova suomalainen ”haka” vetäisi lamput katosta ja huusi mökin tyhjäksi...tai veteli panssarivaunun piiput mutkille liki paljain käsin. Se oli oikeaa sankaruutta. (SR, 34–35.)

²¹ Laura Lyytinen, WSOY:n myyntiryhmän johtaja: sähköposti 22.12.2020. (Kirjoittajan hallussa.)

Linnan pohdinta ulottui vielä kauemmaksi historiassa. Vastassa oli vasemmiston aloittama kapina, josta seurasi kansalaissota vuonna 1918. Osapuolista punaisten puolta ei oltu juurikaan käsitelty. (MU, 103.) Linna halusi korjata niitä näkemyksiä, joita oli voimakkaasti esillä vielä *Tuntemattoman sotilaan* ilmestymisen aikaan. Halu suunnata ajatuksia yhteiskunnallisiin kysymyksiin ilmeni välillisesti jo tässä teoksessa. Tämän yhteiskunnalliseen kuriin ja sidonnaisuuksiin liittyvä teema sotilaspuolella oli sotilaskuri ja sen toteuttajat. Toteuttajina olivat kokonaisajattelussa ”herrat”, eivät upseerit. Tämä herroihin ja heidän toimiinsa suuntautuva yleiskiista, joka toteutui myöhemmin *Täällä Pohjantähden alla* teoksessa, oli olemassa selkeästi jo *Tuntemattomassa sotilaassa*. (MU, 351.)

Vielä 1950-luvun alussa Linna etsi totuutta, vieläpä absoluuttista totuutta ”koko tästä modernista sekamelskasta” (MU, 11.). Tämä pitkäaikainen ja syvälinen pohdinta johti ”kipeän mielen”²² kasvamisen vuonna 1952 henkiseksi kriisiksi, kun hän silloin kirjoitti kolmatta teostaan *Messiasta*. Teos jäi kesken ja Linna joutui tilapäisesti tukeutumaan psykiatrin apuun identiteettikriisiin takia. (Talvio 1955, 64–65; MU, 338.)

Absoluuttisen totuuden haku tuli tiensä päähän vuoden 1953 alussa toteamuksin, että alkuteoksissaan hän oli kuvannut vain itseään. Ja koska absoluuttista totuutta ei ole, asioillekaan ei ole kiinteitä lähtökohtia, on vain ”loputtoman rikas ja muuntelevainen elämän verkosto”. Tällä perusteella Linna nimesi näkemyksensä ”ihmiselämän suhteellisuusteoriaksi” ja toimi sen mukaisesti. Tutkijat ovat nimenneet Linnan toiminnan ”**rationaaliseksi humanismiksi**”.²³ Siinä ominaisuudessa Linna voimakkaan tietoisena elämän ja yhteiskunnan todellisuudesta tarttui yhteiskunnan uudistamiseen. Kuten jo aiemmin todettu, hän halusi pois vanhat kulttuurit, topeliaanisen ja runebergiläisen ihanteellisen isänmaa idealismin. Näiden tilalle Linna tuotti tekstinä arkisen ja siviilimäisen työväestön ”kansalaismenteliteetin”. (MU, 11–13.) Sama halu vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin on esillä monessa teoksessa. (mm. Talvio 1995, 163.)

Kirjoittamista Linna oli harjoittanut aluksi runoista nauttien. Syvärillä vuonna 1942 hän oli tehnyt proosalla harjoitelman reportaasinluonteisena oman rykmentin siihen mennessä tapahtuneesta sotatiestä. Se ei kelvannut kustantajalle. Kuitenkin armeijaan liittyvillä lyhyillä kirjoituskilpaesseillä Linna voitti kaksi palkintoa. (MU, 363.)

²² Linnan oma ilmaisu WSOY:n osastopäällikkö Inkeri Makkoselle 1940-luvun lopulla.

²³ Lihavointi kirjoittajan

Sodan jälkeen, vuonna 1947, ilmestyi Linnan ensimmäinen romaani, *Päämäärä*. Omaelämäkerrallinen teos tuotti ensimmäistä kertaa Linnalle rahaa. Tämä oli Linnan kirjailijanuralle ratkaisevaa. Kun kustannussopimus tuli, Linna kuvaa itseään: ” – mitkään myöhemmät tapahtumat eivät ole verrattavissa tuohon mielenkuuhuun, jonka silloin koin, käsittäessäni, että ovi tulevaisuuden maailmaan oli avattu.” (MU, 340.) Tässä Linna osoitti jo kirjoittajankykyjä saadessaan tunnustusta myös kirjalliselta kentältä. (Talvio 1995, 70.)

Seuraavana vuonna oli vuorossa ”*Mustarakkaus*”. Teos kuvasi intohimo- ja mustasukkaisuusasioita Linnan työyhteisössä. Teos oli Linnan toteuttamana Dostojevskin mukaisesti täynnä ihmiseloon liittyviä ongelmia, ahdistusta, arvokkuutta, syyllisyyttä ja vastuunalaisuutta. Loppuakin oli liki lainattua Dostojevskia; egoistin tuho. (Stormbom 1992, 96–98.)

Linna piti kuuden vuoden tauon ja seuraava työ *Messias*-romaani sujui välillä hyvinkin. Kuolemansairaana miehen maailma oli synkkä ja tähän mieheen sieluaan myöten Linna asenteensa vei. Luonnoksesta tuli Linnalle lukittu, pimeä näkymä. Lopulta hän eli itse täysin luomassaan maailmassa. Teos vei Linnan voimat totaalisesti vuonna 1952, kun hän meni ilmeisesti liian syvälle kuolevan miehen mieleen. Linna ei saanut teokseen loppuratkaisua ja siitä ei tullut koskaan valmista. (Stormbom 1992, 108–112; Talvio 1995, 70.)

Linna pystyi lyhyen sairastelun jälkeen päätymään näkemyksissään ihmiselämän suhteellisuusteorian linjalle ja hän aloitti parhaiden teostensa kirjoittamisen. Ensimmäisenä oli *Sotaromaani*, jonka hän aloitti vuonna 1953, ja se tuli joulumyyntiin vuonna 1954 *Tuntematon sotilas* nimisenä. Messias-kriisi vei Linnan täysin ratkaisevasti uudelle linjalle. Kirjasta tuli kollektiivikuvaus eikä yksilöpsykologinen analyysi. Linnasta poistui egoismi ja tilalle tuli toisten ihmisten elämän ja persoonallisuuden kunnioitus. Linnan ote kerronnassa suuntautui ulospäin ja retoriikka oli leveän maalailevan eepistä ja huumori hersyvää. Täten teos oli eräänlainen kirjailijan lähimmäisilleen antamana katumus- ja uhrilahja. (Stormbom 1992, 117.)²⁴

Romaani ei ollut Linnalle enää ”puhtaiden muotojen teos, vaan sen yksityiskohtaisesti hiotun muodon piti olla elämän oma muoto” (MU, 15, 364.) Linnasta tuli temaattisen kehittelyn ja suurten ristivalotusten mestari (Arnkil & Sinivaara 2006, 10.). Syntyi inhimillinen, ajaton ihmisyyshistoria mitä moninaisemmilta aloilta (MU, 10.). Sen kieli on kansan oma kieli Suomen eri alueilta. Tarkka ja harkitun kuvaava teos on lukunautintona helppo ja kevyt lukea.

²⁴ Yllä olevan kappaleen perusteella olen jo tämän työn kolmannella sivulla tulkinnut, että teos on terapiateoksena alun perin Linnaa itseään varten. Siinä hän kokoaa itsensä, jotta voi osoittaa luomisvoimansa. Teos ei ole tulkinassani katumus- eikä uhrilahja.

Lukiessani teosta allekirjoitan seuraavan ”Tässä kielessä ei ole pinnistystä. Se on kaikissa vaiheissa tarkkaa – ja käyttäkseni sanaa, jonka löysin sille – oikeaa. Sellaisella kielellä luodaan aistimusten tiheys”. (Nyytäjä 1995, 34.)

3.2 Sotaromaanin synty

Väinö Linnalla oli teosta työstäessään seuraavat kaksi peruslähtökohtaa. Ensimmäinen oli ”Elävän voiman puolesta”, sotaa vastaan (MU, 362.). Toinen se, että Linna piti taustana välittömän elämysmateriaalin. Teoksen synnyssä olivat ihmiskuvat ensisijaisia ja nämä synnyttivät *Tuntemattoman sotilaan*. Henkilöt puolestaan syntyivät kielensä myötä. (MU, 348–349.)

Kun *Messias* oli jäänyt kesken, piristymään päin ollut Linna tiesi, mitä tahtoi. Hän halusi kirjoittaa tuntemastaan asiasta, sodasta, niin todenmukaisesti kuin suinkin voi. Hän oli päässyt ohi absoluuttisen totuuden hakemisesta ja käytti kirjoittaessaan arkista työväestön ”kansalaismenteliteettiä” (MU, 11–13.). Samalla hän oli päätyynyt sillä tasolla toimivaan itseensä ja hän tiesi, miten lähestyä aihettaan.

Hän ei halunnut tulevasta teoksesta reportaasintapaista, kuten oli aiemmin tehnyt vuonna 1942, eikä muista suomalaisista sotaromaaneista ollut apua. Ulkomaalaisista sotakirjailijoista hän tutki tarkasti Erich Maria Remarquen *Länsirintamalta ei mitään uutta* (suom. 1939) ja Norman Mailerin *Alastomat ja kuolleet* (suom. 1951). Edelleen suomalaisista kirjailijoista Aleksis Kivi vaikutti häneen voimallisesti. (Varpio 2006, 300–301.)

Väinö Linnan oppi-isä Aleksis Kivi aloittaa *Seitsemän veljestä* viemällä lukijan suoraan teoksen sisälle paikannuksella;

Jukolan talo, eteläisessä Hämeessä, seisoo erään mäen pohjoisella rinteellä, liki Toukolan kylää. Sen läheisin ympäristö [...] Ja tämä on niiden seitsemän veljeksien koto, joiden elämänvaiheita tässä nyt käyn kertoilemaan. (Kivi, 1876, 1–2.)

Kivi lopettaa tuomalla esiin auringon, elämän merkin lukijan nähtäväksi;

[...] ja mitäpä kertoisin enään heidän elämän päivästä ja sen vaiheista täällä? Se kulki rauhaisesti puolipäivän korkeudelle ylös ja kallistui rauhaisesti alas lepoon monen tuhannen kultaisen auringon kiertoessa. (Kivi, 1876, 333.)

Linna avaa ja lopettaa *Sotaromaanin* oppi-isänsä tavoin, avauksena teoksen joukko ja sen alkusijainti;

Niin kuin hyvin tiedetään, on Jumala kaikkivaltias, kaikkietävä ja kaukaa viisas. Niinpä hän oli aikoinaan antanut metsäpalon polttaa kymmeniä hehtaareja valtion metsää eräällä hietakankaalla lähellä Joensuun kaupunkia. [...] Konekiväärikomppania harjoitteli omalla puolellaan aukeamaa (SR, 33–35.)

Lopetuksessa on Linnallakin aurinko elämän merkinä;

Väsyneet miehet nukkuivat. Hyväntahtoinen aurinko katseli heitä. Se ei missään tapauksessa ollut heille vihainen. Kenties tunsu jonkinlaista myötätuntoa heitä kohtaan. Aika velikultia. (SR, 517.)

Linna haki kirjailijantyöllään määrätietoisesti menestystä. Nyt vuonna 1953 aloittaessaan teoksen kirjoittamisen hän oli asettanut itselleen ison velvoitteen: kertoa sammakkoperspektiivistä katsoen todellinen sodankäynnin kulku. Yhtenä tämän perspektiivin syvimpänä kokijana ja näkijänä oli etulinjan konekiväärin mies. Tämän näkökulman rinnalle Linna halusi ottaa myös upseereita (harvemmin kuin miehistöä). Näin Linna synnytti koko teoksen keskeisen tapahtumaketjun: ”herrat ja Suomi”. Tämän ytimen ympärille rakentuu koko teos ja siten myös kerronnan retoriikka. Aina on rinnakkaisina vähintään kolme näkökulmaa; upseerit eli herrat ja sotilaat sekä kertoja. Kertoja ei ole vakiinnuttanut itseään vakiohenkilöksi, vaan hän voi olla naamion alla historioitsija, totuudentorvi, ohikulkija, kuka tahansa. (Nummi 1993, 45–48.)

Tällainen toiminta takaa jatkuvasti virikkeistä tarkastelua. Tähän keskiöön Linna marssittaa koko teoksen aiheen; Muuttaa yhteiskunnan diskurssi siten, että ”tiedon täytyy tulla identtiseksi persoonallisuutemme hengityksen kanssa” (MU, 11.). Linna tahtoi jatkaa Olavi Paavolaisen aloittamaa uuden kansallisen identiteetin luomista. Linna omassa murroksessaan päätyi siihen, että tekstien tuottama yksilöllisyyden pohdinta on siirrettävä yhteiskunnalliseksi analyysiksi unohtamatta kulttuuria. (Talvio 1995, 168.)

Linna luo terapiateoksen, jonka hän ilmaisee olevan fiktiota, mutta jotakin todellistakin on. Se on kirjoitettu niin elävästi ja vaikuttavasti, että osa lukijoista uskoo koko teoksen olevan totta. Linna ei hyväksy asiaa sellaisenaan, vaan tekee haluamiaan muutoksia. Linna luo sotilaita kielellisen monipuolisuuden ympärille siten, että syntyy aito suomalainen yhteiskunta. Tätä kansanmiesten joukkoa Linna kohtelee kansanomaisesti juoksuttamalla samalta tasolta elävää voimaa eteenpäin. Tämä joukko sisälsi jokaiselta tasolta miehiä; oli taitajista tupiloijiin, humoristeja, mutta myös tosikkoja, toiset olivat jatkuvasti äänessä, toiset hiljaa, oli rohkeita, pelkureita, uskovaisia, löytyi naiivi kansallismielinen, joka uskoi kaiken, liikemies, kommunisti, naisten mies, sutki...todella kaikki ovat mukana. (Nummi 1993, 21, 130–131.)

He kaikki käyttivät omaa kielellistä osaamistaan, murretta. Tämä suuri rikkaus osoittaa, että runebergiläistopeliaaninen eheys ei ollut totta. Tilalle Linna toi hyvin rehevän kansankulttuurin, jonka ytimenä oli aina voimakas huumori sananparsineen. Koko kansan oma retoriikankirjo oli mukana. Tämä kansan mentaliteetti vastusti ylhäältä tulevaa painostavaa kasvatusta. Täten kansanomaisuus antoi arvon kansan arkipäivälle ja piti näiden elämän esittämistä arvokkaana. (Talvio 1995, 168–171.)

Herrat, upseerit, pysyivät teoksessa, kuten Suomessa muutenkin, omalla puolellaan. Linna piti heidät mukana, koska siten hän saattoi osoittaa yhteiskuntaa jäytävän kynnyksen koon ja sen syyt. Tämä kynnyks oli saatava vähintäänkin madaltumaan, mieluummin kokonaan pois. Fraasilaisänmaallinen typologia yhdestä kielestä, mielestä ja kansasta on pelkkää ironianpuolelle kääntyvää fraseologiaa. Linnan mukaan hänen uudesta pohjastaan nousee todellinen ykseys, sen tulee terapiateos, *Sotaromaani* osoittamaan.

Linnan maailma, joka kaikin tavoin vihjaa olevansa todellinen, on moniulotteinen, ristiriitainen ja moniääninen. Topeliuksen stereotyyppien kyky kuvata elävää yksilöä konkreettisuudessaan ja ainutlaatuisuudessaan asetetaan kyseenalaiseksi. Mielikuvien takaa löytyy elävä todellisuus, joka pakenee määritelmiä ja ideologioita. Uudet kuvat vihjaavat myös, ettei tämä kansanosa jää enää kulttuurin objektiksi, kuvaamisen, tulkinnan ja arvioinnin kohteeksi. Se koostuu toimeliaista tulkitsijoista, jotka nousevat romaanin maailman subjekteiksi. (Nummi 1993, 131.)

Linna korostaa, että romaani kokoaa uudelleen kansan kansaksi, toisin sanoen yhteen. Siten suomalaisuus antaa arvon paikallisten kulttuurien ja yhteisöjen perinteille ja normeille. Eri näkökulmat ovat tasa-arvoisia erilaisuuksineen. Linna kuvaa teoksessaan tyyppisiä ja, kun näitä on tarpeeksi, syntyy kansa.

Linna nojaa perinteisiin kansankuviin, mutta samalla rikkoo niiden kehykset sisältäpäin ja tuhoaa niiden yksiulotteisuuden. Puhtaaksi kiillotetut suomalaiset pyhimykset korvataan resupekoilla, kiiltäväksi puhdistettu kansankuva jätetään varuskunnan kanttiinin seinälle ja tilalle astuu remuava joukko. Kansanheerokset, Sven Tuuvat, kiiltokuvamaiset heimo- ja maakuntatyyppit, romantisoitut ”köyhät” ja ”villit” saavat siirtyä syrjään, ja sijalle asetetaan narrit, veijarit ja hölmöt. *Tuntemattoman* sidos kirjalliseen perinteeseen on näin kaksivaloinen: se hylkää Topeliuksen ja Runebergin ja ammentaa aineksensa Kiven elävän kollektiivin maailmasta. (Nummi 1993, 132.)

Erään suuren perustan käytetyssä aineksessa toteaa Linna itse seuraavasti:

Tuntemattomassa sotilaassa minä annoin sitä paitsi suomalaiselle sotilalle jotakin, jonka Runeberg oli unohtanut hänelle antaa, nimittäin pään, sillä kyllä suomalaisilla sotilailla sellainen oli, ja juuri sodassa he sitä erittäin kipeästi tarvitsivat, sillä aika suljettuun

lineaaritaktiikan aikoihin saattoi tulla toimeen pelkillä reflekseillä, niin nykyisessä sodassa mies joutuu reagoimaan nopeasti vaihteleviin tilanteisiin. (MU, 296.)²⁵

Linna satoi teoksen Suomen käymän jatkosodan kontekstiin ajan ja paikan suhteen niin tarkasti, että hän kykeni kommentoimaan erinäisiä asioita historian tulkintana. Esimerkiksi Hietasen kuvaus hetkestä, jolloin komppania näki Petroskoin.

Näillä periaatteilla Linna lähtee uudistamaan kansallisella tasolla isänmaataan Suomea. Pääosan temaattisista ajatuksistaan hän muuttaa tekstissä naamioiden taakse. Analysoidessani tulkitseen havaitsemani teemat. Niiden perusteella näen, mikä osuus tulkinnastani on kansallisen tason uudistamista.

Kohdassa 1.3 totean, että Väinö Linna voitti ”Kirjallisuuden jatkosodan” *Tuntemattoman sotilaan* ilmestymisen jälkeen, kun pääosa arvostelijoista ilmaisi tyytyväisyytensä: suomalainen sotilas oli saanut oikean kuvauksen. Myytti murtui, tosin vain osittain ja kamppailu jatkuu edelleen. Keskustelujen johtopäätös oli, että Linna oli oikeassa: kirja muutti vallinneen vanhakantaisen näkemyksen suomalaisesta sotilaasta jatkosodassa ja samalla hyvinkin glorifioitu tulkinta em. sodasta meni mananmajoille. Runebergiläinen idealismi ja topeliaaninen hurraaisänmaallisuus suomalaisen sotilaan sankarimyytistä sammui totaalisesti. (Heinonen 1997, 102–105.)

Myytin, jonka mukaan suomalaisen sotilaan taisteluvälineistö sisälsi *Vänrikki Stoolin tarinat* ja Jumala ja isänmaa mielessä, oli Linna todistanut vanhakantaiseksi. Kohtalo oli vapauttanut Linnan sotivan sotilaan vastuusta selkäsaunan kautta. Linna antoi velikullille anteeksi, he olivat onnellisia ja vapaita. He suorittivat vahdinvaihdon, jossa remmiin astui entistä suhteellisuuden tajuempi Suomi. Vanhaakin jäi: herrat eivät osaa muuttua. (Heinonen 1997, 105.) Tulkitseen, että Linna oli tyytyväisenä jo hahmottelemassa uutta ja Suomea koskevaa, joka taas panee veret kiertämään.

²⁵ Puhe Åbo Akademin Runebergin päivän juhlassa vuonna 1964.

4 Majuri Sarastien sotilasmiljöön kerronnan teemat ja tyylit teoksen moninaisessa retoriikassa

Analysoin ja tulkitsen luvussa 2 esittämiäni perusteiden mukaisesti upseereista kolmen ja aliupseereista/ miehistöstä viiden sotilaan kommunikoivaa kerrontaa esimerkkeinä erilaisissa tilanteissa. Jokaisen kohdalta esitän neljä eri retorista tilannetta. Täten näitä esimerkkejä on yhteensä 32 kappaletta. Tilanteet valitsen satunnaisotantoina, kuitenkin siten, että jokaisen henkilön kohdalla on liki läpi teoksen olevia tapahtumia. Lisäksi analysoin ja tulkitsen erikseen kolme pitkäkököä *Sotaromaanin* tekstiä, jotka on jätetty pois *Tuntemattomasta sotilaasta*. Näistä yksi käsittelee alikersantti Lahtisen sapekasta puhetta sodan syistä, toinen myöhäissyksyn 1941 kriisiä ja kolmas kapteeni Kariluodon idealismia. Jokaisesta on yksi esimerkki, siten tilannetulkintoja on yhteensä 35 kappaletta. Olennaisinta on löytää analysoimistani tilanteista teemat ja retoriikan uskottavuutta lisäävät tyylit. Vain tulkitsemieni teemojen yhteenvetona voin vastata tutkimuskysymyksiini.

Valitsemaani esimerkkitalannetta käsittelem yhtenä kertomuksena, jonka lopputulkinnan teen Booth-Chatman mallilla. Mallin puhujista en tulkitse ko. tilanteessa niitä henkilöitä, joista on oma osio. Analyysin teossa käytän aina ensimmäisenä kirjoituksen *Narrative as Rhetoric* (NR) perusohjeita tutkimuksen suorittamisesta tulkintaa varten.

Tulkintani vaatii (NR:n mukaisesti) aina lähtökohtaisesti seuraavia asioita. Minun on tiedettävä, mitä narraatio on ja ymmärrettävä koko tutkittavan teoksen rakentamisen pääperiaatteet lähtöpisteestä päätepisteeseen, silloin minulla on ymmärrys teoksen kokonaisuuteen. Teoksen sotate on koko ajan tutkimieni esimerkkien takana. Siten kuvaan vaikuttaa joukon tilanne; väsymys, nälkä, kuolemat jne. Ennen analyysia *en aseta mitään ennakkokysymyksiä*, näin minulla ei ole suuntauksia puoleen eikä toiseen. Lisäksi tulkintani on *jälkikäteisasenoituvaa*. Jokaisella tutkimuksen osalla muistan kirjailijan, tekstin ja lukijan yhteyden: tämä on löydettävä, jotta saan esiin kytkennän tekstin todellisuuden ja lukevan yleisön välillä.

Valitut henkilöt (todettu aiemmin perusteluineen) ovat upseereista majuri Sarastie, luutnantti (myöh. majuri) Lammio ja vänrikki (myöh. luutnantti) Koskela sekä aliupseerista/ miehistöstä alikersantti (myöh. kersantti) Hietanen, alikersantti Rokka, alikersantti Lahtinen, sotamies Honkajoki ja sotamies (myöh. alikersantti) Vanhala.

4.1 Upseerien kommunikoiva retoriikka

Upseerien kommunikointi keskenään ja alaspäin oli teoksen mukaan pääasiallisesti ammatillista ja siitä johtuen käskyttävää. Yleensä käskytettyihin asioihin suhtauduttiin ymmärtäväisesti myös aliupseereiden ja miehistön suunnasta. ”Jonkunhan se on tehtävä nekin hommat...” Lisäksi upseerit kävivät keskenään moninaista taisteluihin liittyvää suunnittelua jne. Näiden suunnitelmien perustella annettiin sitten varsinaiset toimeenpanokäskyt. Pataljoonan esikunta oli ensimmäinen johtoporras, jonka esikunta valmisteli taistelukäskyjä; se valmisteli kaikkia alaisiaan yksiköitä koskevan kokonaiskäskyn. Käskynanto suoritettiin suoraan asiaa koskevan yksikön päällikölle.

Yksiköiden päälliköt laativat sen jälkeen oman suunnitelmansa saamansa käskyn perusteella. Se oli yleensä paperille (usein tupakka-askin takakanteen)²⁶ laadittu periaatepiirros. Vasta tällä tasolla alkoi osittain upseeri-/aliupseeritasoinen toiminta, johtuen siitä, että kaatuneita upseereita oli korvattu aliupseereilla. On helppo tulkita tilanteen säilyvän siviilielämän mukaisesti siten, että upseerit olivat useimmiten etäisinä herroina.

4.1.1 Majuri Sarastie

Vastuu noin tuhannesta miehestä on raskas kantamus. Kun kuolema väijyy joka näreen takana, taakka sen kun kasvaa; näinhän on sodassa. Sarastie kantoi tällaista vastuuta koko sodan ajan alkaen kesäkuussa vuonna 1941 ja päättyen Sarastien kuolemaan vuoden 1944 loppukesällä. (SR, 52, 442.) Tämän alaotsikon tutkimus sisältää neljä esimerkkiä.

Ensimmäinen esimerkkutilanne on se, jossa pataljoona oli joutunut pysäyttämään hyökkäyksensä ja vihollisen vastahyökkäys oli saanut menestystä. Pataljoonan suunnittelematon pako oli hyvin lähellä. Tilanne oli niin tiukka, että pataljoonan komentajaa ja yksikön päälliköitä oli käsketty pysymään tasan paikoillaan. Vihollisen panssarivaunut aiheuttivat suurimman pelon. Tällöin alikersantti Hietanen tuhoaa panssari miinalla panssarivaunun. Tilanne ratkeaa siihen, puolustus kestää ja vihollisen hyökkäysvoima ehtyy.

²⁶ Silloisissa ”Työmies” ja ”Saimaa” nimisissä tupakka-askeissa oli takakansi tabula rasa.

Kun vihollisvaara oli ohi, paikalle saapui monen tason onnittelijoita miehistöstä pataljoonan komentajaan asti. Päällikön, Lammion, kiitos oli tuntunut yhdentekevältä. Sarastien saapuminen osoitti asian merkityksen ja kiitos oli teon mukainen. Puristaen Hietasta kädestä hän sanoi painokkaasti esittäen teon järjellisen puolen:

– Minä kai joukosta ymmärrän parhaiten, mitä te teitte, koska minä tiedän eniten tilanteesta. Ensin kiitoksia. Ensi jaossa tulee veeärrä²⁷ ja kersantin arvoa varten pannaan paperisota viipymättä käyntiin. (SR, 242–246.)

Sarastie kierteli vielä vaunua ja totesi hyvänkin vaunutyyppin olevan tuhottavissa. Kriittisten minuuttien jälkeen komentaja sai antaa itselleen hyvää mieltä ja kuvitella, että voitokas taistelu mahdollisesti tuli huomatuksi aina Päämajassa asti. Sellainen saattoi vaikuttaa jopa uraa edistävästi. (SR, 249–250.) Muistaen eilen kehittämänsä vitsin komentaja antaa vielä hyvät naurut kaikille läsnäolijoille:

– No niin, pojat. Eiköhän sitä ole henki tasaantunut. Se sai päin turpaansa äsken. Mennään ja annetaan sille takapuoleen nyt. Se vaati kovasti sitä Petsamon nikkeliä. Mitäs me, anteliaat pojat. Mennään ja annetaan niin paljon kuin se vain haluaa. (SR, 250.)

Torjutun hyökkäyksen aiheuttama mielihyvä lisäsi majurin sanojen aiheuttamaa naurua, ja Salo, joka oli lähellä, sanoi niin, että majurikin sai sen kuulla, tai että majurikin voisi sen kuulla: ” – Annetahan, annetahan. Ei meillä kitsahia olla.” (SR, 250.)

Kertojan teksti on tavattoman monimuotoisena mukaansatempaavaa. Tyyli vaihtelee joukon rauhallisen toteavasta päättäväisyydestä (SR, 240.) kireään vihaisuuteen Hietaselta Rahikaiselle. (SR, 242.) Kertoja tuntee tosisodan antamat vaikutteet ja näin ollen fiktiivinen tilanteen mukainen kertomus saavuttaa sellaiset mitat, että kaikki tuntuu todelliselta. Analyysissäni tämän kertoja tavoittaa lukijan ”sodantuntumalla”. Sen kertoja saavuttaa viemällä tilanteen soti-laat ”huumatusta kuulosta ja kuin humalassa olostaa” (SR, 240.) naurunarvoiseen Sarastien vit-siin.

Analyysin jälkeen on helppo päätyä **tulkinnassa** siihen, että puhuja, Sarastie, tietää kuinka tärkeää on oikean yhteishengen ylläpito. Sarastie luo sen pohjan saapumalla henkilökohtaisesti paikalle ja kiittää kädestä pitäen. Näillä kiitoksilla joukko saa välittömästi tunnustuksen hyvästä työstä; taistelun voitosta. Tyyli on asiallisesti kiittävä ja hyvin luonnikas, aivan kuin rauhallinen isä kiittää lapsiaan hyvin tehdystä työstä. Sarastie osaa puheellaan ja käytöksellään vaikuttaa esittämänsä asian uskottavuuteen. Hänen persoonansa on kunnossa ja heitetty huumori osuu

²⁷ Vapauden risti 1-5. luokka. Myönnetään mm. erityisistä rintama-ansioista.

kuulijoihin ja nostaa heissä pintaan positiiviset tunteet. Sarastien henkilökohtainen toiminta motivoi joukkoa pitkän aikaa. Toiminta on kuin teeman toteutusta kuvitteellisesta ohjesäännöstä ”Taistelutahdon ylläpito”.

Kertoja osoittaa tässä tilanteessa, että hänen yhtenä pääaiheenaan on kuvata fiktiivinen taistelutilanne siten, että lukija kokee sen todenmukaiseksi. Kertoja hallitsee eri tyylien käytön vahventaessaan asioitten uskottavuutta. Lisäksi hyvä vitsi huumorina sitoo tilanteen hyvin kuulijoiden mieliin.

Toisena tilanteena tutkin Sarastien toimintaa, kun Rokkaa kuulustellaan pataljoonan komentopaikalla. Kuulustelu tapahtuu Lammion esityksestä. Lammio esitti pöytäkirjan tekoa sen jälkeen, kun Rokka oli kieltäytynyt laittamasta kiviä polun varteen. (SR, 390–396.)

Epäröivä Sarastie suostui lopulta; olihan hänenkin arvovaltaansa loukattu, kun vartiointia tarkastanut eversti oli valittanut Rokan käytöksestä. (SR, 387.)

Rokka oli vartiovuorossa keskustelua edeltävänä yönä. Vihollisen vangitsemispartio yritti siepata yksinäisen vartiomiehen. Käykin päinvastoin, vihollisen partio kärsii tappion ja Rokka nappaa vangiksi partion johtajan, kapteeni Baranovin. (SR, 390–396.)

Seuraavana aamuna Rokka menee käskettynä ajankohtana komentopaikalle, jossa odottavat Lammio, eräs vänrikki ja Sarastie. Sarastie itse halusi olla mukana, koska piti Rokan tapausta niin tärkeänä. Rokka tervehti iloisesti ja luontevasti ilman sotilaallisen tervehdyksen merkkiäkään: ”Huoment. Täälthän mie tulen. Koskela hää juttelt jot minnuu ol soitettu tän”. (SR, 396–397.)

Upseerit olivat juuri keskustelleet sotilaallisen kurin merkityksestä, kun mielialat olivat huonontuneet. Ja siihen keskelle pelmahti paljon puhuttu taistelussa suuri, muuten surunlapsi, ja mukana mies, josta he eivät tieneet mitään.

Kyselyjen kautta selvisi, että mies on vanki, kapteeni Baranov, jonka Rokka oli vartiossa nappanut. Miehen sotilasarvokin oli selvinnyt korsussa. Kun asia oli Koskelalta varmennettu, piti Rokan kuulustelun alkaa. Sarastie, joka jo aluksi oli huomannut Rokan vetävän asioita omia latujaan, pyrki ottamaan ohjat omiin käsiinsä, mutta vaikeuksia ilmeni.

Sarastie aloittaa: – Mikäs mies te oikein olette? – Miekö? Et sie tunne minnuu? Mie oon Rokan Antti. Maanviljelijä Kannakselt. Nykyään Tikkakosken mannekiini. Sarastie ja vänrikki nauroivat, Lammio ja Baranov olivat totisia. Rokka oli totinen, mutta valpas ja

viekas. Nähtävästi hän herkutteli tilanteella ja jopa yritti päästä sota-oikeuskäsittelystä. (SR, 398–399.)

Sarastie luki läpi Rokan ajatukset ja pyrkimykset. Rokka oli pannut hänet seinää vasten. Sarastie näki asian laajemmin sen takia, että kuri oli kuitenkin pelastettava. Sarastie ottaa johtajan paikan kuulustelussa. Tilanne on siinä vasta alussa. Sarastien kysymykseen, miksi Rokka näkee kurin pahana, on vastaus: pokkurointi.

– Enhä mie tiijä kurist hittoakaan. En mie ole millonkaan sellast tarvinnut. Enkä mie ole muuta vastustant ko sitä jot mie en laittele kivvii polun varsiin. Miehä sanoin täl Lammiol kaik mitä siit asjast on sanomist. Tuo ukko on kaikkeen syypää. (Rokka osoitti Lammiota sormellaan.) Siit saakka ko mie tän tulin hään on nokkint minnuu. Millo mistäkii. Mut millonkaan hää ei ole puhun muus ko joutavast. Asjast ei ole ollu riitaa millonkaan. Ain häne turhist mielteist. Mie sanon viel kerran. Mie lähin mielelläin sotimaan. Mie tahoin Kannaksel takas. Ja mie olen sellane ukko jot työ ette miul pärjää yksikään. Mie sanon jot joku toine oliskii viime yönäkii lähtent. Mitä hittoo miult viel sen lisäksi vaaitaan? Mie en väsy pokkuroinnist, mut koska se ei auta meitä yhtään nii mie en pokkuroi. (SR, 399.)

Sarastie ilmaisee lain ulkoisen tunnuksen olevan Rokan ilmaisemaa pokkurointia ja että sen *puuttuminen* voi aiheuttaa sen, että armeija ei pysty puolustamaan isänmaataan. Sarastie ei näe, että sota olisi hävitty, vaan kysymys on tilapäisestä vastoinkäymisestä. Rokka väitti vastaan häviöasiassa; minkä takia satojatuhansia miehiä (Stalingrad, kirjoittajan lisäys) oli jätetty kuolemaan. Miksi, eihän siinä ole järkeä. (SR, 399–400.)

Kun puolestaan Lammio tulee keskusteluun ja esittää, että hän on sietänyt paljon Rokan taholta ja kehottaa Rokkaa ajattelemaan järkevästi, niin Rokka tuohtuu.

– Hhe, he. Järkeväst. Nyt sie puhut just ko siun pelis ois jotakii järkee olt. Et sie kuule ole noin harkitust miettint ko sie olet räyhjänt. Ommii mieltekojais sie olet seurant etkä mittään periaatteit. Elä sellasii juttele miul! Sie itse keikaroit rohkeuella ja sellasel ajatuksel jot sie ootkii just ko pittää...Hakekaa se vänskä tän! Tehhää pöytäkirjoi. Perkele, mie olen saant tarpeeksein! Pohja se on miunkii säkis. (SR, 401.)

Tämän jälkeen Sarastie tekee asiassa päätöksen.

Pataljoona tulee toimeen ilman teitä aivan hyvin. Sota ei kaipaa yhtä miestä, olkoonpa tämä sitten millainen tahansa. Minä annan anteeksi. Nimenomaan minä annan anteeksi toistaiseksi. En sillä, että katsoisin olevani siihen pakotettu, vaan muista syistä. Ja ehtoni on tämä. Te ette näistä keskusteluista hiisku sanaakaan ettekä rehvasetele tällä selviytymisellänne. Ja tästä lähtien te tottelette kuten muutkin. Jos te laulatte tämän ulos, teette siitä arvovaltakysymyksen, ja siinä tapauksessa minä panen myllyn jauhamaan. Toivon että te käsitätte mahdollisuutenne. Toivon sitä teidän itsenne vuoksi, mutta myöskin itseni ja armeijan vuoksi. Minulla ei ole mitään henkilökohtaista halua nujertaa teitä, mutta milloin katson sen välttämättömäksi, tulee se myöskin tapahtumaan. (SR, 401.)

Rokka yritti vielä erikoisvarauksia itselleen, mutta Sarastie ei lähtenyt Rokan vankkureihin. Komentajan päätös pitää ja hän ilmaisee asian toistamiseen hyvin selkeästi: ”[...] Kuten sanoin käytöksenne näyttää, miten teidän käy. Poistukaa.” Rokka lähti palaten kuitenkin pian ja vaatien lomaa vangista. Tämän Sarastie lupaa. (SR, 401–402.)

Myöhemmin Rokka kertoi komentopaikan tapahtumat vain Koskelalle. Jatkossa Lammio pyssytteli pidättyväisenä, eikä tapahtumasta kuulunut mitään. (NR, 5.)

Koko tämän komentopaikan tapahtumien ajan kertoja jaksaa vahvistaa sanomaansa erilaisilla tyyლისanoilla, jotka olen tuonut jo esille ja joista tuon vielä yhden; Rokka on iloisissaan kuin peipponen. Lisäksi kuvitteellisena lukijana tunnistan olevani katossa keskellä komentokorsua ja nauttivani tilanteen seuraamisesta.

Ennen tulkintaa totean painokkaasti tutkimuksen jälkikäteisasennoitumisen merkityksen retoriikan analyysissä. Ennakoivat kysymykset olisivat vieneet minut harhaan. (PH, 5.)

Tulkintani löytää tästä tilanteesta yhden teeman. Se ilmenee koko tämän tilanteen ajan ja se kuuluu: Esimiehen on oltava tyyni tiukassakin paikassa, koska silloin syntyy oikeita päätöksiä. Sarastien asiallinen ja rauhallinen tyyli saa hyvän jatkon. Kertojan ote on tavattoman hyvä, kun hän saa (jälleen) lukijan uskomaan, että esimerkki vanginottamisineen ja kuulusteluineen on aito/ todellinen.

Perustelen Sarastien päätöskohdan retoriikasta ne asiat, jotka tulkitsen oikeiksi. Näistä oikeista seikoista syntyy kauaskantoinen päätös: Sarastien anteeksianto tiukoilla ehdoilla tuo ainakin näennäisen rauhan Lammion ja Rokan välille. Sarastie toivoo Rokan ymmärtävän päätöksen merkityksen itsensä, Sarastien ja armeijan takia.

Kolmas tilanne syntyy, kun Sarastie kiertelee vallattua kylää, josta vihollinen oli jo lähtenyt. Suomalaiset olivat tutkimassa kylää. Löydettyä perunamaata hyödynnettiin ja alettiin keittää nuotioilla perunapakillisia. (SR, 259–260.)

Sarastie käveleskeli pitkin tavanomaista kylätietä katsellen rakennusten asumiskelpoisuutta. Niitä ei Sarastien käsityksen mukaan voinut käyttää asumiseen. Sarastie katseli myös rakennusten päätyjen koristeluja. Asiasta hän ei ymmärtänyt mitään, mutta kun kerran kaikki lehti-jutut puhuivat niistä, oli hänenkin katseltava niitä. (SR, 260.)

Sitten tuli esiin mitä kiinnostavinta: Talon nurkan takaa tepasteli esiin parhaassa paisti-iässä oleva kukonpoika ja miltei heti perään kieppuva keppi tyrmäsi ja pökerrytti kukon. Reippaasti esiin tullut sotamies nappasi sen jaloista ja katkaisi sen niskat. Sotamies säpsähti Sarastien huutoa: ”Hei, sotamies.” Miehen nimeksi selvisi Rahikainen. Kun Sarastie tiukkasi, miksi tämä tekee kiellettyä asiaa kajoamalla asukkaiden omaisuuteen. Rahikainen vastaa, ettei kylässä ole asukkaita. Tähän Sarastie toteaa kukon kuuluvan valtiolle. Asiasta on puhuttu niin paljon. (SR, 260–261.)

Kertoja osoittaa hallitsevansa muunkin kuin taistelukuvauksen. Nyt tapahtuman keskiössä on joukon tunkeutuminen asukkaista tyhjentyneeseen pieneen karjalaiskylään. Kertojan ote havainnoi suuria/ pieniä asioita, joita hän vahventaa tyyliin sopivilla sanoilla. Esimerkkinä otan Rahikaisen toimet/ hoksottimet kohdallaan: Vaikka mies hätkähti yllätettynä valtion kukonpojan varastamisesta, keksi hän heti hyviä valheita saadakseen kukonpojan itselleen. Muutamalla sanalla kertoja kuvaa jo humoristiseksi muuttuneen tilanteen. Rahikainen keksii nopeasti erään valheen ja kommentoi sen mukaisesti.

– Herra majuri. Kyllähän myö tuo tiijetään. Ei myö olla kajottu. Mutta tämä se oli viallinen. Ontu jalkaansa. Lienee vaikka taistelun aikana vioittunut. Kuollu tuo ois varmaan. Mie ajattelin, että suotta jää. Kun itsekseen kuolee. (SR, 261.)

Sarastien mielestä selitys heti esitettynä oli niin hyvä, kuin mies suinkin voi siinä tilanteessa keksiä. Häntä myös huvitti Rahikaisen teeskentelevän viaton ilme ja hän antoi kukon Rahikaiselle palkintona hyvästä heitosta. Rahikainen poistui paikalta nopeasti ja hyvin tyytyväisenä. (SR, 261.)

Phelanin periaatteen mukaisesti jokainen osapuoli käyttää retoriikassa juuri niitä asioita, jotka palvelevat kertojan omia tarkoitusperiä. (NR, 3–4.)

Tämän lyhyen tilannekuvauksen kertoja on tuonut voimakkaana mieleen jäävän asian, jonka **tulkitsen** komentajan oikeudeksi toimia tilanteen mukaisesti. Sarastie ymmärtää, että Rahikainen valehtelee, mutta hyväksyy sen, koska tietää saaliin menevän ruoaksi. Asian voi pukea seuraavasti: rauhallinen ja joviaali toiminta. Miehet varmasti puhuisivat asiasta ja vertaisivat sitä siihen, mitä Lammio olisi tehnyt.

Neljäntenä tutkin Sarastien työuraa kokonaisuutena. Teoksen kerronnan mukaan Sarastie on arvostettu pataljoonan komentaja, mutta *miksi* tämä on koko runsaat kolme vuotta saman pataljoonan komentaja eikä häntä ylennetä ja/ tai siirretä muualle ylempiin tehtäviin?

Sarastie on mieleltään saksalaisystävällinen. Hän oli tutkinut ja lukenut tieteellisesti sodasta ja sotatoimista. Saksalaisuuden ihailuun kuului olennaisesti Saksan sodanjohdon arvostaminen, koska se osasi *laskea*, miten voitetaan. (SR, 133.) Sarastien ajatukset eivät kulkeneet keskiver-toisen pataljoonan komentajan ajatusratoja. Hän ei pitänyt rämäpäisistä upseereista, maailmaa oli ymmärrettävä laajemminkin. Jo rykmenttinsä ensimmäisessä jaossa hän sai Vapauden Ris-tin. (SR, 184–185.) Komentajana hän osasi suhteuttaa asiat toisiinsa; kanavarkaus anteeksi pieni virne suupielessä (SR, 260–261.), mutta Rokalle tiukkaehtoinen rajaus tämän käytökseen sidottuna. (SR, 396–402.) Vielä hetki ennen Sarastien kaatumista kertoja löytää tästä lisäänty-neitä filosofisia taipumuksia. (SR, 441.)

Pataljoonan komentajan virat olivat sodan aikana hyvin haluttuja, joskin raskaita varsinkin liik-kuvan sodankäynnin aikana. Kuitenkin tehtävä antoi mahdollisuuden ”näyttää kyntensä”. Jos pataljoona menestyi, se tiesi komentajan karriäärin nousua esimerkiksi jonkin yhtymän esikun-taan. Huonot puolestaan heitettiin pian ylilaidan vähemmän vaativiin tehtäviin.

Muistaen sen, että teos on fiktiivinen, jossa kertoja tietää kaiken, esitän kuitenkin oman tulkin-tani kertojan esittämänä kahdesta toimintaperiaatteesta upseerien virka/arvoasioihin liittyen. Ensimmäinen on se, että hän on niihin hyvin perehtynyt ja tuo hyvin uskottavasti esiin mm. ylennykset. Lammiokin ylennetään majuriksi asti, koska tämän sotilaalliset kyvyt riittivät ohit-tamaan olemattomat ihmisen käsittelytaidot. Toisen periaatteensa mukaisesti kertoja perustelee tapauksen, mikäli tehtävä jää alemmalle tasolle, mihinkä tällä henkilöllä olisi kykyjä. Koskelan olon pelkästään joukkueenjohtajana kertoja perustelee sillä, että tämä on Sarastien luottomies ja pystyy moninaisiin sijaisuuksiin. Tällöin luottomiehen irrottaminen vaativiin, usein yllättä-viin tehtäviin käy nopeasti ilman ongelmia. Lammion luottomies oli vänrikki Jalovaara, joten kertojan jatkumo on entinen. (SR, 504.)

Tämä Sarastien tapaus on hyvin poikkeava sodan ajan yleisestä käytännöstä, koska se linjasi Sarastielle aivan erityisuran. Toki hän oli hyvä tehtävässään ja toimi yli kolme vuotta saman pataljoonan komentajana. Jatkosodan aikana näin pitkään samassa komentajan tehtävässä pal-velleita oli runsas viisi prosenttia, 38 komentajaa näiden kokonaismäärästä 700:sta. Kuitenkin ylennys oli tapahtunut kaikille 1,7 kertaa ajanjakson aikana. (Leskinen & Juutilainen 2005, 754-755.) En väitä, että Sarastie olisi pitänyt muistaa siirrolla tai ylennyksellä. Kuitenkin tulkitsen, että kertoja haluaa ottaa huomioon tämän saksalaismielisyyden. *Miksi näin* kysyn teokselta? Mielestäni asia ei ole uskottava turhanpäiväisyysjuttu, olettikin, kun Sarastie ilmaisee ensim-mäisessä esimerkissä odottavansa jopa karriäärin nousua. (SR, 249–250.) En usko, että kertojan

toiminta on tarkoituksetonta kahlailua siellä täällä, vaan hänellä on halu osoittaa jotakin, jonka vahvistaa lopullisesti Sarastien kuolema. Onhan paikka nyt vapaa uutta komentajaa varten.

Kun analysoin tätä koottua esimerkkiä, pysähdyn aina kohtaan ”saksalaismielinen”. Pelkästään tämän sanan myötä on **tulkintani** tästä esimerkistä seuraava: Kertoja haluaa osoittaa, että ennen jatkosodan puhkeamista aloitettu sitoutuminen Saksaan oli suuri virhe ja ainakin tulevaisuudessa Suomen tulisi olla omillaan toimeentuleva. Samalla tällä perinpohjaisella tutkimuksella toteutuu kolmannen ja neljännen prinssiipin ohje kertojan mitä moninaisimpien vaikutustapojen selvittämisestä. (NR, 3–4.)

Kokonaistulkintani mukaan näissä esimerkeissä on kolme selkeää teemaa, joista kaksi on kertojan ja kolmas on Sarastien.

Kertojan ensimmäinen teema on selkeä: antaa taistelutilanteista hyvin tarkka todenmukainen kuvaus. Kuvauksen on mahdollistettava se, että lukija uskoo kerronnan todeksi. Tämä toteutuu niin hyvin, että sodan raakuus ihmistä muuttavana tuo mukanaan sodanvastaisuuden. *Kertojan toinen teema* on: saksalaismielisyys on saatava pois, ja Sarastien kaatuminen mahdollistaa paikan täytön pelkästään sotilasammattilaisella.

Kertoja on oivaltanut hyvin sotilasproosan eri osa-alueitten kuvauksien uskottavuuden lisäämisen pienillä, mutta osuvilla keinoilla. Sodantuntuman luonnissa kertoja liikkuu ääripäästä toiseen; ”huumatusta kuulosta ja kuin humalassa olostaa” nauruun, pelkoon, ironiaan ja huumori on kaiken keskiössä. Hän käyttää asioitten uskottavuutta vahventamaan jatkuvasti yksittäisiä sanoja. Esimerkiksi tapahtumassa Sarastie ja Rahikainen vahvennuksina: – vilpittömästi, – hätäkähti ja jäykistyi, – ankarasti kielletty, – hieman venytellen, – viallinen, – huvittaa, – teeskentelevän vilpityn, – totinen, nämä tuovat asian lukijan silmiin ja oivallukseen. Asia on mitä uskottavinta ja kerronta jää lukijan mieleen. (SR, 260–261.)

Sarastien teema on joukon yhteishengen ylläpito, koska se takaa parhaan mahdollisen taistelutahdon ja -kyvyn ylläpidon. Tavallista sotilasta ajatellen takaa Sarastien johtaminen em. taitojen ylläpidon korkealla tasolla.

Sarastie persoonana tietää, että yhteishenki on joukon tulosten perusydyndaluetta. Analyysissäni arvostan tämän komentajan luontaista kykyä taistelutahdon ylläpitäjänä; rauhallinen lastensa töistä kiittävä. Jokainen taistelevan joukon komentaja tietää, että taistelu jää historiaan aina; voitto on joukon, tappio on komentajan. Joukon on saatava oikea palaute omasta voitostaan.

Sarastien toiminta osoittaa, että hän hallitsee Torkin mukaisen vakuuttavan kommunikoinnin keinot. Sarastie saapuu henkilökohtaisesti tärkeiden tapahtumien paikalle ja luo siten uskottavuuden pohjan. Esimerkiksi hän tietää, että Hietasen teko on tärkeä. Tapahtumassa on kiitosten vastaanottajassa ja kiittäjässä luonnikkuus mukana. Tunnelataus valtaa käteltävän, kun komentaja kiittää kädestä, lupaa veeärrän ja ylennyksen Hietaselle. Sarastie osaa puheellaan ja käytöksellään vaikuttaa esittämänsä asian uskottavuuteen. Tapahtuma jää miesten mieleen. Toiminta on kuin suoraan kuvitteellisesta ohjesäännöstä ”Taistelutahdon ylläpito”.

Sarastie on omissa toimissaan lähinnä reaalisen vakuuttavuuden tyylin kulkija. Kertoja osaa kuitenkin lisätä sinne tänne keventävää huumoria, joka osataan ottaa vastaan vilpittömällä naurulla. (Komentajan vitsi tuhotun panssarin luona.) Kuvaus on kertojalta mitä harvinaisin pehmenmys, kun vertaa hänen tavanomaisia lausumiaan herroista. ”[...] huutanuhmansa kaikille vihollisilleen, *herroille, venäläisille, kohtalolle.*” (SR, 413.). ”Saattaako” olla herra, joka ei ole vihollinen? Tulkitsen vastauksena tähän kysymykseen kertojan myöntävän, että voi olla olemassa joku hyväkin herra.

4.1.2 Luutnantti (myöhemmin majuri) Lammio

Linna tarvitsi teoksen upseerikuntaan vastaparin: Lammio ja Koskela. Lammio oli aktiiviupseeri, joka pyrki hallitsemaan jokaisen tilanteen ohjesääntöjen mukaisesti. Lammio oli arvotaan luutnantti, vuodesta 1943 alkaen kapteeni ja vuonna 1944 hänet ylennettiin majuriksi.

Jo ensimmäisessä kontaktissa kertoja johdattaa lukijat Lammion kuvauksella ärsyyntyneiksi. Sulkeisharjoituksessa Ylämyllyn varuskunnassa kesäkuussa 1941 yksikön päällikkö, kapteeni Kaarna kutsuu joukkueenjohtajat luokseen. Kutsujan mieli on heti paikalla pahalla tuulella; hän sietäi vain vaivoin Lammiota, ylimielistä ja itsetietoista helsinkiläistä, jonka Maasotakoulu²⁸ oli pilannut lopullisesti. (SR, 37.) Sodan puhjettua Lammiosta tuli Kaarnan kaatumisen jälkeen komppanian päällikkö ja sodan lopussa pataljoonan komentaja.

Lammio oli kaavamainen johtaja alaisiaan kohtaan. Hän oli perusteellisen tarkka kurinpitäjä, jonka käskyjä oli ehdottomasti noudatettava ohjesääntöjen mukaisesti. Näistä syistä johtuen

²⁸ Tässä Linna erehtyy. Maasotakoulu aloitti heinäkuussa 1941. Oikea koulun nimi Lammion siellä ollessa oli Kadettikoulu. (Kirjoittajan lisäys.)

Lammio ei ollut arvostettu, päinvastoin hän oli typerä ja luonnevikainen (SR, 169.). Kertojan mukaan Lammio on yksiselitteisesti negatiivinen esimiesasemassaan.

Hakemalla analyysin avulla teoksen pienistä ja suurista asioista tulkintoja haluan tehdä omat tulkintani Lammioista. Lähden tutkimaan kokonaisuutta neljän esimerkin analyysillä.

Ensimmäisenä tilannekuvauksena, jonka tutkin, on kertojan Lammiolle antama johtamisen periaate; kova kuri ja kaavamainen sotilaallisuus. Alla kertoja kuvaa hyvin sattuvasti Lammion käsitystä hyvästä upseerista.

Hän perusteli sen välttämättömyyttä sellaisilla ajatuksilla, että armeijan selkäranka on kuri ja että johtajan tahto on vaikuttaa vain kurin lankoja myöten joukon keskuudessa. Eipä sillä, että nuo ajatukset hänen keksimiään olisivat olleet, mutta tämä asenne tyydytti hänen tarpeitaan. Hänen ihanteensa oli upseeri, joka hyvin hoidettuna, valkeat käsineet kädessä, kylmän rohkeana ja ylpeänä johtaisi joukkoaan. Miehet tuntisivat nöyrää ihailua häntä kohtaan ja tottelisivat kunnioituksesta. Tämän upseerin täytyisi horjumatta itse täyttää sotilaskurin vaatimukset. (SR, 169.)

Lammio oli sisäistänyt yllä olevan osan täysin häntä itseään koskevaksi. Toiminta sen mukaisesti oli suuntana ainut oikea. Tästä Lammion käsityksestä oikeasta johtamisesta kehittyi irvikuva; Lammioista tulee ”kaikkien yhteinen vihollinen” ja ympäristön käyttäytyminen lähtee vajoamaan kehitysten alkuportaille. Kuitenkin Lammio on rohkea ja lojaali toimija, joka itse on sotilaskurin malliyksilö. Kun miehet näkevät tämän, heidän vihansa vain kasvaa, koska vihaa ei voi vaihtaa halveksuntaan. (SR, 106.)

Tämän lyhyen esimerkin analyysillä ja **tulkinnalla** etsin Lammion luonteen perustuksia. Lammio toimii ohjesääntöjen toteuttajana. Hänen persoonallisuutensa on niin kaukana alaisista, että hän ei ymmärrä yhteistoiminnan olevan alaisten suuntaan lähinnä tyylyttelyä. Kun puhuja, kapteeni Kaarna, vielä lisää sen, että Maasotakoulu oli pilannut Lammion, on henkilökuvan luonti ainakin minulle vaikea, koska voidakseen verrata Lammiota ennen/ jälkeen koulun, on Kaarnan (tai kertojan) pitänyt tavata Lammio ennen koulua. Tietenkin fiktiivinen kohtaaminen on mahdollinen, mutta silloin kysyn: ”Onko teoksen tarkoitus osoittaa, että Maasotakoulu pilaa upseerit?” Tähän en saanut vastausta, joten tulkitsen asian niin, että ainakin Lammion koulu pilasi.

Lammion teema on hyvin yksiselitteinen: Upseeri on alaisilleen etäinen käskyttäjä. Kertoja purkaa näkyviin upseerin, jonka johtamistoimet ja ihmisten käsittelytaidot ovat olemattomat. Lisäksi itsekäs ja ylimielinen persoona on pilattu sotilasinstituution toimin. Tällaisen alaisistaan etäännyneen upseerin vastapainoksi on Linnan nyt helppo tuoda miestensä ihannoima johtaja: Koskela.

Sekä puhujan että kertojan teksti on hyvin arkipäivän proosaa. Lammio ajatuksineen jättää itsestään puhujana retorisen jäljen, jonka tyyli on nuivan asiallinen. Myös kertoja osaa ilmaista saman linjan. **Tulkinnassani** se tarkoittaa, että sotilaallista kuria on paikasta riippumatta noudatettava viimeistä piirtoa myöten.

Toisena tilanteena tulkitsen muiden sotilaiden käsityksiä Lammiosta, joita teos kuvaa moninaisesti koko miljöön eri tasoilta, sekä taistelujen että muun toiminnan ajoilta. Lähtökohtaisesti teos ei kiistä Lammion kykyä suunnitella ja johtaa komppaniaa erilaisissa toiminnoissa. Täten tulkitsen, että Lammio hallitsee ja toteuttaa johdonmukaisesti yksikön käytön koko struktuurin, joka ei ole mikään yksinkertainen möhkäle. Näin ollen käsitykset Lammiosta rakentuvat nimenomaan ihmisten välisten suhteitten toimimiseen ja/ tai toimimattomuuteen.

Upseerin suhtautumisesta on esimerkkinä teoksen alussa Lammion lähin suoranainen esimies, kapteeni Kaarna, joka sietää vain vaivoin Lammiota. Kaarna pitää Lammiota ylimielisenä helsinkiläisenä. Tosin Kaarnan antamaa kuvaa Lammiosta latistaa se, että Kaarna itse on jatkuvasti riidoissa esimiehensä, pataljoonan komentajan, kanssa. (SR, 37, 52.) Lisäksi on mahdollista, että Lammio on myös sotilasuralla Kaarnan kilpailija.

Kaarnan kaatumisen jälkeen Lammion lähin suoranainen esimies on pataljoonan komentaja majuri Sarastie. Hän pitää Lammiota kyvykkäänä upseerina, joka kuitenkin ei ymmärrä sosiaalisen yhteisön toimintaa ja jonka käytös synnyttää vihaa itsensä alistetuiksi kokevissa. Tämä viha jäytää yhteisöä itseään. Tärkeää olisi suunnata aggressio ulospäin hyödylliseen toimintaan. (SR, 184.) Teoksesta ei ilmene, pitääkö Sarastie monia puhutteluja Lammiolle tämän asenteesta miehistöön, mutta ainakin kerran kesän 1944 aikana tapahtuu jyrkkä puhuttelu. (SR, 440.)

Muiden upseerin arvoasemassa olevien suhtautumista Lammioon teos kuvaa hyvin vähän. Puhuttelevin on vänrikki Koskelan mielipide kovennetun seisomisen aikana.

Hän tajusi heti täysin tuohon seisomiseen liittyvän komiikan kaikki vivahdukset ja oli mielissään. Lammio tarvitsi tuon opetuksen, ja Koskela soi sen hänelle mielihyvin. Niin vähän kuin Lammio muille ihmisille arvoa antoikin, varoi hän sentään suoraan loukkamasta Koskelaa. Mutta siitä huolimatta Koskela tunsu vastenmielisyyttä tätä kohtaan, ja selväjärkisenä hän näki myös, minkälaista myrkyntyä miesten mielialaan Lammion jokainen teko oli. (SR, 181–182.)

Lammion suhteista *muihin sotilaisiin* teos kuvaa eniten hänen aliupseeriston ja miehistön käsittelyänsä. Tällä alueella ilmenee teoksen nuivuus Lammiota kohtaan: luonnevikainen Lammio aikaansaa sen, että miehistö vihaa häntä ja osa miehistä nauraa kurikäsitteelle. Eräs osuva

kiteymä kuuluu: ”Mies on *saatana* niin kuin kusiainen ongenkourussa ja repii naamaansa niin kuin paremmatkin”. (SR, 131.) Esimerkki tästä kuvauksesta on ruokailusta, jolloin miehet purnaavat kenttätehtäimiehille huonosta hernekeitosta.

Ei edes Lammion saapuminen lopettanut pulinaa ennen kuin hän sanoi:

– Ellei ruoka kelpaa, niin voi jättää syömättä. Se ei ole velvollisuus. Ääneen ei enää puhuttu, mutta hiljainen mutina kuvasteli miesten mielialoja:

– Tuo se jos linjaan ilmestyy, niin se kuolee. Ellei edestäpäin satu, niin takaa sattuu. – Ojentele nyt sitä veivikaulaasi oikein. – Helvetin keskonen se siinä kukkoilee. Senkin riukusääri. (SR, 130–131.)

Nostomies Korpela oli jo palvelukseen tuotaessa perinpohjainen vastarannan kiiski. Miehellä oli uhma päällä, kun hänet, vanha mies oli haettu kotoa asti. Nyt hän toimii hevostmiehenä perääntyvässä kuormastossa maataistelukoneiden päivystäessä ilmasta kokoaikaisesti.

Tosin vastarinta jää lähinnä retoriikan tasolle, mutta haukutuksi tulee yhteiskunta, esimiehet, lotat; kaikki ihmisiksi luokiteltavat. Näin myös polkupyörärikon jälkeen kyytiä pyytännyt lotta. Tulkitsen kertojan lotasta käyttämän retoriikan ala-arvoiseksi ja lottia halventavaksi. Esimerkkinä otan: Hän [...] luusaantunut [...] tullut vastenmieliseksi [...] liian julkeasti pelehtinyt lemmensasioissa (SR, 472.). Läpi teoksen retoriikka on lottia koskien sama. En löytänyt yhtään kehuvaakaan sanaa, vaikka lottia oli vapaaehtoisina niin rintamalääkinnässä (joukkosidontapaikka) kuin ilmatähystyksessä. Korpela on kertojan kanssa täysin samaa mieltä ja ilmaisee asian: ”Ei tässä oo ennenkään pyhänä sontaa ajettu. Saatana. Kyllä jämpä on niin.” (SR, 473.) Puhujan, (Korpelan), yleisönä ovat kaikki ne, jotka sattuvat asian kuulemaan. Korpelan ilmaisut on suunnattu yleistietona omien käsitysten perusteiseen kyydin kieltämiseen. Kirjailija on itse sanonut myöhemmin, että lotta Raili Kotilaisen kuvaus ei ole yleistettävissä. (MU, 360–361.)

Asiasta alkaa huollon järjestelyjä tekevän kapteeni Lammion ja Korpelan välillä sananvaihto, joka kiihtyy koko ajan siten, että jopa Lammion kaikenkattavat uhkailutkaan eivät tehoa. Tässä kaksi puhujaa suuntaa asiansa miltei suusta suuhun menetelmällä toisilleen. Korpelan retoriikka johtaa lopuksi siirron vaatimiseen: ”**Sitten seurasi pitkän aikaa jupinaa, josta Lammio erotti lukuisten perkeleiden ja saatanoiden sijasta Suomen yhteiskuntaa, herraa, hut-sua, vosua, lohnaketta ja muuta senkaltaista.**” (SR, 473. Lihavoimani vain SR:ssä.) Lisäyksenä on muussa tekstissä siellä täällä sana **perkele/ saatana**.

Sanallinen yhteenotto jatkui siten, että Korpela epäsi Lammiolta avuksi tulonkin kiinnijääneitä kärryjä nostamaan. Syynä oli Korpelan silmissä Lammion rohkeus: ”Älä saatana tu tänne” [...] Korpela heitti ohjat maahan ja astui Lammion eteen”. Hommaat heti mulle siirron! Minä

muutan toiseen porukkaan”. Korpelan raivo pysyy ja lopullisen käsityksensä hän ilmaisee selkeäsanaisesti:

Phähäh. Kuka tässä silmille syljeskelee. Sinä saatana olet sylkenyt toisten silmille vuosikaudet. Niin. Kyllä niin on. Äläkä kouri sitä pistoolikoteloos taikka ma heitän sen mettään ja sun perässä. [...] – Nyt ...Nyt ...Nyt vasta minä tunnen Suomen herran niin. Ai jai jai. Että kyllä pitää oleman. En minä ihan tommoseks uskonnun. En minä ennen luullu. Mutta nyt minä tien. Että ai jai jai sentään. (SR, 475.)

Tämä tilanne on retoriikan lisäksi voimakasta estetiikkaa. Tilanteen voimakkuus nujertaa lukijan ja vain Korpela ja Lammio selvittävät keskenään, mikä on mitäkin. **Tulkinnassani** tunnen nöyryyttä etenkin sen takia, että kuvauksen keskeinen henkilö, Korpela, tuntee itsensä ahdistetuksi sekä omien herrojen (Lammio) että vihollisen (maataistelukoneet) tahoilta. Joukkosymbolin hyvä ja paha ovat vastakkain. Vaikuttavuutta lisää vielä se, että pieni ihminen yrittää auttaa eläintä, hevosta, repimällä hikeä valuen hevostäpille suosta. Isona pahana vastassa on kaksi vihollista: Päällä salamoi sotivan vihollisen maataistelukoneisto ja vieressä eläimöi Lammio piirunsaarvet päässä. Tilanteen lopuksi Korpela saa surmansa maataistelukoneen uhrina.

Nämä kertojan sivut puhujan, sotamies Korpelan, suhtautumisesta ympäristöön ovat **tulkintani** mukaan kertojan raakaa ja yleispätevää retoriikkaa, jolla on selkeä kertojan haluama teema. Tämä äärimmäinen esimerkki osoittaa sen, että sotaa ihannoiva fraasimainen runebergiläinen isänmaallisuus on mennyttä maailmaa. Tässä suhteessa **tulkitsen** tämän osion yhdeksi koko teoksen voimakkaimmista retorisisista tulkinnoista. Perusteluni on se, että näiden sivujen, (SR, 472–475.) sisällöstä en löydä Korpelan näkökulmasta mitään säilyttämisenarvoista. Kaikki on negatiivista. Osiossa julmat kuolemat, riidat, pelot ja osion realismi osuvat oikeaan ja koko osio on taistelukentän fyysistä ja henkistä helvettiä.

Tulkitsen poiston²⁹ kuuluvaksi liitteen kolmanteen ryhmään, koska teksti kertoo syvästä mielialan purkautumistarpeesta hullujen Suomen herrojen älyttömyyksien takia. Nuo älyttömyydet ovat johtamassa kansakunnan suureen vaaraan ja jopa sen olemassaolo on uhanalainen

Kun ruoan hamstrausmatkalla ollut kolmikko, Lehto, Määttä ja Rahikainen, kärehtää, teos kuvaa Lammion ja Lehdon välien kehittymisen lopulliselle vihan tasolle. Se tapahtuu takuuvarmasti, koska Lehto on tyly ja kova luonne (SR, 42.) ja vastassa on ylimielinen Lammio.

Lammio kysyy...Eikö Lehtokaan tiennyt, ettei marssin aikana poistuta luvatta rivistöstä?

²⁹ *Sotaromaanin* teksti, joka on jätetty pois *Tuntemattomasta sotilaasta*. Käytän niissä lihavoitua. Nämä eivät kuulu erikseen tutkimiini teksteihin, jotka ovat osiossa 4.3.

- Tiesin
- Mikä röyhkeys! Tepä kuvittelette suuria itsestänne. Entä jos minä annan asianne sota-oikeudelle. Menetätte sotilasarvonne ja joudutte kuokkimaan suota. Vai mitä mieltä olette asiasta?
- Tuommoista nyt tuskin kannattaa luutnanttimiehen minulta kysellä. Pitäisi sitä saada mokoma asia selville omin neuvoinkin. (SR, 172–173.)

Tässä tilanteessa Lehto on tylyimmillään. Hän ei tulisi mitenkään väistymään Lammion edessä. Lammion ylimielinen käytös ja halveksiva äänensävy iskevät kuin tikari Lehdon sisimpään: vaikka hakattaisiin, en notkistele. Lehdon Lammiota kohtaan tuntema halveksunta muuttuu tässä tilanteessa vihaksi. Lehdon hampaat narskuvat ja on aivan pienestä kiinni, ettei Lehto käy Lammion kimppuun. Lammio ei kuitenkaan tajua Lehdon mielialoja. Tämä johtaa siihen, että Lammio määrää kolmikolle rangaistuksen, joka suoritetaan kovennettuna asennossa seisomisenä. (SR, 173.)

Kertoja taustoittaa myöhemmin paremmin Lehdon maailmankuvaa. Kun pimeäkoukkauksen lopussa on kyse paluusta, Lehdon pelko katoaa omituisen katkeran vihan tieltä.

Ei ikinä. Ei milloinkaan. Sitä ne eivät tulisi näkemään. ”Ne” oli jotakin hämärää. Se ei ollut yksinomaan Lammio, se oli jotakin sitä, jota vastaan hän oli ollut kapinassa lapsesta asti. Niin, ja mitä vastaan hän sitten ei olisi ollut? Hänelle oli olemassa vain vihollisia tai yhdentekeviä ihmisiä. (SR, 225–226.)

Tämän perusteella pystyn tulkitsemaan Lehdon vihan Lammiota kohtaan olevan yleisvihaa, ei niinkään Lammion yksilöön kohdistuvaa.

Toisaalta Lehto antaa tunnustusta Lammiolle taistelutilanteessa. Kun pimeäkoukkauksen aikana erityisesti Rahikainen haukkuu Lammion asiantuntemusta, Lehto toteaa yksiselitteisesti: ”Kyllä se tilanteen tuntee [...] ja me mennään”. (SR, 224–225.) Tämä kohta on teoksessa ainut, joka kuvaa alaisen selkeää näkemystä Lammion johtamistaidosta taistelussa. Ei Määttäkään hauku Lammiota, vaan hän on aina tanu, rauhallinen ja aikaansaava siten, että hänestä tehtiin myöhemmin ”sattuma alikersantti”.³⁰

Kertoja kuvaa moninaisesti Lammion ja alikersantti Rokan välejä erityisesti kurinpalautusvaiheen jälkeen. Olen jo käsitellyt aihetta osiossa 4.1.1 Majuri Sarastie ja käsittelen aihetta tarkasti osiossa 4.2.2 alikersantti Rokka ja tuon tässä esiin lyhyesti muutaman perusasian. Lammio on Rokalle kaiken syy kitkan aiheuttamiseen, eikä hän aio jatkossakaan pokkuroida Lammion

³⁰ Ylennetty alikersantiksi ilman aliupseerikoulun suorittamista.

käskeyjen mukaan. Lammio on Rokalle tyhjää ilmaa. Lisäksi käsittelen kokonaan omana osiona 4.2.4 sotamies Honkajoen, joka on Lammiolle kirkuvan punainen vaate.

Kertoja tuo teoksen yksioikoisimman upseerin Lammion eteen teoksen tylyimmän ja täynnä yleisvihaa olevan Lehdon. Tällöin sinkoilevat Lehdon vihan salamat. Vaikka Lammio edessäpäin näyttää säilyttävän tyyneytensä, **tulkitsen** teoksen haluavan näyttää millaisia esimiehiä armeija ei tarvitse. Tähän suoran viitteen antaa Linna itse kirjoittamalla, että Lammio on virheen takia, että Linnan peruslähtökohta on ”tarkastella asiaa ei armeijan vaan ihmisen kannalta”. (MU, 360.) Asetan Lehdon rinnasteisena samaan virheasetelmaan.

Periaatteellisesti kuri luo turvallisuutta ja viihtyvyyttä sekä lisää siten joukon suorituskykyä. Sodanajan yksikössä tätä ohjesäännön henkeä ei hyväksytä kokonaan sellaisenaan. Miesten moraaliksi arvioi jokaista toimenpidettä perustana yhteisön etu. Ohjesääntö puolestaan on johtajalle normi. Jokainen toiminta on käytännössä osa ”joukon kurista.” (Pipping 1978, 202–203.) Tällöin johtajan arvovalta ei riipu pelkästään arvosta tai palveluasemasta, vaan ensisijaisesti tämän *persoonallisuudesta*. (Pipping 1978, 202.)

Se, että teoksessa on ongelmallisia kurinrikkoja sankareita, nimeltä mainiten alikersantit Rokka ja Lehto, antaa viitteitä monenlaisista mahdollisista ambatioista. Onko jollakin vuoropuhelun vaikuttajalla itsellään ollut vaikeuksia jonkin upseeriarvoisen miehen kanssa? Miten nämä saattavat vaikuttaa teoksessa? Käsittekseni mukaan ne voivat vaikuttaa jonkin seikan, mm. Lammion asioiden käsittelyssä negatiivista painoarvoa lisäävästi.

Tyylillisesti pidän koko tähän mennessä olleeseen Lammiota käsittelevään tekstiin nähden oppositioparina hyvä – paha. Vaikka tyylit osiossa ilmaisin, etten vakiona käytä oppositiopareja, katson kuitenkin tämän Lammio-kappaleen tyylin olevan tätä. Perustelen asiaa sillä, että kertoja käyttää hyvin näkyvästi ja tuloksellisesti vastakkainasettelua. Näillä moninaisilla perusteilla Lammio tekee itsensä ei-toivotuksi johtajaksi koko teoksen alueella ja kertoja laventaa asian teemaksi. Tulkitsen tekstin kertovan: Kaikki epäkelvo johtaja-aines on siirrettävä sellaisiin tehtäviin, että he eivät pysty joukon hengen laskemiseen. Laajamittainen henkinen vastahankeisuus saattaa johtaa joukkojen turvallisuustason laskuun.

Tilanteet *kolme ja neljä* käsittelen otsakkeella ”Lammion toimintaa”

Lammio ei pysty asennoitumaan ihmistuntijana mihinkään toimeen, mitä hän suorittaa. Tällöin kosketuksista alaisten kanssa tulee hyvin jännitetäyhteisiä tilanteita. Teoksen mukaan Lammio

käyttää jäätävän virallista ääntä. (SR, 294.) Lammion persoonallisuus on se, joka estää kaikissa toimissa hyvät kontaktit miehistöön. Asia korostuu nimenomaan taistelun ulkopuolella. Lammion ylimielinen ja yksioikoinen toiminta ei yllä missään tilanteessa ihmisten yksilönä käsittelemisen tasolle. Hänen persoonallisuutensa jää miehistölle hyvin etäiseksi ja vain käskytyksen asiapohjalle.

Teos esittää hyvinä esimerkkeinä eräiden upseerien, Koskelan ja Kariluodon, joustavan ja ihmisläheisen kanssakäymisen Rokan kanssa. Näiden suhteitten välittömyys ilman kummankaan osapuolen nöyristelyä on täysin vastakkainen Lammioon verrattuna. Otan esiin kaksi tapausta, jotta ero Lammioon tulee selväksi.

Teoksen parhain esimerkki esimiehen vaikutuksesta on lähtö kasarmimajoituksesta. Miehet nuriävät Lammion antamaa lähtökäskyä vastaan ja yllyttävät toisiaan kieltäytymään. Lammio kiihtyy ja uhkaa sota-oikeudella, mutta mahdollinen kuolemantuomiokaan ei lannista miehiä. Näillä on vaatimus ” Koskela komppanian päälliköksi! Sitten lähdetään.” (SR, 298.)

Lammio ei tässäkään tilanteessa ymmärrä itseensä kohdistunutta epäluottamusta, vaan toteaa, että vain punakaartit valitsevat johtajat huutoäänestyksellä. Tilanteen laukaisee Koskelan omalle joukkueelleen antama lausuma, että eiköhän ole syytä pitää kiirettä, jotta ehditään autoihin. Muut joukkueet seuraavat ja Lammio tajuaa pysyä hiljaa. (SR, 298–299.)

Toisessa tapauksessa Kariluoto ihastelee Rokan järkeviä toimia ylimenohyökkäyksen jälkeisessä vihollisen taisteluhaudan vyöryttämisessä. Vaikka Rokka huomaamattaan komentelee Kariluotoa, ei tämä ole moksiskaan. Rokka on jopa opettajamainen omalla erityisellä tavallaan. Tilanne kokonaisuutena ei häiritse Kariluotoa, vaan tunnustus hyvästä taistelutoiminnasta tulee välittömästi ja Rokka käyttäytyy vastavuoroisesti luontevasti. (SR, 198–199.)

Tulkintani perusteella Lammio on ylimielinen ja yksioikoinen asiajohtaja. Hänen persoonallisuutensa on vähemmän sopiva ihmisten johtamiseen ja hän jää inhotuksi, jopa vihatuksi. Vaikkakaan Lammion rohkeuden takia miehet eivät ivaa tätä, kokonaisuudessaan syntyy erittäin negatiivinen upseerin kuva. Kertojan ote on niin tyhjentävä, että fiktio muuttuu lukijalle todennäköisesti faktaksi. Lammio ei kuitenkaan ole läpeensä huono tehtäviinsä. Päinvastoin hän pyörittää luontevasti yksikkönsä struktuuria taisteluissa. Tämän päättelen siitä, että kertoja käsittelee tätä asiapuolta Lammion osalta minimaalisen vähän ja tuotos on positiivista. Mikäli tämäkin toiminta olisi ollut vain otatteluja aiheuttavaa, olisi asiaa käsitelty paljon pitempään.

Kokonaistulkintani Lammiosta sisältää *teeman*, jossa on kaksi asiakokonaisuutta. Ne toistuvat jokaisessa osiossa ja ne ovat: - Luonnevikainen Lammio on alaisilleen tiukkaa, kasarmiolosuhteisiin sopivaa kuria vaativa esimies. Tämä ensimmäinen asia on synnyttänyt ja se ylläpitää pysyvää negatiivista suhdetta Lammion ja alaisten välillä. Siten toinen asia on: - Lammio ylenkatsoo alaisiaan ja nämä puolestaan vihaavat tätä. Alaisten käsitystä Lammiosta kuvaa ehkä parhaiten miehistön keskustelujen tuloksena keksitty ”luonnevikainen niuhottaja”. Kaikki nämä tekstin osat sisältyvät Lammion olemattomaan henkilöstön käsittelyyn johtamisen saralla. Kun otan osiosta mukaan teeman herraviha sotamies Korpelan esittämänä, kuva täydentyy siten, että kertoja tuo esiin yhden teoksen raivoisimmista retorisisista tilanteista³¹. Tilanne osoittaa Korpelan markkinoimana, että Lammion tapaista äärimmäisen yksioikoista käskijää ei tarvita rintamaoloissa. Kerronta vakuuttaa samalla *teemana*, että sotaa ihannoiva fraasimainen runebergiläinen isänmaallisuus on ohi. Tämä teema on laskettava kertojalle itselleen puhujan, Korpelan esittämänä.

Retoriikka on tyyllillisesti hyvin selkeää, useimmiten yksitotista käskyty sproosaa. Siinä toistuu usein vastakkaisuus hyvä – paha ja vastaavat. Sotamies Korpela osiossa vallitsee vihainen draama. Toki Lammion toimet aikaansaavat virnuilevaa huumoria ja jopa kapinapuheita. Tuon näitä esiin kappaleessa 4.2.2 Alikersantti Rokka.

4.1.3 Vänrikki (myöhemmin luutnantti) Koskela

Vilho Koskela on yksi konekiväärikomppanian kolmesta joukkueenjohtajasta. Vaitelias kansanmies ja erittäin pätevä, miestensä ihannoima johtaja. Hän tuntee kuuluvansa enemmän miehistön kuin upseerien joukkoon ja lyökin humalassa yhtä jälkimmäisistä. Hän kaatuu kesällä 1944 tuhotessaan panssarin kasapanoksella. Koskela on yksi teoksen hyvistä upseereista ja hänet kertoja kuvaa näistä läheisimmin. Koskela on Talvisodan karaisema, harkitseva ja myös omalla esimerkillään johtava joukkueenjohtaja. Hän ei turhia pukahtelee ja niinpä nimi ”Ville-Vaitelias” on kohdallaan (SR, 37.). Jo teoksen ensimmäisen bunkkerilinjan läpäisyssä Koskela on pääosassa. (SR, 118–119.)

Kertoja tutkiskelee Koskelaa tiiviisti ja panee tämän itsensä tutkiskelemaan omia ja muitten olemisia. Niin syntyy myytti kansanmiesjohtajasta, joka on herran paikalla, mutta ei ole herra.

³¹ Toinen vastaava on kuvaus evl. Karjulasta ja kolmas on vastakkaisuus Lehto/ Riitaaja.

Henkinen johtajuus on Koskelan valttikortti. Tällä luodulla ”Koskela-keinolla” voi kertoja viestittää monia asioita. Tutkin neljällä esimerkillä tätä Koskela osiota.

Ensimmäisessä esimerkissäni kertoja panee Koskelan suuren asian tuomariksi; on halpamaisia tekoja ja tappamisella ylpeilyä, joita hän ei hyväksy. Tämä ilmeni sen jälkeen, kun Lehto oli ampunut vangin. Seuraava lainaus pätee koko teoksessa Koskelaa koskeväksi.

Ensimmäisen kerran he kuulivat Koskelan äänessä jonkinlaista ärtynyttä tyytymättömyyttä. Tämä kävelikin tavallista kiivaammin [...] tuntoja, jotka hän oli kuvitellut haudanneensa talvisodan pakkasiin. Hän oli pyrkinyt unohtamaan kuoleman, omansa ja toisten, pysyäkseen levollisena. Sitä rauhaa hän vaali, ja sen kohdan tökkimisestä hän oli vihainen. **Tuon maalaispojan sielussa löytyi niin suuri henkisen elämän määrä, että sota ja tappaminen ei käynyt häneltä luontojaan.** Mikään ei ollut raastamaan häntä niin, ettei hän olisi sielunsa pohjalla tuntenut sodan suurta mielettömyyttä [...] Hän taisteli ja paremmin kuin lukemattomat muut, mutta jokainen halpamainen teko ja tappamisella ylpeileminen herätti hänessä tuomarin. Hän oli pyrkinyt täyttämään tehtävänsä ja unohtamaan sen, ja nyt tuota rauhaa oli häiritty. [...] Ja niin hävisi jälleen menneisyyteen eräs teko, josta kukaan ei mitään oppinut, ja unohtamalla oli kaikki hyväksytty. (Lihavointi vain SR:ssä, 150.)

Analyysissäni tiedostan esimerkin kerronnan moniulotteiset merkitykset ensimmäisen periaatteen mukaisesti sekä tason että sisällön suhteen. (NR, 5.)

Tämä teoksen esimerkki sisältää kahden tason kommunikointia. Kansallisen tason kommunikoinnissa kertoja lähettää tärkeän viestin teoksen lukijoille. Viesti on kansakunnalle, joka on käynyt monivuotisen jatkosodan. Tekstin toinen taso on kertojan retoriikka Koskelan kommunikointina joukkueelleen äänellään ja kävelyn nopeuttamisella.

Koskela persoonana on se voima, joka kantaa koko joukkuetta ja tarvittaessa isompaakin joukkoa. Se, että Koskela suorittaa oman osansa taistelussa paremmin kuin muut, on vastapooli, joka antaa oikeuden puolustaa itseään ja maataan. Tätä parempaa upseerin esimerkkiä noin yksikön kokoisen joukon johtamisen perusteiksi ja siten korkeatasoisen taistelutahdon ylläpitämiseksi en teoksesta löytänyt.

Tulkitsen tilanteesta kertojan viestin kansakunnalle, joka on selkeästi tema sodanvastaisuudesta. Kertojan ilmaisukeinot asiasta ovat Koskelan ärtyneet toimet ja mietteet. Niissä pääsanomat ovat: sota on suurta mielettömyyttä ja se on täynnä halpamaisia, ihmisyyttä rikkovia tekoja. Kuitenkin kertoja esittää myös reaalisen ymmärryksensä Talvisodan kiertotien ja Koskelan taistelukyvyyn kautta oikeutetusta taistelusta isänmaan puolesta.

Koskela ei ruvennut mesomaan eikä karjahtelemaan omasta näkemyksestään vangin tappamisen jälkeen. Kuitenkin hän reagoi sen verran omalla käytöksellään, että jotakin oli vinossa. Hänet tuntevat tiedostivat asian.

Kertoja panee Koskelan sisäiset tuntemukset toimimaan täysin omien teemojensa tukijana. Koskela tiesi jo Talvisodan kokemuksesta, että sota on suurta raakuutta ja inhimillisyyden on usein monen katvealueen takana. Näin Koskelan lyhytaikaisen vanhojen tuntemusten pintaan kuohtaaminen tiivistyy tämän esimerkin tulkinnan mukaan suoraan kertojan teemaksi: sodanvastaisuus.

Toisena tilanteena analysoin ja tulkitseen taisteluesimerkin, jossa Koskela osoittaa kyvykkyytensä niin johtajana kuin yksittäistaistelijana.

Pataljoona kohtaa ensimmäistä kertaa varsinaisia kenttälinnoitteita, joita on sijoitettu toimiviksi taktisen ajattelun mukaisesti. Bunkkerilinjalla on lukuisia taisteluvalmiita asepesäkkeitä. Nämä pysäyttävät pataljoonan hyökkäyksen. Koskelan konekiväärijoukkue on alistettu tulitukikäyttöön Kariluodon kiväärijoukkueelle. Yksi osittain maanpäällinen konetuliaseille tarkoitettu pesäke hallitsee laajalla säteellä etumaisemansa. Jalkaväen liike pysähtyy ja tappiot kasvavat. Kariluoto on ymmällään eikä löydä ratkaisua, joka veisi eteenpäin. Sisäinen ääni luo lisäpainetta siitä, että Kariluodon esimies luutnantti Autio on ilmaissut uskovansa etenemiseen.

Tarvitaan kokemuksen apua ja Koskela tulee esiin tehden esityksen Kariluodolle. Esityksen mukaisesti puhuja itse menee niin lähelle bunkkeria, että pystyy tuhoamaan sen päältäpäin kasapanoksella. Tulituen tuli olla kokoaikaista ja lopullisen rynnäkönnä oli alettava välittömästi kasapanoksen räjähtämisen jälkeen. Kariluoto ei ole aluksi valmis hyväksymään suunnitelmaa, mutta Koskelan perustelujen jälkeen hän hyväksyy asian. Tuotos on hyvän taistelutaktiikan mukainen: Koskela tuhoaa kasapanoksella bunkkerin ja Kariluodon aloittama rynnäkönnä avaa vihollisen puolustuksen.

Tulkinnassani puhuja Koskela näyttää taistelussa laajan skaalansa pienissä ja suurissa asioissa. Henkilökohtaisen taistelun suoritus ja johtamistaidollinen ajattelu ovat oivallisia osoituksia yksikön taistelun johtamiseksi. Koskelan suoritus liittyy suoraan edellisen osion ilmaisuun Koskelan taistelukyvyistä. Kertojan asiana on ”herrana oleva henkilö voi olla hyvä taistelijanakin”.

Tyyllisesti sekä ensimmäinen että toinen esimerkki ovat arkista reaaliproosaa. Kertoja tuntee miehet ja asiat, joista on kysymys. Esimerkkinä Kariluodon ja Koskelan keskustelu ennen bunkkerilinjan läpikäymistä. Hyökkäyksestä sovitaan ikään kuin työnjaosta mökinteossa.

Kolmas esimerkki on Marskin syntymäpäivän vietto. Koskelan joukkue on valmistanut teltassa kiljua. Yhdessä pataljoonan jakaman leikatun konjakin kanssa tarjoilut riittivät kaikkien halukkaiden tukevaan humalatilaan. Näin myös Koskela oli humalassa ja hän lähti komentokorsulle ilmoittaen menevänsä Jerusalemiin johtajan päämajaan. Koskelan vastaukset joukkueensa miehille olivat sen verran niitä näitä, etteivät he udelleet enempää.

Moniaita upseereita oli kokoontunut juhlimaan Marskia konekiväärikomppanian komentokorsulle. Tilaisuudessa keskusteltiin suomalaisen miehen johtamisesta, sodan päämääristä ja monista muista asioista. Viinankäyttö oli runsasta. Idealisti Kariluoto oli jo pitänyt idealistipuheensa miesten johtamisesta ja Lammio pystyi vielä tolkuttomasta humalatilastaan huolimatta nostattamaan maljoja Marskille. Samalla he totesivat olevansa Suomen armeijan selkäranka.

Koskela pölähti keskelle korsua. Siitä ilahtui vain Kariluoto. Koskela oli jo patologisen humalan puolella. Eikä aikaakaan, kun Koskela osoitti mieltään saksalaisperäisiä lauluja vastaan, joita lauluja muuan sisällä ollut vänrikki lauloi. Tilalle Koskela esitti venäjänkielisiä lauseen pätkiä ja iski sitten vänrikin tainnoksiin. Koskela halusi esittää millä puolella hän oli.

Koskela jouduttiin sitomaan ja kantamaan omalle korsulleen. Pois lähtiessä Lammio vielä totesi, että esimies oli sellainenkin, joka ei aina ollut sopiva tehtävänsä. Koskelallakin näyttää olevan piileviä kaunoja.

Koskela meni illalla rauhallisesti nukkumaan eikä muistanut aamulla asioista mitään. Kuultuaan, että pahempia ei ollut sattunut, näytti hän painavan asian taka-alalle. (SR, 338–349, koskee koko kolmatta esimerkkiä.)

Tulkintani tästä esimerkistä on hyvin selkeä ja voimakas. Kertoja haluaa näyttää, että hänen ihanneupseerillaan on jotain huonoakin syvällä sisällään. Kun tämä huono purkautuu, voi kertoja kuitenkin käyttää Koskelaa siihen tehtävään, joka vielä odottaa. Tämän esimerkin tilanne jatkuu seuraavassa, ts. neljännessä analyysissäni.

Neljännessä esimerkissä käsittelen loppukesän 1944 ajalle sijoittuvaa kahden upseerin Kariluodon ja Koskelan tapaamista. Syväriältä on tultu melkoinen matka ja ollaan lähellä entisen Suomen rajaa. Kariluoto palaa vihkilomalta ja menee poissaoloaikaisen sijaisensa Koskelan luo

tehtävien vaihtoasioissa. Loman aikana Kariluoto eli ja oli kuten kaikki muutkin rakastuneet: maailma ympärillä sai mennä ja tulla omine tapahtumineen. Kariluoto eli ajan vain itselleen. Täten hän tiesi hyvin vähän tai ei mitään vetäytymisvaiheen tapahtumista.

Tässä tapaamisessa kohtaa kaksi teoksen myyttiä suomalaisesta miehestä, Koskela ja Kariluoto. Koskelaan sisältyy kansan parhaat ominaisuudet, kaikki inhimillisesti arvokas, toverillisuus ja eleettömyys. Kariluoto on myytti Suomen sivistyneistön edustajasta, aatteen ihminen, joka saa kunniakin, mutta hänen oma aatteensa karisee. Miehet tuntevat toisensa pohjia myöten.

Seuraavat analyysin osat ennen tulkintaa ovat *Sotaromaanissa*, ilmaisen erikseen, mitkä ovat vain siinä. (SR, 425–429.) Kun Kariluoto tulee, niin hän jo tervehtiessään Koskelaa: ”[...] meni epävarmaksi. Hänen riehakkuutensa katosi, sillä nyt vasta hän tajusi todellisuuden.” Lyhyehkön vaihtoseremonian jälkeen alkoi kahdenkeskinen mitään kaihtamaton keskustelu ilman sivullisia kuulijoita. Kun Kariluoto kysyy rintamakuulumisia, seuraa Koskelan raju kommentointi siitä, miten on ja mistä syystä. Ennen tämän osion kokonaistulkintaa asiat ovat täysin historian kontekstissa asematavaiheeseen ja perääntymisvaiheeseen. (Leskinen & Juutilainen 2005, 345–346.) Kariluodon kysymykseen siitä, miten asiat ovat täällä, rintamalla, Koskela vastasi: ”Kaikki on lopussa. Niin kerta kaikkiaan kuin voi.” Kariluoto säpsähtää Koskelan selkeää ilmaisua, jota painotti vielä luja ja katkera ääni. Ja Koskela jatkoi kuin kehän lopullisena sulki-mena: ”Ei tämä mitään sotaa ole. Surkeutta surkeuden päälle.” Kariluoto yrittää pysyä mukana luullen, että Koskela tarkoittaa karkureita ja että niitä on paljon. Koskela korjaa asian kertomalla, että karkurit ovat lähinnä muutama hermonsa menettänyt, eikä niillä ole merkitystä.

Koskela jatkaa, että kukaan ei halua tapella. Koko homma on kuin pitkää piimää. Mikään ei pisy käsissä, vaikka kuinka yrittää. Teoksessa on lähes sivunmittainen osio, joka on pois *Tuntemattomasta sotilaasta*.

- Kuri on ollut liian heikko. He ovat kuin vapaaehtoisia. Tappelevat milloin haluavat. Koskela näytti epäröivän. Hän heitti kävyllä saappaansa kärkeä, nykäisi itsensä vihaisesti etunojaan istuessaan ja puhui harvinaisen kiihkeästi:
- Minä en syytä miehiä. Ei syy ole heissä. Heidät heitettiin tähän keskelle valmistamatta. Koko armeijan mieliala on ollut suunnatonta huijausta. Nyt maksetaan jokaisesta valeesta ja katkerasti. Ei tehty tietä miesten mielelle ja niin se on hajalla... Ei toivoton tilannekaan tätä yksin selitä. Ei talvisodassakaan mitään toivoa ollut, ja kuitenkin miehet yrittivät. Kaikenlainen hölynpöly pääsi kukkimaan tuon makausvaiheen aikana. Kariluoto liikahti levottomasti. Hän katsoi syrjään ja sanoi:
- Niin meitä on niin monenlaisia.
- Ei se muutamien syy ole. Kautta linjan on ollut vikaa... Maailmanlopun työ on toi ampuminen.

– Onko sellaista ollut paljon? – En ole nähnyt, mutta kuullut olen. Enkä minä epäile. Ampuminen käy vain armeijoissa, joissa sellaisella on vanhat juuret. Tällainen umpimähkäinen hätäkeino ei muuta kuin pahentaa asiaa. Miehet tietävät hyvin, ettei syy ole heidän ja laskevat tuollaiset teot murhiksi.

Koskela oli vähän aikaa äänetön ja jatkoi sitten pingoitettuna rajusti: – Ja sitä se onkin. Ei se muuta olekaan. (vain SR, 428.)

Kariluoto tiedosti, että Koskelan uupumus oli todella perinpohjainen, sillä ilman sitä Koskela ei taatusti olisi purkautunut noin paljon. Tulkintani pääosa perustuu tähän poistettuun kappaleeseen. Kumppanusten tauko ja samanaikainen pohdiskelu lähenee loppuaan. Vielä on kysymyksiäkin. Kuinka meidän käy, kysyy Kariluoto, ja Koskela kommentoi: ”Luu kurkkuun”. Toivoa ei ole, ei minkäänlaista. Tähän Kariluoto: Tapellaan sitten toivottomasti. Koskela toteaa sen olevankin tätä. Keskustelu tyrehtyi ja he aloittavat tilannekatsauksen ja yksikönpäällikön tehtävien vaihdon. Samalla Koskela kertoi perääntymisvaiheen tapahtumista ja niin kokonaisuus syöpyi Kariluodon tajuntaan. Oivallus antoi synkän tuloksen: On vain raaka todellisuus täydellisestä romahduksesta.

Koskela on miehille esimerkki siitä, että sota on hyväksyttävä tosiasiana ja näin ollen joukon symbolina. Nyt tämä sama hyvä herra toteaa, ettei tämä ole mitään sotaa, vaan ahdistavaa laumaongelmaa. Vaatii paljon työtä, että taisteluhalu nousee alkuperäiselle tasolle.

Kokonaistulkinnassani kertojan käyttämä *tyyli* edellä olevassa on tragedia. Se on tässä ja nyt ja hänen valitsemansa puhujan kommunikoima. Kommunikoinnin kohdekin, Kariluoto, on tarkoin valittu; idealisti. Puhujan, Koskelan, *ensimmäinen teema* paljastaa johdon tietoisien huiputuksen, suoranaisen valheen. Valhe on tuulesta temmatut mielialatilat joukkojen hyvästä kunnosta: Todellisuudessa miesten annettiin maata asemasotavaiheen aikajakso. Kuri oli olematon, halu ja taistelukyky painuivat olemattomiin. Miehet olivat valmistautumattomia kovaan taisteluun. Joku keksi hätäratkaisuna omien ampumisen ja joku pani sen paperille. Alettiin ampua omia miehiä: nämä ovat murhia. Tilanne on toivoton, eikä kovaa vastaan kova ole; miehet eivät halua tapattaa itseään.

Tästä Koskelan ja Kariluodon tapaamisesta kertova *Sotaromaanin* poisjätetty kappale on teoksen näytölle tragediasta täysin olennainen, koska muut kohdat eivät kohdenna oikein ja oikea-aikaisesti asemasotavaiheen kontekstiin syytösnäyttöjä herroja vastaan. Kappale kuuluu liitteen mukaiseen toiseksi suurimpaan ryhmään, joka on sodan johdon arvostelu. Osion ratkaisujen poisjättäminen vesittää olennaisesti teoksen sodanvastaisen retoriikan vaikutusta.

Kariluodon ideologinen maailma hajoaa hyvin lyhyessä ajassa. Hänen ihanteellinen aatteellinen maailmansa on kokonaan poispyyhitty. *Teema*, jolla suursuomalaisuus romahtaa. Vain luu jää kurkkuun. Siten kerronnassa päällimmäisenä kysymyksenä on perussanana kansakunnan olemassaolo. Tyyli on tragediaa; miten Suomi selviää?

Kolmas teema on tuomarin vaaka, jossa on vastakkaisina sodanvastaisuus ja isänmaan puolustaminen. Kertoja syöttää vertailun Koskelan kautta ja tämä ilmaisee vastenmielisyytensä vangin ampumisesta. Se on halpamaista. Kuitenkin Koskelan vaa'assa on toinenkin kuppi: taistelu isänmaan puolesta on oikeutettua. Koskela tietää, että sattunut vääryys on jollakin keinolla saatava omassa mielessä taka-alalle.

Neljänneksi teemaksi tulkitseen taistelukuvauksen kenttälinnoitetun aseman valtaamisesta. Teema on tarkoitettu hyväksi ohjenuoraksi taistelutilanteen johtamisessa.

4.1.4 Yhteenveto

Pääosa teoksen kuvaamista upseereista on ns. normaaleja, keskivertoihmisiä, jotka toimivat sen mukaisesti esimiesasemansa edellyttämällä tavalla. Kaiken ydin on teoksen upseereissa henkisinä vaikutteina. Upseerien asemassa olevilta odotetaan joka tilanteessa eniten hyvään henkeen vaikuttavia toimia. Vaikuttavana on rauhallinen persoonallisuus, joka kommunikointitilanteissa luontaisesti pääsee lähelle joukkoa, jopa sen sisälle. Toiminnan on oltava uskottavaa, jolloin molemminpuolinen uskottavuus kasvaa. Tilanteen huomioiva rohkeus, joka toimii esimerkkinä, niittaa yhteen joukon lopullisen taistelutahdon. Jokainen tuntee silloin olevansa merkittävä ja joukon yhteishenki on murtumaton.

Teos kuvaa upseeristosta myös ääripään edustajia huonoina esimerkkeinä. Tällöin korostuu erityisesti kahden asian vaikutus. Ne ovat: kaikki kommunikointi perustuu vain tiukalle retoriikan käskytylinjalle ja esimies persoonana pysyy hyvin etäisenä. Useimmiten tähän johtaa henkilön persoonallisuuden sopimattomuus johtamiseen vaativissa kenttäolosuhteissa. Oman tulkintani mukaan näitten toiminta osoittaa selkeästi kuria heikentävät vaikutukset ja niiden seurauksena taistelutahdon huononemista. Vaikutus ulottuu kauas asian kokeneesta joukosta moninaisten välikäsiä kautta usein huhuina, jotka ovat täysin vääriä tosiasioihin verrattaessa.

Kertoja on halunnut selkeästi tuoda esiin sen, että hänen mielipiteensä sodasta on tuomitseva. Sota on mieletöntä suurta hulluutta. Tämän tuo kiistattomasti esiin Koskelan osiossa esiintuomani lainaus. Kuitenkin sama lainaus sisältää myös tuomarin toisen vaakakupin siitä, että kansallinen puolustus on oikein ja niin pitää toimia myös käytännössä.

Vaikka analyysissä tulkitsen Koskelasta huonoakin ja Lammiosta hyvääkin, se vain todistaa hyvin vaikuttavasta ja tavattoman monipuolisesta kerronnasta. Perusteluna arvioinnissani on teoksen realistinen ote, joka toteaa sekä hyvää että huonoa.

Edelliset esimerkit ovat tyyllisesti hyvin monikerroksista proosaa. Retoriikka vaihtelee aina tilanteen mukaan. Kertoja säilyttää koko teoksen ajan kaiken kuvauksen tarkasta yksilöinnistä; tulos on lukijalle nautittavan tosipohjaisenoloinen. Koskelan raju kommentointi on täysin tulkittavissa sotatien historian vetäytymisvaiheeseen vuoden 1944 kesän lopulle.

Kun teos näissäkin esimerkeissä liikkuu idealismiin, realismiin ja mm. kunkin kautta tragediaan, on se osoitus oikeasta tilanteenmukaisesta eläytymisestä. Se tosin tuo tulkitsijalle vaikeuksia, koska näkökulmia on aina paljon. Näiden keskinäinen painottaminen on vaikeaa.

Retoriikan kokonaisuutta ajatellen koen, että vaikeitten perääntymisvaiheitten aikana jopa huumorin osuus vähenee. Se on väsyneen joukon selvä merkki.

4.2 Aliupseerien kommunikoiva retoriikka

Aliupseerien kommunikointi tapahtuu kahteen suuntaan. Yksi suunta on esimiehiin (upseereihin) eritoten oman joukko-osaston puitteissa (komppania, pataljoona). Kommunikointi on selkeästi ammatillista, jossa aliupseerit ottavat vastaan käskynä tehtäviään. Eriytymistä teoksen mukaan korostaa se, että upseereista vain joukkueenjohtajat (yleensä vänrikit) majoittuvat joukkueensa kanssa samassa tilassa.

Toinen, joka on aliupseereille yleisin ja tärkein suunta, käsittää oman ryhmän ja joukkueen. Kaikki toiminnot tässä suunnassa ovat tasavertaisia ja siten retoriikkakin on samaa. Mitään retoriikan tapaa/ tyyliä ei inhota ja kaikki Suomen murteetkin ovat käytössä. Täten syntyy aliupseerien ja miehistön välille mitä saumattomin kaikenlaisen kerronnan kaikki mahdolliset tyyliä. Tämä on yksi *Tuntemattoman sotilaan* menestyksen perussy. Kun kertojan vankka ja asiantunteva ote säilyy riippumatta kontekstista, on lukija koukussa.

4.2.1 Alikersantti (myöhemmin kersantti) Hietanen

Kertojan oivallisesti esiintuomat vastaparit ovat hyvin usein *Sotaromaanissa* kerronnan suola; vastaparien käyttö saa kerrontaan elävyyttä. Alikersantti Urho Hietanen on selkeä vastapaino jurolle pessimistille ja omia ts. suomalaisia vähättelevälle alikersantti Yrjö Lahtiselle. Tämän hapannaama kommunistin valistustyö aatteensa hyväksi katkesi useimmiten Hietasen aloittamaan koko joukkueen käyttämään ulosheittoon huumorin keinoin. Hietanen on mitä joviaalein, maanläheinen ja kaikkiin ihmisiin hyväntahtoisesti suhtautuva sotilas. Hän kykenee luontevalla huumorilla lähestymään asiaa. Hän on yksi kuvatun aliupseeriston positiivisimpia käynnissä pitäviä moottoreita. Hän ottaa tilanteen hallintaansa niin taistelussa kuin muussakin toiminnassa. Tutkin neljällä esimerkillä Hietasta eri toimissa.

Yhdistän *ensimmäisen ja toisen* esimerkin, kun käyn läpi Hietasen kaksi ex-tempore puhetta. Näissä tunnen itse olevani mukana puheitten keskiössä, syy on hyvin yksinkertainen: kertojan ja puhujan (Hietasen) elävä kieli vie mukanaan: – puhe lähdettäessä paloaukealta ja – puhe Petroskoille, kun kaupunki näkyi komppanian edessä. Kun yksikkö lähti pitkän odottelun jälkeen koulutuspaikalta, Ylämyllyn Paloaukealta, huudettiin autosta hyvästejä. Tästä alkoi sotatien historia kesäkuun lopun puolella vuonna 1941. Hietanen on täynnä meluavaa lähdönhurmaa ja kommentoi:

Seisomaan nousten, toisella kädellä Lehdon olasta tukien ja toisella viittoillen hän puhui. – Viimeinen tervehdys siul paloaukeee. Jää hyväst iankaikkisest sää hienimijä! Vanha lähtee ja heilutta sul, jonka pintaan hänen ruojuns on niin mont askelt jättänyt. Ol ain hyvin kusinen paikka seuraavil alokkail! Semmotti sul toivotta vanha masi. Hänen meluunsa yhtyi huutoja toisista autoista, ja omat miehet säestivät. (SR, 68.)

Tässä Hietanen puhetta pitäessään antaa aukealle suuren arvon ja koko näkymä on esteettinen. Hietasen näkökulmasta koko lähtö innokkaine poikineen on kuva lähdöstä tulevaan ja tuntemattomaan, mutta samalla lähtö on haluttu. Kertojan näkökulma on nähdä ja oivaltaa se, että joukko menee innolla uusiin haasteisiin, joukkosymboli sota odottaa ja se hyväksytään. Tyylikin on oivallinen: riehakka huumori on päällä.

Nyt varuskunnasta lähdön aikoihin Hietanen mitä ilmeisimmin muuttuu miesten silmissä ja hänen arvostuksensa kasvaa. Tähän saakka on hänen arvostuksensa perustunut lähinnä voimiin (SR, 39.). Tällainen lähtö, jossa hän on puolustanut miehiään varusteiden vaihdossa ja jossa hän ottaa nyt johtajana puheella ohjat, nostattaa nopeasti arvostusta.

Myöhään syksyllä -41 rykmentti saavuttaa tavoitteensa Petroskoin. Rykmentti ei pääse kaupunkiin, vaan se joutuu lähistöllä seuraamaan muiden yksiköiden menoa sinne. Miehet ovat pettyneitä, koska he olivat oman käsityksensä mukaan avanneet tien kaupunkiin. Hyökkäysvaihe on päättymässä. Joukko on kärsinyt tappioita, se on väsynyt ja rähjäinen. Itse kaupunki on hökkelikylä, mutta maisema on kaunis, koska Äänisen vedet muodostivat siniharmaan udun. Olisipa ollut mahdollista päästä tuonne. Monesta tuntui, että asiaa täytyi juhlistaa. Hietanen tarttui tilaisuuteen ja polvillaan ollen piti mahtipontisen puheen:

– Tervehdys sinul! Sää ole mein palavien toiveitten päämaali. Kun ny olisiva kaik poja kattelemas. Kaik nekin jotka sun takias on koipensa oikassu. Täs me vaan ollaan vaik ne ova meitti kaikel taval koittaneet pidätel. Poja, tää on historiatapaus. Täst kertova poja sotalaulu viel. Mukulat viel kerran laulava et kuin me mentiin ryömien ja kontaten Petroskoihin. Jaa...a. Tämmötti tapauksi ei ihan joka päivä satu. Siel lepää Suomen uusi kaupunki...kyl siel vissiin saunoi on. Mun kutiaa nahkan niin perkeleest. Jos mää vaan vedän koural tuolt kainalost, niin kyl neljä viis täit tule ain. (SR, 271.)

Tämän kommentin tulkinta vie kertojan johdattamana oivallusten syville vesille. Ajankohta on mitä otollisin paaluttamaan seuraavaa: Hietanen toteuttaa joukon tähtenä olemista. Hyvänä johtajana hän antaa ilman tietoista ajattelua loistavan yhteenvedon Ylämyllyltä perille tavoitteeseen. Puhe on mahtava kooste siitä, että heittämällä totuuksia hyökkäystieltä, kuvittelemalla historiaa ja esittämällä lopuksi hyvän huumoriosuuden tähtien muodossa, Hietanen on hetken tähti. Tämä tähti pitää luontaisesti yllä joukon henkeä. Samalla koko tapahtuma on mitä esteettisin.

Kertoja puolestaan näkee joukon, joka odottaa puhdistavaa pesumahdollisuutta. Vaikka he joutuvat odottamaan, eivät he kuitenkaan vakavissaan pode suurta tyytymättömyyttä. He ehkä jopa uskoivat, että sodan loppuminen olisi mahdollista. Olihan Petroskoita mainostettu suomalaisten tavoitteena.

Tällöin toteutuu luontevasti ilman mitään harjoituksia ja manöövereitä Torkin mukainen hyvän puheen vakuuttavuus. Ethos, uskottavuus, on käsinkosketeltavissa, koska Hietanen tietää puhuvansa taistelutovereilleen, ja kun tavoite = toiveitten päämaali on siinä nähtävissä. Logos, järki, on Hietasen käsitys siitä, että he ovat vaikuttaneet vahvasti pääsyyn ”Suomen uuteen kaupunkiin”. Pathos, tunne, nousee kattoon, kun Hietanen virittelee tulevaisuutta siihen suuntaan, että ”Mukula viel kerra laulava...”, laulu on tietenkin heille! Hietanen saa taatusti kaikki läsnä olevat muistamaan puheen ottamalla lopuksi esiin kaikkia vaivaavan täiasian; sauna on tarpeen.

Yllä olevan perusteella on luontevaa ja helppoa **tulkita** Hietasen toiminta sekä taistelutilanteessa että taistelun ulkopuolella useimmiten tapahtuvaksi ilman tietoista ajattelua. Hietanen on joukkueen yksi tähti, joka luontaisesti pitää yllä joukon henkeä. Tämän aistii jokainen ja sillä on suuri osuus joukkueen taistelutahdon ylläpidossa korkealla. Samalla se pyrkii säilyttämään jotain inhimillistä raaistavan sodan vaikutuksessa.

Kolmantena esimerkkinä on tilanne, jossa Hietanen tuhoaa panssarivaunun. Olen käsitellyt asian Sarastien näkökulmasta kohdassa 4.1.1. Nyt esitän tilanteen Hietasen näkökulmasta.³²

Taukoamaton tulitus oli rätinää ja huumasi miesten päät. Vihollisen jalkaväki oli enää sadan metrin päässä ja panssarivaunut keräsivät tietoa ja rohkeutta rynnätäkseen päin. Puolustaja teki parastaan: Puolustajat ampuivat piiput kuumina. Äänettöminä, jännityksen ja rähinän huumavina he latasivat ja ampuivat, latasivat ja ampuivat, ja joka kerta kun käsi otti patruunoita taskusta, kouristi hätä mieltä. Tuonko verran enää... (SR, 241.)

Taistelu ei antanut mahdollisuutta laajempaan seurantaan, vain lähin naapuri oli mielessä. Tosiasiassa liki koko rykmentin alueella taisteltiin. Riitti, kun käskyt ja ilmoitukset huudettiin ääni käheänä ja ammuttiin. Kirjaimellisesti oma henki oli kyseessä.

Hietanen pyrki kaikin puolin toimimaan esimerkillisen ryhmänjohtajan tavoin ja ammunnan aikana pyrki kohdistamaan oman toimintansa oikeisiin paikkoihin. Niihin oli saatava myös muiden miesten tuli. Kun erääseen puskaan ilmaantui miehiä, avasi Hietanen sinne tulen, koska todennäköisesti konekivääri meni asemaan. Kohta suihku sieltä todisti asian ja Hietanen tulitti aluetta.

Kun suihku rätisi, kiihtyi Hietanen Rahikaiselle, joka ampui taivaalle suojautuen kiven taakse. Hietasen käskyt eivät menneet kunnolla perille, vaan Rahikainen roiski miten sattuu. Hietanen kirvaa: ”Jumalauta! Lakka haaskaamast niit kutei! Niit ei ol räiskii pitkin taivast.” Rahikainen tunsu vanhastaan vastenmielisyyttä Hietasta kohtaan ja hänen ärsytyksensä kasvoi taas: ”Elä, elä, veikkonen komentele! Mokoma sotaherra.” Hietanen vastaa olevansa sellainen, joka saa hänet ampumaan vihollista ja puolestaan Rahikainen haukkuu Hietasen saaneen kusta päähäntä. Molemmat jatkavat sanailua ja viimeksi Rahikainen kuulee olevansa...”juur ku voivell sukas!”

³² Viitteet SR, 240–250 koskevat koko tätä kolmatta esimerkkiä. Suorissa lainauksissa on tarkka sivunumero. (Kirjoittajan lisäys)

Tuo sanailu keskeytyy, kun ensimmäinen panssari alkoi lähestyä heitä. Ojassa maannut pioneerivänrikki syöksyi ylös miina kädessään. Muutaman askeleen jälkeen vänrikki oli kuollut ja miina oli vierähtänyt lähelle Hietasta.

Tulkitsen tämän Hietasen työnäytteen kertojan parhaaksi kertomuksen osaksi: itsensä voittaminen kuolemanpelon alla. (SR, 244.)

Hietanen näki selvästi, miten suihku sattui vänrikkiin, sillä tämän kesäpusero pelmahti luotien iskiessä. Pari sekuntia hänen epäröintinsä kesti. Tuo kuolema silmien edessä päätös tuntui vielä vaikeammalta. Hietanen ei oikeastaan ajatellut. Hänen aivoissaan oli vain jonkinlainen pysähtynyt tietoisuus siitä, että ellei hän yritä, sotkee vaunu hänet murskaksi, ja jos hän lähtee pakoon, kuolee hän kuitenkin juostessaan. Jälkimmäinen vaihtoehto olisi kuitenkin siirtänyt tuon pelottavan hetken kauemmaksi, ja se houkutteli Hietasta. Noin kahtena sekuntina hänet punnittiin. Ja hän voitti. (SR, 244.)

Vaunun ollessa noin parinkymmenen metrin päässä Hietanen ryömii hakien miinan ja syöksyy ylös nousseen juurakon taakse. Kun Rokan ääni kuului: ”Nyt ampukaa minkä ennätätte!” Hietanen oli liki sekaisin jännityksestä ennen, kun hän tajusi, että huuto oli miehille hänen puolestaan.

Olikohan miina kunnossa? Paljon muuta sen lisäksi Hietanen ei ajatellut, vaan heitti. Ennen painautumistaan syvälle juurakon suojaan, Hietanen näki, että toinen tela osuu. Syvällä juurakon suojassa maailma repesi ja tainnutti hetkeksi Hietasen.

Kun Hietasen taju palaa, hän näkee ympäristön suut auki. Hysterinen riemunkiljunta ei kuitenkaan vielä kuulu Hietaselle; kuulo palailee hitaasti ja Hietanen makaa suojakivensä takana. Hän nauroi mutta naurun mukana purkautui myös äskeinen kauhu sekä hurja ilo pelastumisesta ja siitä, että hän oli uskaltanut suorittaa tuon teon, joka nostaisi hänet pataljoonan pelastajan asemaan. (SR, 247.)

Tämä itse makasi kivensä takana vavisten kauttaaltaan kuin ankarassa vilussa. Sitä mukaa, kun järki alkoi toimia, lisääntyi hänen kauhunsa. Oli kuin se olisi pakottanut hänet elämään lävitse sen pelon, jonka hän tapauksen aikana oli mielestään torjunut. Koko pelko keskittyi yhteen näkökuvaan, joka ei poistunut silmistä. Hän näki panssarisuojuksen alta vilisevän telaketjun, joka oli juuri tulemassa hänen päällensä. Kuva oli niin elävä ja voimakas, että hän yhtäkkiä kuvitteli sen olevan todellisuutta ja aikoi jo lähteä mielettömästi juoksemaan karkuun.

Paikoilleen hän kuitenkin jäi, sillä ymmärrys kykeni sentään hallitsemaan mielen. Hän kaivoi tupakan esiin ja pani sen vapisevin käsin imukkeeseen. Se täräsi hänen suussaan ja hän puri sitä niin että se räsähti halki. Neljännellä tulitikulla hän sai tulen tarttumaan tupakan syrjään, ja se paloi kartena öljyn kihotessa paperin pinnalle, kun hän posket lom-mollaan imi. (SR, 246.)

Tilanne muuttui pian ja vihollinen vetäytyi ja onnittelijoita saapui. Hietanen ei kuullut Koske-laakaan täysin selvästi, mutta hän toimitti eräänlaisella uholla:

– Mää en tier mitän. En yhtikän mitän mää tier. Mää huitasin sen vaan. Oli se sit oikein Jumalan onni, et toi vänrikki ehti laitta sen kuntoon. Mut kyl mää pelkäsin. Voi jumalauta et mää pelkäsin! Mää en tahtonu saar tupakka millään syttymään. Mää ihmettelen et kuin ihmine ollenka siltaval osaa peljät. Mut se täyty tutki kans. (SR, 247.)

Olen ottanut tähän kolmanteen esimerkkiin runsaasti suoria lainauksia eritoten kahden syyn takia. Ne ovat: koko osion tavattoman hyvät fiktiiviset kuvaukset ja Hietasen tavattoman korkean taistelumoraalin esittäminen täysin oikein suoritettuna. Tämän työ on kuitenkin tehty tietyllä tavalla vain reflekseihin, jossa työ vain juoksee kauttasi. Hermoradat alkavat löysäämään vasta suojassa pelkona ja vapinana.

Kertojan teksti on tavattoman monimuotoisena mukaansatempaavaa. Taisteludraama sisältää mitä moninaisimpia tyylliseikkoja; joukon rauhallisen toteavaa päättäväisyyttä (SR, 240), kireää vihoittelua Hietasen ja Rahikaisen välillä, jossa Hietanen kiihtyy aikoen jopa mennä lyömään Rahikaista (SR, 242–243), Hietasen jännittynyttä puhkumista (SR, 244) ja hysteeristä riemunkiljuntaa (SR, 245). Lyhyesti ilmaisten Hietanen oli shokissa, jonka loppupuolella hän kykeni vain hokemaan: ”Mää en tier mitän. En yhtikän mitän mää tier.” (SR, 247.)

Mikä saa Hietasen taistelemaan sankarin lailla. Pataljoona on selkä seinää vasten, ja Hietanen taistelee elämästään. Tapansa toimia antaa mahdollisuuden jäädä eloon oikeutetun taistelun avulla. Hietanen antaa kokonaistoiminnallaan taistelijan parhaan retorisen näytön. Siinä tämän esimerkin puhujan, Hietasen teema: olen oikeutettu taistelemaan itseni ja joukkoni puolesta. Tällainen toiminta taistelussa, jossa yksilö ja joukko ovat yhtä, ylläpitää joukkosymbolia; pieni hyvä. Hietanen hakkasi joukon edessä ison pahan vihollisen, panssarivaunun. Ahdistus hellitti.

Mitä sitten kertoja tietää? Kertoja tuntee Talvisodan antamat vaikutteet ja näin ollen fiktiivinen tilanteenmukainen kertomus saavuttaa sellaiset mitat, että kaikki tuntuu todelliselta. Analyysisani tämän esimerkin tavoite kertojalla on tavoittaa lukija ”sodantuntumalla”. Sen kertoja saavuttaa viemällä sotilaat ”huumatusta kuulosta ja kuin humalassa olost” (SR, 240.) täyslaidallisena purkautuvaan riemunkiljuntaan.

En usko, että kertoja heitti tämän kuvauksen noin vain yli olan. Ei– vaan hän halusi tällä esimerkillä kertoa, milloin kansa on oikeutettu sotaan, itsepuolustukseksi. Tulkitseen tämän taistelukuvauksen yhdeksi koko teoksen voimakkaimmista teeman osoituksista siitä, että kansa on oikeutettu itsepuolustukseen oman asuinalueensa säilyttämiseksi.

Neljäntenä esimerkkinä on Hietasen inhimillisyys. Hyökkäysvaiheen aikana hän taistelee esimerkiksi ja hänet ylennetään ansioistaan kersantiksi. Koko ajan hän pitää yllä positiivista henkeä. Hänelle ”inhimillinen” oli oikea joukon henkinen sanoma. Silloin vihollinenkin oli ihminen, ei pelkkä olento. Selkeästi Hietasen inhimillisyys ilmeni tilanteessa, jossa Lehto ampui vangitun vihollisen takaapäin. Muiden mielestä ilman syytä. Hietanen oli hyvin tuotunut:

- Sää ammuin sen takaapäin. Ei se mihenkä karata yrittäny. [...] Mies oli todellakin hänelle ihminen eikä vain olento, joka oli muutettu käsitteeksi niin, että hänen surmaamisensa kävisi ilman omantunnontuskia. [...]
- Ammukka, ammukka mun puolestan! En mää ol mikään sotatuomari. Mut se mies pelkäs vaan ihan tarpeeksi. [...] (SR,149.)

Joukkue puuhasteli erilaisia toimintoja ja asia oli syvällä Hietasen mielessä ja hän palasi vielä tapaukseen: ”Mut kovin se vaan pelkäs”. Hietasen oli vaikea sulattaa Lehdon toimintaa, ampua vaaraton vanki, inhimillinen olento. Vangin pelko oli hänestä ikään kuin sen inhimillisyyden mitta, jolla häneen olisi tullut suhtautua. Toisin sanoen siihen mittaan saakka kuin hän normaalisti voisi herättää sääliä. Luontainen luonnonlapsen reaktio. (SR, 148–152.)

Tämän esimerkin selkeä päämäärä, teema on osoittaa, että joku joukosta pystyy pitämään päänsä selkeänä tiukassakin paikassa; inhimillisyys on hyve. Valitettavasti tällainen henkilö, vaikkakin uskaltaa ottaa esiin epäinhimillisen menettelyn, jää usein vähemmistöön. Näin käy Hietasenkin.

Kokonaistulkinnassani on Hietasella *kaksi* ja kertojalla *yksi teema*. Hietanen todistaa huumorin olevan se voima, joka saa joukon yhteishengen nousemaan ja pysymään taistelun vaativalla tasolla. Hietasen kyky *ex-tempore*puheisiin riemastuttaa. Toinen Hietaseen liittyvä perussana on inhimillisyys; Hän haluaa kohdeltavan vankiakin ihmisarvoisesti.

Pääteema Hietasen kohdalla on kuitenkin draama, jossa hän osoittaa halunsa ja kykynsä taisteelijana puolustaessaan omaa aluettaan kaikin keinoin; tulkitsen asian tarkoittavan taistelua isänmaan puolesta. Se, että taistelu tuo tilannetta vakauttavan voiton, on taistelijan henkiselle puolelle riemuvoitto. Kertoja kertoo koko tämän draaman hyvin moninaisista näkökulmista. Tämän kokonaisuuden käsittelyn kuvauksellinen tarkkuus on todella kovan luokan kirjoitusnäytettä; fiktiosta tulee kovaa faktaa. Analyysini todentaa asian tarkoittavan, että tämä oman alueen puolustaminen on sama kuin perussana *isänmaan puolustaminen*, joka on yksi teoksen tärkeimmistä teemoista.

4.2.2 Alikersantti Rokka

Mitä tarkoitusperiä kertoja asettaa teoksen yhdelle puhujalle, alikersantti Antero (myöh. Antti) Rokalle, miehelle, joka on taisteluissa pataljoonan paras, harkitseva ja ylivertainen taistelija. Hän on tullut taistelemaan tosissaan motiivina menetetyn kodin takaisin saanti Karjalan Kanakselta. (SR, 191.) Ilmaukset ”Myö ei olla tääl kuolemas, myö ollaa tappamas” (SR, 199) ja ”Sovat loppuu sotimal” (SR, 212.) ovat autenttista Rokkaa. Kuitenkin sotilaskurin noudattamisen **joninjoutaviksi katsomissaan asioissa** (tummennus kirjoittajan) on Rokalle yhdentekevä asia; hän toimii niin, kuin haluaa. Ihailiko kertoja jermujen sankaruutta? Ei. Kertoja halusi esittää persoonallisuuden, joka taisteli Mannerheimin Ristin arvoisesti, mutta ei ottanut huomioon typeryyden seurauksena annettuja sotilaskurin vaatimuksia. Löysin Rokkaan liittyvästä retorikasta teemaksi sopivia näkökulmia, jotka eivät ole vanhakantaista runebergiläistä, fraasi-isänmaallista sankaripalvontaa.

Käytin tämän osion tutkimukseen neljää esimerkkiä. Analyysi ja tulkinta Rokan kohdalla oli vaikeaa ja tein niitä osin pieninä paloina. Kuitenkin analyysissä jäi jotakin ontumaan ja jatkuvasti löytyi uusia näkökulmia. Löysin analyysissä aina kertojan aloittajaksi. Mutta hakeeko hän tällä jotain muutakin, laajempaa vai vain sen hetken kontekstia? Kontekstin (ainakin pienen mitan) löysin aina. Mietin Booth-Chatmanin mallia: loputtomasti puhujia, onko sisäistekijää näkyvässä, entä epäuskottavaa puhujaa? Mitenkä ovat ne Phelanin ja kumppanin kuusi muistettavaa tutkimuksessa? Sekin on muistettava: Aihe, teema ja motiivi löytyvät joka romaanista!

Perustilanne on se, että Rokka tulee hyvin toimeen yksilöä ymmärtävien esimiesten kanssa. Näitä ovat Koskela, Sarastie ja Kariluoto. Muut jäävät omaan arvoonsa, heille Rokka lähinnä vain naureskelee. Vaikeinta on Lammiolla Rokan kanssa, koska hän ei pääse kiinni siitä, onko Rokka kihokki vai lakastunut leinikki. Rokka on Lammiolle kärsimysten sarjan jatkumo. Tämän näytän esimerkkien tulkinnoin.

Yhtenä esimerkkinä oman oikeutuksensa ylläpitämisestä on Rokan toiminta majoituttaessa kasarminomaisiin olosuhteisiin. Heti kasarmitiloihin pääsyn ja tilojen kunnostuksen jälkeen ottaa yksikönvääpeli, vääpeli Sinkkonen, käyttöön kaiken sen vallan vaatimuksineen, minkä tilanne mahdollistaa; Palveluohjesäännön mukaan hän vastaa sisäpalveluksesta. Ja näin hän myös menettelee. Kun yksikkö on koolla käytävällä, Sinkkonen esittää yleisjärjestelyihin liittyvät ohjeensa. Ohjeen antaminen oli Sinkkoselle osoitus hänen omasta halustaan ja hän antoi ne

puheena, jonka takaa *valta* irvisteli selkeästi. Ohje ei olisi voinut olla tökerömpää miesten näkökulmasta katsottuna:

Kun komppania nyt majoittuu kasarmimajoitukseen, niin huomautan eräistä sisäpalvelukseen liittyvistä seikoista. Täytellistä siisteyttä ja puhtautta on noutatettava. Sisäpalveluohjesääntö on kaikkine pykälineen voimassa [...] (komppaniasta kuului naurunkohinaa ja paria miestä lukuun ottamatta nauroivat aliupseeritkin), hiljaa rivissä, niin, aliupseerit majoittuvat aliupseeritupaan erikseen. Teitän tehtävänänne on hyvän järjestyksen kaikinpuolinen valvominen. (SR, 293.)

Yksikkö nauraa ja Rokka ilmaisee, että hän ei mene aliupseeritupaan, koska hän on Tassun kanssa pakkipari. Sinkkosen toistaessa käskyn osoitettuna suoraan Rokalle, Rokka heitti asian hymyillen takaisin; uhma kuului takana: ”Elä kuule ala ukko isottelemaan miul!” (SR, 294.)

Sinkkonen tukeutui esimieheensä hakemalla Lammion ja tästä syntyi retorinen kaplakka Lammion ja Rokan välille. Kommunikoidessaan Rokka sinuttelee koko ajan Lammiota, mikä asia on tälle kauhistus. Sananvaihtoa Lammion kanssa:

– Te menette aliupseeritupaan kuten muutkin, onko selvä? – Illallaha tuo nähhää. Enkä mie täs käy kinastelemaan, mut sano kuule luutnantti, millo myö aletaan saamaan lommii. Mieki tääl perreelline mies olt jo monta kuukautta. Puollat sie, jos mie jätän anomuksen? (SR, 294.)

Jälleen kerran Lammio joutui epätietoiseksi siitä, puhuiko Rokka noin yksinkertaisesti vai irvistelikö hän. Joka tapauksessa Lammio suuttui sinuttelusta ja sanoi:

– Alikersantti Rokka. Me emme tietääksemme ole tehneet sinukauppoja.
 – Eihä myö olla, mut tehää pois. Anteroha mie oon. Minnuu saap sinutella ain. Miehä sinuttelen sinnuuki ko sie oot nuoremp mies ko mie. (SR, 294.)
 Lammiolle nauretaan yksikössä ja tällöin hän tajuaa, etteivät hänen keinonsa päteneet. Tästä on päästävä pois, eikä pitemmälle saa mennä [...] Lammio ei ymmärrä, ”**että Rokan tapaisen tarmoa ja rohkeata sielunvoimaa uhkuvan ihmisen oli mahdotonta alistua joutavuuksiin, jotka eivät voineet saada tuekseen pienintäkään järkisyytä.**” (Lihavoitu vain SR:ssä, 295.)

Rokka nappasi vielä yksikön hajaantumisen jälkeen Sinkkosta olkaimesta kiinni. Sinkkonen pelkäsi, mutta Rokka vain neuvoi tämän kuljettavaksi eri tien.

Yllä oleva tilanne johti komppaniassa levottomuuksiin, puhuttiin paljon, pääasiassa seuraavasta: haluttiinko heidän kesäiset taisteluansionsa häivyttää ja samalla häväistä heidät paneamalla pystyyn kasarmin alokasaikainen kurinpito. Kun pian tämän jälkeen tuli lähtökäsky, alkoi purnausta ja kieltäytyminen, jopa kapinan uumoilu. Koskelan oma lähtövalmistelu sai tilanteen kuitenkin laukeamaan.

Rokan kommunikointi antaa **tulkinnallisesti** hyvin selkeästi lukijan ymmärtää, että tämän oma toimintamalli on juuri nyt ja muulloinkin hyvin sopiva. Esillä on mies, joka tekee taistelujen ulkopuolella vain asiallisiksi katsomansa hommat esimiehistä riippumatta. Mies tietää oman arvonsa, eikä kaihdakaan esiintuontia.

Sinkkonen ei osaa asettua kokonaisuuden tasolle. Hän pelkää valtansa heikkenemistä täysin nolville. Maastossa hän oli jo kokenut joutuneensa naurun kohteeksi. Tätä hän aikoo korjata kasarmilla. **Tulkinnassani** kertoja haluaa rinnastaa Sinkkosen kantahenkilökuntaan kuuluvana herroihin, jotka luulevat olevansa herroja. Mikäli Sinkkonen olisi osannut käsitellä joustavasti majoittumisasian, olisi kertoja kelpuuttanut hänet tavalliseksi sotilasesimieheksi. Nyt Rokka nauraa ilkkurilla ivalla Sinkkosen pihalle siten, että tämän pusero on täynnä pelkoa.

Toisessa tilanteessa Rokan ja Lammion välit katkeavat lopullisesti asematavaiheessa kurinpalautuksen jälkeen. Rokka ei suostu koristelemaan polun varsia kivillä. Lammio toimittaa Rokan pataljoonan komentajan puheille. Puhuttelua edeltävänä yönä Rokka ottaa vangin.

Kertojan osuus tilanteen kuvaajana on hyvin ratkaiseva, kun hän kertoo hyvää taistelukuvausta sieppausrytyksessä. Rutiinikerronta öisestä vartiomiehestä, Rokasta, tihentyy äkkiä vimmaiseksi lähitaisteluksi Rokan ja vihollisen sieppaajapartion välillä. Kertoja osaa taidon tilanteen kehittelyssä. Alussa kertoja tempaa valo- ja ääniefektein (räjähti, leimahti, punainen lieska, rasahti) lukijan mukaansa. Lukijana tunnen itse olevani vartiomies Rokka. Kertoja antaa monien vivahderikkaiden sekuntien jälkeen Rokan päästä käsikähmän voittajaksi. Onnen lisäksi Rokan oma taisteluäly johtaa tarkoituksenmukaiseen toimintaan. Toteutuu motivoitua Rokkaa: Tääl ollaan tappamas. (SR, 389–392.)

Rokka oli epätoivoisen vimman vallassa. Hän toimi koko tarmollaan, mutta tuo vimma ei ollut sokeata hätäistä riehuntaa, vaan jokainen Rokan liike oli tarkoituksenmukainen. Hän ei epäröinyt vähäisintäkään, vaan oli heti selvillä kaikesta. Työntäessään sylissä miehen takimmaisella päällä hän tiesi, että nyt muuttuisivat perimmäiset vaarallisiksi, koska he voivat vapaasti ampua. Senpä vuoksi hän ei ampunutkaan kaatamaansa miestä vaan kolmannen. Muita ei pesäkkeeseen johtaneessa haudassa ollutkaan, mutta Rokka arvasi hyvin, että mutkan takana olivat varmistajat. Hän ei voisi karata, sillä silloin hänen olisi noustava penkalle ja se tietäisi menoa. Ei voinut myöskään jäädä odottamaan, sillä heti kun varmistajat saisivat selville, että heidän toverinsa oli kuollut, lentäisi mutkan takaa käsikranaatti. (SR, 392.)

Kun Rokka on selvinnyt painimaaottelun voittajaksi, kertojalla on heti valmiina perusta Rokan toiminnan tuotokselle. Rokka ilmaisee tarvitsevansa eloonjääneen vihollisen mennessään kuulusteluun. Asia sovitaan siten, että normaalia vanginsaanti-ilmoitusta ei tehdä, vaan Rokka itse

tekee sen vanki mukanaan. Lukijan elävöittämiseksi kertoja käyttää monia eri tyylejä vahvistavia sanoja, mm. hilpeä, huoleton. (SR, 393.)

Vankia kuulustellaan joukkueen omassa korsiassa, ja hän ilmaisee viivyttelyn jälkeen olevansa sieppausyritystä johtanut kapteeni Baranov.

Aamulla Rokka menee Baranov mukanaan pataljoonan komentopaikalle. Sotilaallisuus on kaukana, kun Rokka tervehtii iloisesti ja luontevasti huomenet. (SR, 397.) Kertojan adjektiivit osoittavat heti Rokan tuulen. Pataljoonan komentaja itse kuulustelee. Tapaamisen hallinta on aluksi Rokalla:

– Mitäs...Kuka se tämä on?

– Tämäkö? Hää on Baranovin poika.

Sarastie oli tarpeeksi älykäs ymmärtääkseen, että Rokka pelasi tässä jutussa jotakin, minkä hän arvasi pian paljastuvan. Väkisinkin täytyi majurin nauraa Rokkaa katsellessaan. Tämä vilkuili viekkaana upseereita aivan kuin punniten mielessään aiheuttamansa vaikutelman voimakkuutta. Muuten hän oli aivan välinpitämätön, niin kuin koko tämä tapahtuma ei olisi ollut millään tavoin poikkeuksellinen.

– Baranovin poika, kertasi Sarastie.

– Mistäs syystä te hänet tänne olette tuonut?

– Mie otin hänet vangiks viime yön, ja sit mie aattelin sillee jot täs ko nyt tehhää niit sellassii pöytäkirjoi nii vissii se männöö hänenkii samas. Työ kuulemma ootte minnuu linnatuomiol uhkailleet niin mie aattelin jot myö männäänki sit yhes. Käyvvöö yhel tiel. (SR, 397.)

Kuulustelun aikana Rokka suoltaa ulos käsityksensä Lammion toimista. Kaiken syy on Lammio. Rokan mukaan Lammio on nokkinut häntä koko ajan. Lammio on keksinyt kaikenlaista, mutta milloinkaan ei puhunut asiasta, joutavanpäiväistä kyllä on riittänyt. Esimerkkinä Rokka mainitsee kivien asettelun polun varteen. Rokka kertoo halunneensa sotimaan, jotta pääsisi takaisin kotiseudulle Kannakselle. Siihen ei sisälly polunvarsikivien asettelu. (SR, 399.) Majuri Sarastie kysyy:

– Sanokaapa minulle vakavasti, mistä syystä te näette sotilaskurin sellaisena mörkönä, että teidän on pakko joka mutkassa asettua sitä vastaan?

– Enhän mie tiä kurist hittoakaan. En mie oo millonkaan sellast tarvit. Enkä mie oo muuta vastustat ko sitä jot mie en laittele kivvii polun varsii. Miehä sanoin täl Lammiol kaik mitä siit asjast on sanomista. Tuo ukko on kaikkee syypää. (SR, 399.)

Sarastie oivaltaa, että Rokka pyrkii saamaan itselleen etuja vangin avulla. Komentajana hän toteaa taas kurin ulkoisena olemuksena olevan Rokan mainitseman pökkuroinnin ja, jos se puuttuu, merkitsee se kurin puuttumista. Mikäli näin on, armeijan tehtävä, joka on Suomen puolustaminen, ei onnistu. Tämä on lyhykäisyydessään kurin tarve. (SR, 399–401.)

Tulkinnassani Rokka hallitsee tilannetta suvereenisti tässäkin osiossa. Itsellinen osaa ja toimii minkä tahansa ”herra”-porukan keskellä. Ja pitää puolensa! Rokka osoittaa tuohtuneella käytöksellään, että herroista ei ole muuhun kuin rankaisemaan ja laukomaan typeriä käskyjä. Hänen mielestään mitään kiistoja ei olisi ilman Lammiota. Tämän käsittämättömät taisteluihin liittymättömät käskyt aiheuttavat törmäyksiä. Lammio on Rokalle kaiken pahan alku ja siten vihollinen, tuo herra, jonka päässä pyörii vain vallannäytön tarve.

Kolmas tilanne osoittaa Rokan toimivuutta positiivisissa suhteissa. Välit Kariluoto-Rokka ovat heti ensi tapaamisesta alkaen välittömät. Ylimenohyökkäyksen jälkeinen taisteluhaudan vyörytys on molemmille ensimmäinen yhteistyöpaikka. Kariluoto ihastelee Rokan järkeviä toimia. Vaikka Rokka huomaamattaan komentelee Kariluotoa, ei tämä ole moksiskaan. Rokka on jopa opettajamainen omalla erityisellä tavallaan. Tilanne kokonaisuutena ei häiritse Kariluotoa, vaan tunnustus hyvästä taistelutoiminnasta tulee välittömästi ja Rokka käyttäytyy vastavuoroisesti luontevasti. (SR, 198–199.)

Samassa tilanteessa Rokka opettaa Kariluodolle positiivisen humoristisesti ” [...] hyökkäyssovan ratekian. Sie mänet. Sinnuu ammutaan. [...] sie ole nopea, mut älä hätäinen. Myö ei olla tääl kuolemas, vaan tappamas. Ain pittää katsoo [...]”. (SR, 199.)

Konekiväärikomppaniassa Rokasta oltiin mielissään pian ensimmäisten päivien jälkeen. Tuon luontaisen positiivisen huumorin ja tilanteen hallitsevan miehen olemus oli sulautunut joukkoon luontevasti. Rokka oli kateuden asteen yläpuolella. (SR, 200.) Tämä asetelma vain vahvistui päivä päivältä.

Tulkinta on hyvin selkeää; puhuja Rokka käyttää sekä toiminnallista että puhetaustaista kommunikaatiota retoriikassaan. Retoriikka uppoaa vänrikki Kariluotoon häntäluuhun asti. Todellinen ystävyys on luotu. Tämä Rokan luonteva käyttäytyminen ja huumorin käyttö ovat takuuvarmojä vilpittömiin toverisuhteisiin Rokan lähipiirissä. Koko konekiväärikomppania kertoo olevansa tyytyväinen. Taistelija Rokka avaa tässä myös oman toimintansa esimerkillisenä taistelijana.

Neljännessä tilanteessa Rokka osoittaa, mitä tarkoittaa isänmaan puolustaminen. Rokan yksilökohtaiset taistelukyvyt ilmenevät hyvin tarkasta talvitaistelukuvauksesta, jolloin tämä tappaa ”kylmästi harkiten”. Rokan erityisominaisuudet mahdollistivat tämän: silmä näki selvästi, ajatus toimi nopeasti pelon sekoittamatta ja käsi toimitti kaiken tarkasti ja varmasti ajatusta totellen. Toiminnallaan Rokka estää täysin omana itsenään vihollisen ylläkköiskun pataljoonan

sivustaan, iskun, jolla olisi voinut olla tuhoiset seuraukset. Rokka on isänmaan puolustaja: tuhoa, ettet tulisi tuhotuksi. Tämä sotilaallinen näyttö osoittaa, että Rokka puhuu sillä retoriikalla, mikä on tilanteeseen sopivin. Rokan täysin yksiselitteinen omakohtaisen taistelukyvyyn osoitus on näyttö miehen kyvyistä. Rokka on monitasoisten ja -mittaisten kommunikaatioitten käyttäjä. (SR, 320–325.)

Taistelun aikana (kuten eri tilanteissa aiemminkin) ilmenee Rokan ylivoimaisuus ”Tikkakosken mannekiinina”. Hän on tullut sotaan tappamaan ja toimii aina täysillä täyttääkseen tehtävää, jossa on jatkuvuutta niin kauan, kuin sotaa on. Tieto tästäkin tapauksesta leviää laajalle ja sillä on suuri merkitys joukon toverihengen ylläpitämisessä. Joukkueen ja yksikön me-henki on voimissaan.

Rokka kertoo (taistelun jälkeen) lipastajalleen, sotamies Lampiselle, lyhyessä muodossaan ”puolustussovan ratekian”:

Katshaa sie. Tää asja on näin. Jos sie lähet juoksemaan, nii sie saat juossa Pohjalahel saakka. Kyl hää tulloo peräs, älä yhtään epäile. Mut jos sie pysyt paikoillas etkä lähe hitoilkaa, nii minkä hää tekköö? Et sie sovi hänen kanssa samaan monttuun. Se on tämän puolustussovan ratekia. Muuta viisautta siin ei ole, eikä tule. (SR, 324–325.)

Tämän taistelun kuvaus oli yksi niistä, jonka **tulkinnan** perusteella kirjailijaa syytettiin sodan ja sankareiden ihailusta. Linna vastasi aina näihin arvioihin jyrkän kieltävästi: Hän ei ihannoit sota, mutta hyväksyy hyvät suoritukset, kun niitä on tarvittu. Linna kertoo antaneensa jokaiselle tämänkaltaiselle suoritteelle sotilaallisen perustan. Se on tässä tilanteessa seuraava: Rokan motiivi on estää ylläkkö pataljoonan kylkeen. (MU, 368.) Rokan työ on kertojan esittämänä arkipäivän sankaruutta. Sitä ei nosteta jalustalle, se on vain taistelijan osoitus oikeasta isänmaallisuudesta. Linnan sodanvastaisuus oikeuttaa kuitenkin tarvittaessa täysin voimin isänmaan puolustamisen. Vanha ryysyläisevankeliumi juoksee jo kaukana.

Mistä tahansa näkökulmasta ajatellen Rokka saa aina käytöksellään ympäristölleen hyvän mielen. Kuvaksi nousee itsensä tunteva, itseään arvostava ja jossain määrin ylimielinenkin sotilas. Tämän sotilaallinen kyky yksittäisenä suorittajana on kylmähermoisen tappajan. Tämän takia Rokan merkitys joukolleen pysyy suurena ja esimiehet katsovat tämän kurittomuuksia sormien läpi. Rokan voimakkaan identiteetin perusta ilmenee hänen monista omista ilmaisuistaan.

Kokonaistulkinnassani on *neljä* puhuja Rokan *teemaa* ja yksi Sinkkosen *teema*. *Ensimmäinen* on Rokan esiintyminen omana itsenään omassa asiassaan. Mikään tilanne ei vienyt Rokalta pois puhe- ja käyttäytymisoikeutta. Mikäli häneltä aiotaan viedä itsellisyyden oikeus, nousee hän

vastarintaan. Tämän osoittaa käsky kivien asettelusta polun varteen. Rokka kieltäytyy, koska hän pitää sitä typeränä. Rokan kieltäytymiseen päättyy myös käsky majoittua aliupseeritupaan. Rokka joutuu pataljoonan komentajan, majuri Sarastien puhutteluun kivihomman jälkeen. Vielä silloinkin Rokka osoittaa uhmaa oman silloisen puhevaltansa puolesta. Teema oli päinvastainen talvitaisteluesimerkissä, jossa Rokka toimi mielisuosioilla; hänhän oli tullut sotimaan.

Toisena teemana näkyy alikersantti Rokan jatkuva vilpitiön positiivinen huumori aidon toverihengen kasvattamiseksi. Hyvä huumori ei työnnä toveria pois, vaan nitoo mukaansa. Esimerkiksi tulkitseen tilanteen taisteluhaudan vyörytyksen jälkeen. Rokka opettaa Kariluodolle veitikamaisen huumorin höystämänä ”hyökkäyssovan ratekian”. Toinen esimerkki on ”puolustussovan ratekian” opetus Lampiselle (lipastajalle).

Täydelliseen toverihengen vaikuttaa lisäksi sopiva oman esimerkin voima. Joka omaksuu taistelussa Rokan antamat vaikutteet, on varmasti sisäistänyt tukevasti oikean toverihengen. Kokonaisuutena Rokan puhunnassa päädyin tulkintaan *kolmannesta* teemasta. Tämä on persoonallisuuden merkitys toiminnassa isänmaan puolesta. Alikersantti Rokka on teoksen paras esimerkillään johtava aliupseeri, joka on saanut vilpitiöntä huumoria viljelevällä persoonallisuudellaan ja taistelutoimillaan kaikkien lähellä olijoiden hyväksymänä täyden uskottavuuden. Taistelussa Rokka on taistelunhaluinen ja tehtävänsä loppuun suorittava harkitseva tappaja.

Neljäs taistelija Rokan teema on isänmaan puolustaminen ja hän antaa siitä oivan esimerkin estämällä vihollisen iskun pataljoonan kylkeen. Se sisältää monta kokonaisuutta. Rokan ”yksittäistyö” on ihailtava. Rokka itse ei sitä toivottele, vaan tämä taistelu on malli puolustuksen onnistumisesta oikean toiminnan jälkeen. Rokalla tämä on ”täällä ollaan tappamas.” Rokan kyvyt taistelijana ja hengen ylläpitäjinä ovat täysin luontaisia ja ne ovat joukon symbolin sodan hyväksymisen valtimoita.

Viides on Sinkkosen teema: vallannäyttö. Tämä näyttö tapahtuu ohjesäännön perusteella sopivassa paikassa soveliaana aikana. Puhuja, Sinkkonen, on kertojan työkalu. Kertoja osoittaa, että väärin keinoin toimiva henkilö asetetaan haluamaansa seuraan: hän kuuluu herroihin.

Koko Rokka-osio osoittaa *tyylillistä* monipuolisuutta. Saman, lyhyenkin esimerkin aikana hän osaa ja haluaa käyttää tulkinnassani näkyviä tekstin lukemisenautintoja lisääviä ja kontekstiin sitovia sanoja. Huumori, ilkkurinen iva, purnausta ja suoranainen nauru pitävät teoksen puhujat hyvän kommunikoinnin lähteillä. Niin pysyy myös lukijakunta.

4.2.3 Alikersantti Lahtinen

Siinäpä Hietasen akan pojalle vastapeluri: Yrmy ja juro, vastarannankiiski Yrjö Lahtinen, mies, joka osasi halveksivasti ivata Suomen herroja. Selkeästi kommunismia ihaileva ja sitä markkinoiva Lahtinen löytää aina purnattavaa ja/tai vastustamista omiensa puolelta ja vastaavasti kehumista vihollisen mahdollisuuksista. Kertoja on tietoisesti halunnut käsitellä tätä Lahtisen yrittelyä politiikan saamiseksi osaksi sotimista. Tällöinhän olisi usein päädytty kapinallisuuteen. Kuitenkin aina, kun jotain julistamista ilmenee, nauretaan Lahtinen ulos. Tällöin tulee esille suomalaisen joukon käsitys siitä, miten isänmaallisuus osoitetaan. Tämä poikkeaa ainakin täysympyrän verran juhlapuheitten antimista. Kertoja osoittaa läpi teoksen, kuinka kentällä oleva joukko suorittaa tehtävänsä jatkuvan kuolemanuhkan alla ja osoittaa siten sotilaan isänmaallisuuden.

Tutkin tätä osiota kahden esimerkin avulla. Näissä on yhteensä neljä eri tilannetta, koska käytän ensimmäisessä esimerkissä kolmea eri tilannetta. Yhdistän alla kolme esimerkkiä *ensimmäiseksi*, koska ne hyvin samantapaisina vahvistavat toisiaan. Vahvistaminen on välillä: Lahtinen valistaa joukkuetta ja joukkue vastaa tähän valistukseen.

Yöllisen, pimeän ja märän koukkauksen jälkeen joukkue odotteli viluissaan aamua. Aamun alkaessa luoda varovasti valoa jännitys osin lieveni ja samalla nälän tunne kasvoi. Kasvuikäisten liikkeellä olleiden nuorten miesten keskustelu keskittyi ruokaan leipäpalasesta aloittaen. Vanhala heittää ilmaan; ”Kuinkas kauan herrat luulee korpisoturin keikkuvan näillä ruoka-annoksilla”. (SR, 142.) Lahtinen oli tilanteessa valmiiksi kättynen ja ärisi katkerana, ei herrat luule, vaan ne tietää, kuinka paljon kaloreita syömisessä on. Hietanen ilmaisi, että hänen suolensa kertovat, että kaloreita on perin juurin vähän. Tähän iskee Lahtinen proletaarina pyrkien aatteen valistukseen: ”Mutta luuletkos sinä herrain ymmärtävän suolten murinaa...Vallankin kun oma maha on täysi”. (SR, 143.)

Lahtisen valistustoiminta tyrmätään jälleen kepeällä ja terveellä huumorilla. Hietasen naurun myötä valistus syrjäytettiin sivuun ilman sen kummempia konstailuja.

Hietanen alkoi nauraa ja esitti: – Mää tien. Niit on semmotti vatsast puhuji. Opetellan poja! Ain ko mennä herrojen ohi, niin ain kuulu mahast; Leipä! Vanhala hytkyi. Lahtisen valistustoiminta oli jälleen tyrmätty niin kuin tuhannesti ennenkin. Siinä juuri ilmeni raja, joka oli miesteen purnauksen ja todellisen kapinan välillä. He olivat valmiit haukkumaan ja irvistelemään isänmaata ja sen herroja milloin tahansa, mutta jos joku pyrki antamaan

irvistelylle ohjelmallista sävyä, nujersivat he sen naurulla. Siinä oli sellainen pieni aste totisuudessa, jonka yli ei saanut mennä. Aivan samoin he tunsivat vastenmielisyyttä sellaista isänmaallisuutta kohtaan, jossa näkyi pienikin intohimon häivähdys. ”Helvetin hihhuli” sanoivat he valistusupseerista, joka lankesi tuohon syntiin. (SR, 142–144.)

Kun joukkue Lehdon omankäden toimesta ja Koskelankin siunaamana avaa ja syö rautaisannoksensa, ovat miehet taas omilla kulkuraiteillaan.

Väsyneillä ja likaisilla kasvoilla karehti hirtehin hymy. Se oli yhtä vanha kuin tuo Lahtisen esittämä nälän ja riekaleiden historia. Suomen kansan todellinen sankarielepos. Kun oikein tuntuu kurjalta, niin pyrkii naurattamaan. Eivätkä sen kirvoittajat suotta olleet nuo liian mahtipontiset ja millin verran hyvästä mausta syrjään hairahtaneet päiväkäskyn sanat. Juuri tässä väsyneinä ja valvoneina, sielunsa vasta juuri kuolemaa vastaan turruttaneina, he tajusivat sen huimaavan välimatkan, mikä erotti sen todellisuuden, joka kaiken tapahtumisen aiheuttaa, siitä kuvitelmosta välinen ero, jonka sinisilmäisyys vei heistä yhtä kauaksi kuin oli hajoavien sadepilvien välistä pilkottava aamutaivaan sini. (Vain SR, 145–146.)

Miksi tämä osuus karsittiin? Kertoja pystyy yhdistämään Mannerheimin päiväkäskyn Lahtisen kuvailuihin. Todellisuus on läsnä ja molemmille naureskeltiin. Tulkitsen sensuroijan ajatelleen ”Miekantuppi-päiväkäskyn” rinnastamista naurun aiheeseen, joka on Lahtisen valistustoiminta. Poisto kuuluu liitteen toiseen ryhmään, jossa arvostellaan johdon tekemisiä.

Oma tulkintani on täysin vastakkainen; Koko kappale olisi pitänyt ottaa mukaan alkuperäisenä. Perusteluni on se, että asian kokonaisuushan painottaa koko joukkueen isänmaallisuutta. Irvailla voidaan, mutta kapinallisuudesta ei ole puhuttakaan.

Esimerkin toinen osa varmentaa asiaa. Kun joukkue kolme päivän taistelun jälkeen sai joltisenkin tauon, tuli taas puheeksi vihollinen. Todettiin yhtä ja toista vihollista väheksyvää, jolloin Lahtinen haluaa esittää oman kantansa. Lahtinen oikaisi selälleen ja sanoi:

- En tiedä. Kunhan vaan menis hyvin. Mutta ei sitä vöillä tapella. Meinaan sitkeetä on porukka. Ei näytä tappeleminen niiltä kovinkaan vähäiseltä.
 - Kyl sun vissiin täyty Yrjö poika vaihetta puolt, sanoi Hietanen nauraen kurillista naurua. – Jos mul noin kovil ottas, niin en mää tääl haukkumas olis. Mää menisin tuol puolen ja antaisin kuula niin perkeleest. Mut Lahtinen on ratikaali. Hän tahto anta kaikil maat ja raha. Eik kenenkä tarvitte työtkä tehdä muut sen verta et terveys säily. [...]
 - Niin taikka jos Lahtinen onkin hapankaali, khihi.
- Vanhala oli hetkisen epäröinyt, mutta uskalsi sentään. Hän sai palkinnon. He alkoivat nauraen kääriä mahorkkaa sanomalehteen, ja Lahtinen käänsi heille vihaisena selkensä. (SR, 158–159.)

Kolmas esimerkin osa liittyy kasarmimajoituksen olomuotoihin. Kun komppania oli hyökkäysvaiheessa päässyt lopulta kasarmimajoitukseen, syntyi kaplakka missä muodoissa sisämajoitus suoritetaan. Monista asioista keskusteltiin ja tällöin Lahtinen otti taas esiin, mitä vihollinen

voikaan tehdä loppujen lopuksi: näyttihän Timosenko jo mallia Rostovissa. Nurkuminen ei kuitenkaan lähtenyt Lahtisen haluamaan vastarannan suuntaan, vaan taas sotkettiin tämän askelmerkit ja mentiin naiskysymyksiin. (SR, 296–297.)

Lahtinen ymmärsi omana käsityksenään kapinoinnin poliittisena. Tähän virhearvioon hänen toimintansa valistajana aina päättyi, koska ”**Suomen armeijan kapinallisuus ei ollut poliittista. Kokonaiset pataljoonat, vieläpä rykmentitkin kieltäytyivät suorittamasta tehtäviään, mutta perustelu oli aina vain: meidän porukka on jo lepovuorossa.**” (Lihavoitu vain SR:ssä, 297.)

Lahtinen on omalla ideologiallaan varustettu sotilas joukon osana. Kuvaus Lahtisesta on tulkinassani selkeä purnari, joka kuitenkin tekee velvollisuutensa sotilaana. Puhujana Lahtinen oli joltisenkin naiivi ja kaavamainen sekä asian että yleisön suhteen: oma sama aate, kommunismi, samalle yleisölle, omalle joukkueelle. Vastoin halujaan Lahtinen nostatti usein joukon taistelutahtoa! Muu joukkue ryhmittyi Lahtista vastaan poliittisissa asioissa. Lahtinen pantiin huumorilla lattanaksi maanrakoon.

Tämän ensimmäisen esimerkin osiot **tulkitsen** kolmena teemana. *Ensimmäinen* on puhuja Lahtisen. Vakaata arkirealismia käyttäen hän yrittää valistaa joukkueen oman aatteensa taakse. Sama teema toistuu jokaisessa osiossa. Vastapoolina on Hietasen johtama muu joukkue. Tämä osa kumoaa Lahtisen valistusyritykset selkeästi hirtehihumorilla. Muu joukkue on selvästi immuuni poliittisille asioille; ohjelmallisuus sillä alueella herätti vain naurua. *Toinen* teema on silloin teosta ylläpitävä huumori. Huumorin apu siis kohdistuu taistelijan koko elämän alueelle. *Kolmas* teema on kertojan osoittama kieltäytymisten perussyy, se ei ole poliittinen, vaan syy on väsymys; tämän takia joukko ilmaisee, että heillä on lepovuoro.

Toinen esimerkki käsittelee vanhan rajan ylittämisen aiheuttamaa retoriikkaa. Rajan ylitys virkisti hieman miehiä, mm. Hietanen hilpeili ottamalla harppauksen ja ilmaisi astuvansa ulkomaille. Lahtinen sai oikeutuksen ärinälle ja toisten mulkoilulle. ”Tähän loppu sitten meitin oikeutemme ja [...] sitä ollaan rosvoretellä.” (SR, 167.) Sihvonen ja kumppanit olivat erimieltä vedoten siihen, että jotkut järjestelevät vain rajoja. Hietanen ilmaisee kuulleen haudoilla itkuvirsien tilalla kähisemistä ja vikinää, koska ei voi porata (itkeä) ja laulaa samalla.

Tästä Lahtinen saa uutta pontta meuhkaamiseen. Hänen käsityksensä on, että nyt alkaa vihollinen taistelemaan tosissaan, kun me mentiin rajan sen puolelle. Vihollinen antoi suosiolla Karjalan takaisin. Nyt me olemme ronkkimassa karhun pesää ja turpiin tulee. Muita kääntyy taas

Lahtista vastaan ja esiin tulee tuo huhu sodan päättymisestä kolmessa viikossa. Lahtinen riemastuu.

- Häh, häh, häh. Lahtinen nauroi kiukkuisen halveksivasti.
- Hevosmiesten tietotoimiston uutisia. Herrat panneet semmosen huhun liikkeelle, kun reserviläiset eivät olis ylittäneet vanhaa rajaa. Kyllä ne tiedetään. Suur-Suomee sitä tehdään. Päät on lämpösenä niin että sahanpuru höyryää. [...] Saksan mallia se tarkoittaa. (SR,168,170.)

Tätä saksalaisten mukana toteutettavaa Suur-Suomea Lahtinen ei hyväksy koskaan ja retorinen ulostulo on vertaansa vailla olevaa ivaa herrojen päistä kohoavasta lämpöhöyrystä: sahanpurua, joka kytee!

Analyysin teossa ”tapaus Lahtisessa” on Phelan (NR, 5.) erinomaisena apuna. Tämän ohjeen kolmantena seikkana on minun muistettava vuorovaikutus, jonka oletetaan tuottavan palautetta. Yhteys on aina löydettävissä kirjailijan, tekstin ja lukijan yhteydestä. Tässä yhteydessä kirjailija haluaa vaikuttaa lukijaan tekstin kautta ja avulla. Kirjailijan tarkoituksiperät ilmenevät eri tavoin: Tällöin joukkueen, kertojan ja lukijan näkökulmat ovat jokaisella omansa.

Tämän toisen esimerkin *teemat* ovat yhteneväiset ensimmäisen esimerkin kaikkien kolmen osion mukaisesti. Niiden lisäksi on tällä esimerkillä kaksi omaa teemaa, jotka ovat täysin Lahtista itseään: *Ensimmäisessä* Lahtinen ei missään nimessä hyväksy yhteistoimintaa Saksan kanssa, koska se merkitsi automaationa Suur-Suomen rakentamista. Ja tämän toteuttaminen merkitsee Lahtisen *toisen* teeman mukaisesti rosvoretkeä hänen ihailemaansa proletariaattiin.

Kokonaistulkinnassani Lahtinen haluaa jokaisessa sopivassa tilanteessa kokeilla, josko nyt valistustyö onnistuisi. Toistaiseksi tulos on nolla. Lahtisen yritykset ovat hyvin herroja ivaavia ja välillä jopa asiapohjaisia, mutta kun Lahtinen valistaa, pelmahtavat muut huumorilla kimp-puun. Ensimmäisessä esimerkissä värikkään dialogin pohjalta syntyneet teemat pätevät läpi Lahtisen analyysin. *Ensimmäinen teema* on Lahtisen jatkuva valistustoiminta kommunismin hyväksi. Tähän on *toinen teema vastapoolina*: Joukkue nauraa hyvällä huumorilla Lahtisen ”ulos”. Joukkuehenki vain vahvistuu.

Kolmannen teeman liitän kertojaan, joka osoittaa, että joukkojen kieltäytymisten perussyy ei ole kapinointi, vaan vaatimus lepovuorosta. Tätä Lahtinen ei voi sulattaa, vaan yrittää vängätä asiaa poliittiseksi kapinoinniksi.

Toisen esimerkin mukaiset, Lahtiselle ominaiset, *kaksi teemaa* on yhdistettävissä yhteen virkkeeseen: Ei yhteistyötä Saksan kanssa, koska se merkitsisi automaattisesti rosvoretkeä Neuvostoliiton alueelle.

Olen tarkoituksella jättänyt tässä kohtaa käsittelemättä Lahtisen pitämän puheenvuoron sodan syistä. (SR, 306–310.) Käsittelen sen *Sotaromaanin* teksteissä, jotka on jätetty pois *Tuntemattomasta sotilaasta*. Puheenvuoro on hyvin merkittävä kannanotto sodan syitä ajatellen.

4.2.4 Sotamies Honkajoki

Kertoja kommentoi tylsistyttävää asemasotavaihetta tuomalla joukkoon täydennysmiehen. Mies oli kookas, hevosennaamainen ja tämän kasvoissa tuikkivat isot silmät. Olemuksen lisäksi korsukuntaa säväytti miehen aseistus: tavallisen kiväärin lisäksi tämä kantoi kaaripyssyä.

Tutkin tämän täydennysmiehen toimia *neljän esimerkin* avulla. Kolmas periaate toteaa, että on hyvä oivaltaa palautetta tuottava vuorovaikutus. (NR, 5.) Käytän tätä ahkerasti. *Ensimmäisestä* esimerkistä se alkaa...Entrée korsuun oli läsnäolijat vangitseva. Miehen käytös oli kuin uuteen lähetystöönsä ilmoittautuvan toisen tason lähettilään. Ilmoittautuminen, totta kai, kyseisen lähetystön vanhimmalle, luutnantti Koskelalle. Ilmoittautuja napautti asennon ja varmisti vakain ja totisin kasvoin liki puhtaalla kirjakiielellä, että on oikeassa paikassa. Hän puhutteli Koskelaa vakavan kunnioittavalla äänellä:

- Onko tämä herra luutnantti Koskelan korsu?
- On.
- Herra luutnantti, kärsiskö puhutella?
- Eiköhän se jotenkin käy, sanoi Koskela huvittuneena.
- Onko luutnantti herra luutnantti Koskela itse?
- Olen.
- Herra luutnantti. Sotamies Honkajoki A, A ykkönen, ensimmäinen A tarkoittaa etunimeä Aarne, toinen A ja ykkönen tarkoittaa kuntoisuusluokkaa, ilmoittautuu herra luutnantin joukkueeseen. Palvellut aikaisemmin viidennenkymmenennen jalkaväkirykmentin toisessa konekiväärikomppaniassa, haavoituttuaan ollut sotasairaalassa, josta HTK:n³³ kautta komennettu tänne, ja ilmoittautuu täten uudelleen sotilastehtäviin, vakaasti päättäneenä uhrata oman sekä sotilassairaalassa pullossa saamansa veripalvelun veren isänmaansa ja kansansa vapauden hyväksi. (SR, 360–361.)

³³ Henkilötäydennyskeskus

Vanhala ymmärsi heti saapuneen arvon ja pyysi Koskelaa jättämään tämän heidän korsuunsa ja niin tapahtui. Miehen itsensä lisäksi välittömän huomion sai kaaripyssy. Rokka oli ensimmäisenä kysymässä aseesta. Rokan kysymykseen aseesta ”Sie se et taija oikein vieraihe asseihin luottaa?”, oli hyvin kohtelias vastaus: ”Huomioon ottaen nopean kehityksen aseistuksen ja teknillisten varusteitten osalta nykyään käytävässä suursodassa, katsoin maanpuolustuksen kannalta välttämättömäksi siirtyä uusiin aseisiin.” (SR, 361.)

Kaikkietävä kertoja ei tuo yhtään uutta puhujaa summanmutikassa. Näin on tässäkin tapauksessa. Honkajoki oli niitä asemasotavaiheen tuottamia sotilaita, jotka panevat kaiken likoon tylsyyden poistamiseksi. Honkajoki oli niin voimallisesti klovniksi roolittunut, että hänelle se oli kuin hänen oikea minänsä. (SR, 363.) Näillä periaatteilla Honkajoki liikkui aina mukanaan kaaripyssy. Joka paikassa hänen käytöksensä oli hienostelevan kohteliasta (tai piruilua kuten jotkut sanoivat) ja kirjakieltä. Kasvot vakavina hän herjasi herroja keskittyen lähinnä sodanjohdajiin. Jotkut upseereista sanoivat hänen levittävän tappiomielialaa, toiset taas ilmoittivat tämän piristävän ilmapiiriä.

Esimerkit kertovat tämän erityisen miehen käytännöistä. Silloin tällöin Honkajoki liikkui naapuriasemissa, joissa hänet tunnettiin valistusupseerina. Näitten tapahtumien kuvaus oli pääsääntöisesti samantapainen. Kun Honkajoki poikkesi naapuriin kaaripyssyineen, virisi moninaista keskustelua ja kuulumisia vaihdettiin. Keksijänä Honkajoki sai moneen aiheeseen liittyviä kysymyksiä ja hän hölötteli yleensä näennäisesti niihin vastaten. Eräs naapurin sotamies (jolla oli Lahtisen uskovaisuus) alkoi kehua naapurien lämpimiä varusteita. Honkajoki kommentoi:

– Asetoveri nähtävästi tarkoittaa asiaa vain konkreettisessa mielessä. Siinä suhteessa minäkin olen samaa mieltä. Mutta mikäli olette laajentanut näiden vaatekappaleiden merkitystä maailmankatsomukselliselle alueelle, niin tieteen vapauden nimissä minun on kiel-täydyttävä seuraamasta teitä pitemmälle. (SR, 406.)

Keskustelu kierteli ikiliikkujan kehityksestä mitä erilaisimpien vastausten ryydittämänä; Oli taivaankappaleiden vetovoimaa, tyhjiöitä ja muuta, joista miehet eivät tajunneet mitään. Tämä ei ollut näiden tapaamisten ydin. Ydin oli Honkajoen kultivoitunut käytös, joka välillä ylitti komiikan rajat. Taas kerran eräessä korsussa miehet olivat mielissään Honkajoen hölötyksistä. Korsun esimies, luutnantti, oli kuitenkin vaivautunut ja torjuvanolainen. Ollessaan jo pois-lähdössä Honkajoki käännähtikin takaisin, otti lakin päästään ja risti kätensä sanoen:

– Koska on jo myöhä, lienee paikallaan lukea rukous tällekin majalle. Varjele meitä vihollisen juonilta ja ennen kaikkea hänen tarkka-ampujiltaan sekä suorasuuntaustykeiltään. Muona-annos saisi olla myöskin jonkin verran suurempi, mikäli sinulla vielä on käyttämättömiä varantoja lastesi tarpeisiin. Anna siedettäviä ilmoja, että asiaasi

vartioiden olisi hausempi seisoa vartiassa. Kuutamot öisin olisivat tervetulleita jännityksen lieventämiseksi sekä vähien valorakettivarastojen säästämiseksi. Suojele kaikkia partiomiehiä, vartiomiehiä, merenkulkijoita ja hevostmiehiä, mutta tykkimiehistä ei ole niin suurta lukua. Suojele ylipäällikköä ja yleisesikunnan päällikköä ja pienempiäkin kihoja sikäli kuin sinulla aikaa riittää. Suojele armeijakunnan komentajaa, divisioonan komentajaa, rykmentin komentajaa, pataljoonan komentajaa sekä erikoisesti konekiväärikomppanian päällikköä. Ja lopuksi yleensä ja erikseen varjele noita Suomen herroja, ettivät ne toista kertaa löisi päätänsä Karjalan mäntyyn. Aamen. (SR, 407.)

Tällä iltapiruululla Honkajoki, tiedemies, keksijä, toteuttaa itselleen asettamaansa perustehtävää ja ivaa Suomen ja eritoten armeijan herroja. Klovnii toimii, kuten kuuluukin: mikään asia ei ole klovnille pyhä. Honkajoki onnistuu piristämään ja korsun asukeilla, paitsi johtajalla, luutnantilla, on hauskaa.

Iltahartaus sai seuraamuksia. Luutnantti teki ilmoituksen Lammion ja Honkajoki sai seuraavana päivänä käskyn Lammion luo. Lammio, joka oli aina halveksinut Honkajokea, oli valmiiksi kiukkuinen ja hän alkoi reuhata miestä maanrakoon. Vaan miten sattuikaan? Kuka mäsensi ja kenet? Kun iltarukous oli mielestäni hilpeä, tuli Lammion ja Honkajoen keskustelusta teoksen paras sanailoittelu.

Parhaiten pääsee koko keskustelun sisälle lukemalla *Sotaromaanista* kaksi sivua. (SR, 408–409.) Vastakkain ovat kiukkuinen kapteeni ja kaaripyssy olalla asennossa seisova Honkajoki. Miehen kasvot ovat peruslukemilla, silmät totiset, eikä hymynhäivääkään näy. Esitän tilanteesta otteita, jotka mielestäni selvittävät, onnistuuko Honkajoki ja missä määrin suututtamaan Lammion vai onnistuuko Lammio? Honkajoen ilmoittauduttua Lammio aloittaa:

- Mikäs valistusupseeri te oikein luulette olevanne?
- Herra kapteeni, moraalini lujittaminen ei näin aikoina ole pahitteeksi.
- Te kylvätte tappiomielialaa. Oletteko vihollisen puolella?
- Herra kapteeni. Sotilaskunniani ei salli minun vastata tähän kysymykseen...
- Teidän kunnianne! Minä kunnioitan teitä sota-oikeudella, elleivät nuo halventavat puheet loppu. Tiedättekö mikä tämän maan turva on?
- Herra kapteeni, se on jalosukuinen vapaaherra, Suomen Marsalkka Carl Gustav Emil Mannerheim. [...]
- Herra kapteeni, tätä ei kuitenkaan minun käsittääkseni voi syyttää tästä liasta, sillä sehän ei ole syy, vaan seurausilmiö. Ellen ole johdellut väärin ajatusta.
- [...] Oletteko kommunisti?
- Olen keksijä. Varsinainen ammattini on kyllä ollut käpyjen keräily, mutta pidän tiedettä kuitenkin päällimmäisenä elämäntehtävänäni.
- Oletteko mielenvikainen?
- Herra kapteeni. Tällaista kysymystä ei epäilyksenalainen voi koskaan itse ratkaista. Sen asian määrittelee ympäristö.
- [...] Meillä ei ole varaa päästää asemeimme vihollista, vaikkapa se käyttäisikin Suomen armeijan harmaata pukua, joka muuten on liian kunnias teidän ylpenne.

- Herra kapteeni. Hyvin kauan on suurimpiin mielitekoihini kuulunut sen riisuminen, mutta pitkäaikainen kokemukseni tämän halun toivottomuudesta lienee painava syy, joka oikeuttaa minut uskomaan, ettei herra kapteeni puhunut vakavassa mielessä. Valitettavasti. Valitettavasti. [...]
- [...] Kommunismi sortuu omaan mahdottomuuteensa. [...] Alun alkuunkaan en ole pitänyt kommunismia minään tekijänä. Ensinkin viljan luovutus kolhooseissa on kahdenkymmenen vuoden ajan ollut suoranaista talonpojan ryöstöä. Ei edes siemenviljaa ole jätetty. Toiseksi tärkeämpi seikka. Kohta kun kansa puna-armeijan edetessä palaa asuinpaikoilleen, tapahtuu vallankumous. Hallitus nimittäin menettää otteensa, koska saksalaiset evakuoivat kaiken piikkilangan.
- Menkää pois.
- Kyllä herra kapteeni. Mutta varoitan eräästä toisesta tekijästä. Mielestäni pahin uhka on tuo keltainen vaara.
- Ulos. Ulos.
- Kuten käskette, herra kapteeni. (SR, 408–409.)

Tämän keskustelun aikana kaksi puhujaa, Lammio ja Honkajoki, osoittavat retoriikan voiman; Honkajoki kommentoi sarkasmilla Lammion täysin pois raiteiltaan. Lammio ei kykene enää muuhun kuin ajamaan Honkajoen ulos. Nämä kaksi keskenään yhdistettyä esimerkkiä osoittavat kertojan monimuotoiset taidot; tässä puhuja, jonka ethos, persoona, on kunnossa saa ironian ja ivan avulla maan rakoon Suomen herrat/ niin siviili-, kuin sotilaspuolellakin. Hän kykeni muutamalla lauseella nostamaan yhden herran, Lammion, tunteet, pathoksen, täysin sekaisin. Eikä Honkajoki edes hengästy, vaan hän osoittaa monipuolisuutensa, kun hän eri tyyllilajeilla osoittaa herrat turhiksi ja harhaanjohtajiksi. Samaan turhakekasaan hän laittaa myös kommunismin järjestelmänä. Hänen *teemansa* on selkeän sodanvastainen. Ydin on iltarukouksen: Herrojen älyttömien päätösten takia lyödään nyt päätä Karjalan mäntyyn.

Kun joukot aloittivat vetäytymisen, joukkueen alkumatkan tappio oli vain Honkajoen kaari-pyssy. Yrittäessään hakea tätä kuuluisaa asettaan sai Honkajoki kuulan hihansa läpi. Honkajoki kirvasi ” saatanan paholainen, puskaryssä, kun vei minun henkilökohtaisen aseeni.” (SR, 415.)

Honkajoki oli välillä kadoksissa kolme päivää, mutta hän palasi väittäen olleensa majoitus-tiedustelussa. Koko ajan mies käyttäytyi, kuin hänelle olisi saman tekevää, miten koko sodassa käy. Tämä oli kuitenkin peitetavaraa, kuten seuraavassa kappaleessa ilmenee.

Esimerkki kertoo Honkajoen todellisen minän sotilaana teoksen viimeisessä taistelukupauksessa. Joukkueenjohtaja kokoaa kolmen miehen iskuryhmän tietyn maastoalueen takaisinottamiseksi. Honkajoki on ryhmän jäsen ja vaikka hän pääsee hitaahkosti liikkeelle, on hän osana vaikuttamassa onnistuneeseen iskuun. Honkajoen loikkiva eteneminen (vaikkakin vähän

myöhässä) on kertojan parhaita etenemiskuvauksia koko teoksessa. Onnistumisen jälkeiset kiitokset joukkueen johtajalta saivat Honkajoen ottamaan lakin päästään ja pokkaamaan. (SR, 504–516.)

Tämän itse itsensä kehittänyt hyvin monipuolinen kehittelijä vapautti itsensä viimeisestään humoristisesta tiedemiehen roolista heittämällä Vanhalalle nuotiota varten loput repustansa löytämänsä ikiliikkujan osat. Klovnilla ei ollut enää käyttöä. Tavallinen suomalainen sotilas oli tullut esiin ja tämä taisteli isänmaan puolesta, kuten muutkin vastaavat. (SR, 516–517.)

Honkajoen *tyylitaju* on kohdallaan. Kaiken lähtökohta on huumoriin pukeminen. Koko ulkoinen olemus kultivoituna käyttäytymisenä palvelee retorista monitaitajaa, joka löytää kaikissa tilanteissa omaa asiaansa vahventavia ilmaisuja. Honkajoen retoriset kyvyt ovat ympäristössään ylivertaiset ja saavat kaikkien huomion. Tämä on hyvin selvästi myös Honkajoen tarkoitus.

Kokonaistulkinnassani Honkajoella on *viisi teemaa*. *Ensimmäinen* on klovnin rooli. Pohjana on kerronnan määrite: ”jolla joku kertoo jostakin jollekin jossakin tarkoituksessa.” (NR, 3.) Klovnin rooli on ollut kautta historian totuudenpuhujan kaapu. Tämän roolin toteuttajana Honkajoki pääsee ilmaisemaan *teemansa*: Olemalla sodanvastainen säästyy mielettömyydeltä. Kaiken Honkajoki ilmaisee aina joko huumorin tai herraivan myötä. Honkajoen keskustelu Lammion kanssa on koko teoksen paras esimerkki retoriikan riemuvoitosta: Ilmeettömänä, kaari-pyssy olallaan seisova Honkajoki lannistaa täysin Lammion.

Iltarukouksen tulkinta tuo esiin, mitä Honkajoki haluaa. Klovni osaa herraivan, kun hän loppukaneetissa velvoittaa herroja: Tehkää vastaisuudessa parempia päätöksiä, niin ette lyö päätänne Karjalan mäntyyn.

Kuitenkin tulkintani *kolmas teema* osoittaa vaakakupin tasapainon: Aina on kuitenkin tilanteen vaatiessa oltava valmis puolustamaan omaa maataan. Näin tekee Honkajokikin teoksen viimeisessä vastaiskun kuvauksessa.

4.2.5 Sotamies (myöhemmin alikersantti) Vanhala

Sotamies Vanhala oli ryhmänsä lihava ja hiljainen poika. Teoksen alussa hän otti arasti osaa keskusteluun; hän ei tiennyt vielä, kuinka muu joukkue suhtautuu hänen pääretoriikkaansa, älykkääseen pikatilannehumoriin. Vastuita Vanhalalla oli sotamiehenä vain

konekivääriryhmän jäsenenä. Tutkimuksellisenä pohjana on Vanhalaa koskevan kerronnan looginen eteneminen teoksessa alusta loppuun. Tutkimus pohjautuu *neljään esimerkkiin*.

Vanhala esiintyy teoksessa erilaisissa toimissa eri pituisina jaksoina. Kuitenkin hän on paljon helpompi tulkittava kuin monitoiminen ja ”moni-ilmeinen” Rokka. Kertoja kuvaa Vanhalan sotatien johdonmukaisesti. Totesin helposti, että Vanhalan persoona oli aina hyväntahtoinen ja uskottava. Vanhalan logos oli juuri tilanteeseen sopivana vain muutaman sanan ilakoiva ja mukaansa tempaava kommentti jonkin keskustelun aikana. Nämä kommentit olivat Vanhalalta täysin teeskentelemättömiä ja herättivät paikallaolijoissa voimakkaita tunteita.

Ensimmäinen esimerkki on tapausten aikana syntyneistä pysyviksi jääneistä Vanhalan aloittamista heitoista. Vanhala esiintyy ensi kerran, kun Hietanen irvailee Lahtisen tietoja ihmisen synnystä vedestä maalle.; Kala...khihi...kala...Hietanen on ahven...khihihi. Tässä hän ensimmäisen kerran laukoo hihittäen näkemyksiään, joissa Suomen sotilas vastaa kymmentä ryssää, khihi... ja nuijapäitä liikkuu, khihi. Jo tällöin Vanhalan huumorin hyväksyivät paikalla olijat. (SR, 61–64.) Eräs pysyvä heitto aina oikeaan paikkaan oli tuo sattuva runebergiläinen; ”Ja von Tööpel ratsasti aukkoja katsellen, khihi.” (SR,136.) Vanhala heitti ensi kerran esiin omassa joukossaan käsitteen ”puskaryssä, khihi”. Tämä vakiintui myöhemmin yleiseen käyttöön kaikilla rintamaosilla. (SR, 146.)

Petroskoissa (Äänislinna) Vanhala sai nimen Ylen Sankia Priha. Se ja siitä lyhennetty muoto Priha vakiintuivat käyttöön. Kaikki tiesivät jo nimestä, kenestä huumorimiehestä oli kysymys.

Toisena esimerkkinä on ylipäällikön, marsalkka Mannerheimin syntymäpäivien juhlinta. Tällöin Vanhala esitti kaikkien iloksi monipuolisen osaamisensa huumorinsaralla. Nykysuomeksi ”tiskijukka” Vanhala pyöritti levyjä (sormin auttaen), lauloi kapinalauluja ja osallistui ilmataisteluun. Kaikki antoivat kiitosta; Koskelakin pyysi lisää kapinalauluja. Juhlien lopuksi Rokka ja Vanhala kantoivat sammuneet sisälle ja keittivät vielä itselleen korvikkeet.

Analyysini mukaan kertoja tekee pala palalta yhteenvedon Vanhalan merkityksestä joukkueen yhteishengelle, eikä koko teos anna kenellekään muulle vastaavaa samassa mittakaavassa. Asian lopullinen todentaminen on seuraavassa: Kun Vanhala haavoittui ja kun hän palasi sotasaaralasta, olivat kaikki häntä vastassa tervetuloa huudellen. Vanhalan poissaolon aikana kaikki olivat huomanneet, miten tärkeä tuo hiljainen hihittäjä heille oli. Ja niin Vanhala kommentoi jälleen: ”Hurmejuomaa khihi” (SR, 379.) Sama Vanhalan teeskentelemätön ilmapiiri jatkui läpi koko teoksen.

Tulkintani mukaan Vanhalan toiminta osoittaa, mikä on mitä yksinkertaisin ja samalla yksi parhaista tavoista ylläpitää joukon yhteishenkeä. Yhteen hiileen puhaltaminen on ehdoton vaatimus hyvin toimivalle taistelutahdolle. Vanhalan teeskentelemättömyys kertoo asian: kommentit napsahtelevat juuri oikein, syntyy luonteva huumori.

Vanhalan kehityskaaren kasvu vastuullisuuteen alkaa teoksen pimeäkoukkauksella. Se on *kolmas esimerkkini*. Kun Lehto pimeäkoukkauksessa oli mennyt pahki miehitykseen ja kun muilla mukana olleilla ei ollut lopullista tietoa, kuinka Lehdon kävi, Vanhala vaati asian tutkimista: ”Johtajaa Vanhalassa ei ollut vähäkään, mutta jotenkin liian puolinaiselta tuntui jättää asia tähänkin.” Ja sen mukaisesti yritettiin Lehtoon huutoyhteyttä, jota ei kuitenkaan saatu. Vanhalan toimesta pelastettiin joka tapauksessa konekivääri. (SR, 227.)

Tultuaan ryhmänjohtajaksi oli Vanhala alkanut suhtautua asioihin vakavammin. Tosin veivät raskaat taistelutkin leikinlaskuhulun, mutta vastuukin oli osaltaan kuorinut häntä. Kyllähän hänen silmänsä tirrivät niin kuin ennenkin, mutta hänen iankaikkinen hihittelynsä kuului harvemmin. (SR, 501–502.)

Neljäntenä esimerkkinä on teoksen viimeinen taistelukuvaus. Se on joukkueen taistelu tarkkoine yksityiskohtineen menetettyjen asemien takaisinvaltauksena. Vanhala johtaa kolmen taistelijan kärkeä, joka tempaa aloitteen omille ja koko pienoperaatio onnistuu. (SR, 500–513.) Värikkö Jalovaara, josta on tullut pataljoonan komentajan, majuri Lammion luottomies (SR, 504.) toteaa: ”Se tietää sitten Priha tämä päivä toista natsaa [...]” (SR, 513.)

Tässä Jalovaaran suulla ja jo taistelukuvausajan aikana kertoja käyttää usein Vanhalan tilalla Priha nimitystä. Tulkitsen asian kertojan tietoiseksi työksi: Priha on ollut Petroskoista asti joukkueen positiivinen sisäisen hengen taattu luoja ja vahvistaja, yhteensä liki kolmen vuoden ajan. Tässäkin teos antaa tekstinä Prihalle erittäin suuren arvon hyvän yhteishengen ylläpidossa.

Tarkoituksellisesti **tulkitsen** esimerkkihenkilöistä Vanhalan viimeisenä. Syynä on se, että analyysini antaa Vanhalasta kokonaiskuvan, jonka kertoja asettaa kuvaamaan Suomea jatkosodan alusta taistelujen päättymiseen asti. Perusteluina esitän Vanhalan kehittymisen loistavaksi joukkueen hengen ylläpitäjäksi ja lopuksi vastuulliseksi oman tasonsa johtajaksi. Tämä henkilö osaa kiteyttää taistelujen lopputuloksen siten, että tuloksena on hyvä mahdollisuus Suomen oman identiteetin ja itsenäisyyden jatkumiseksi.

Tulkitsen kertojan verran taitoa tätä joukkueen viimeistä ja voitokasta taistelua Suomen viimeiseen voitokkaaseen taisteluun, Ilomantsin taisteluun, heinä-elokuun vaihteessa vuonna 1944. Tällöin Puna-armeijan kaksi divisioonaa löyettiin ja vihollinen työnnettiin Suomen rajojen ulkopuolelle. Tämän voiton jälkeen tapahtui jyrkkä muutos aselepo-/rauhanneuvotteluissa: Neuvostoliiton delegaatio ei enää puhunut ehdottomasta antautumisesta ja mm. vaadittu sotakorvaus puolittui. (Leskinen & Juutilainen 2005, 1021; Partanen et al. 2007, 337–338.)

Käsitykseni mukaan kertoja oli tietoinen Ilomantsin merkityksestä Suomen jatkamiselle itsenäisenä valtiona. Joukkojen taistelutahdon palaamisen ansiosta Suomi jatkaa itsenäisenä. Asian hän todentaa Vanhalan suulla ja auringon hellinnällä.

Luinpa mitä tahansa Vanhalasta kertovia asioita, sain retoriikan iloa. Tuon esiin muutamia (es-teettisiäkin) havaintoja Vanhalan johdolla suoritettuna iskun ajalta.

Iskuosasto Vanhala, Honkajoki ja Asumaniemi valmistautuivat ja nuori, vielä koulupoika Asumaniemi kertoi itsestään. Oli eleitä, ääniä maastosta, Helsingin murteesta, paras saavutus koulussa: ritsalla purukumi opettajan otsaan. Potkittu koulusta, ei mene kouluun armeijassakaan, vaan ylenee suoraan. [...] Vänrikki näki Vanhalan konttaavan [...] Poika oli lähtenyt konttaamaan [...] nousi pystyyn [...] Siinä putosi lakki päästä [...] Poika säntäsi liikkeelle [...] Vanhala seurasi omituisia laukkaa edeten nelinkontin takapuoli pystyssä [...] Loppunuotiolla Priha puhalteli nuotioon saaden tuhkan silmilleen. Hän hieroi niitä nyrkeillään [...] Lika ja noki peitti kasvot [...] mutta silmäluomien raosta tiherrtti vielä hymy [...] (SR, 501–516.)

Olen tulkinnut tämän Vanhalan iskuryhmän voittoisan tuloksen ja rauhan tulon seuraavasti: Kertoja halusi irti sodasta. Vanhalan konteksti on kohdallaan, kun Suomi jatkaa itsenäisenä valtiona ja oma henki säilyi. Vaikka vänrikki Jalovaara yksinään itkee Suomen kuolleen, tulkitsen analyysissäni koko sodan lopputuloksen ytimekkääksi ilmaisijaksi Prihan, joka nuotiota puhallellessaan sanoo kaikkien kuultavaksi: ”Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liitto voitti, mutta hyvänä kakkosena tuli maaliin pieni sisukas Suomi”. Kun väsyneet miehet nukkuivat, antaa kertoja vielä tunnustusta heille toisellakin tavalla. ”Hyväntahtoinen aurinko katseli heitä. Se ei missään tapauksessa ollut heille vihainen. Kenties tunsu jonkinlaista myötätuntoa heitä kohtaan. Aika velikultia.” (SR, 516–517.) Aurinko on elävä uuden päivän merkki kaikille.

Kokonaistulkinnassani on kaksi selkeää teemaa. Ensimmäisenä on Vanhalan ominaisuudessa Suomen kasvaminen ”Täysi-ikäiseksi”, joka kykenee oikeutetusti vaikeissakin olosuhteissa säilyttämään itsenäisyytensä. Vanhalan henkinen kasvu pelkämästä hihittelijästä vastuulliseksi ryhmänjohtajaksi on vertaus Suomen kehittymisestä. Toisena on huumorin vahva merkitys joukkueen taistelutahdon säilyttämisessä ja koko komppania on tietoinen Vanhalan

teeskentelemättömän tilannekohtaisen sanankäytön herkullisista ilmaisuista. Kertoja sälyttää em. kaksi suurta teemaa saman miehen harteille. Vanhala on tavallinen suomalainen sotilas jatkosodan aikaisessa armeijassa. Tämä sotilas ratkaisi koko sodanaikaisen taistelun niin *Sotaromaanissa* kuin Ilomantsissa ja kaikilla taistelualueilla siten, että Suomen itsenäisyys säilyi.

Kertojahan tietää kaiken ja tässä teoksen lopussa Vanhalan kuvauksessa kertoja ilmaisee koko *Sotaromaanin* ydinasian: *Tavallinen suomalainen sotilas oli korvaamaton 2. maailmansodan aikana taisteltaessa oman kansakunnan olemassaolosta.*³⁴

Tämän osion tyyli on pääasiassa huumorin täyttämää sotilasproosaa. Lisäksi erityisesti taistelunkuvauksessa on hyvin upeita esteettisiä retorisia ilottoja.

4.2.6 Yhteenveto

Teoksen aliupseeriston pääosa on varusmiehiä, jotka lähtevät varusmiespalvelua suorittaessaan todelliseen sotaan. Joitakin kanta-aliupseereita on yksikön vääpeleinä. Aliupseerikunnan pitämiä varsinaisia puheita ei teos kuvaa. Kuitenkin jossakin tilanteessa syntyy verrattomia extempore-esityksiä, joita voi verrata jopa puheeseen.

Kuten upseerit, aliupseerit omissa tehtävissään ovat ns. normaaleja, keskivertoja ja työnsä suorittavia. Osa on joukon ydintä, joka saa toiminnan luistamaan. Tästä ytimeistä tulevat esiin erityisesti luontevalla omalla esimerkillä toimivat. Heidän persoonallisuutensa luo ympäristöön luottavaisen ja toimivan ilmapiirin. He ovat saaneet toimintansa perusteella pysyvän Torkin ethoksen ja heitä ympäröi kataris (vapauttava vaikutus ympärilleen). Lähellä olevien on helppo toimia luottavaisina heidän mukanaan, ja siten hyvä taistelutahto on valmiina lautasella. Pieni osa suhtautuu sotilaskuriin torjuvasti erityisesti taistelun ulkopuolella. Miehistön pääosa on verrattavissa aliupseereihin. Tässä joukossa ovat myös ne aikaansaavimmat ja siitä nousee näyttöjen perusteella yksilöitä aliupseerikuntaan.

Aliupseereissa ja miehistössä (korpraali, sotamies) on keskinäinen yhdessäolo saumatonta. Yleisesti ottaen ryhmän- ja joukkueen varajohtajisto on vaikuttajana ryhmänsä esitaistelija. Näin ollen retoriikka toimii yleensä lyhyinä käskyinä tai ohjeina.

³⁴ Vertaa luku 5, jossa tulkintani Metsän herra on sama ydin eri sanoilla.

Tekstin ote säilyy realistisena ja fiktio on kuin faktaa. Tällöin nousevat esiin Rokan ja Hietasen tapaiset aliupseerit. Heidän teemansa on aito oikeudentunto ja luonteva ote taistelussa. Huumori on teemana jatkuvasti mukana ja kokonaisuus vahvistaa joukon taistelutahdon ylläpitoa. Kertoja haluaa säilyttää totuuden ja kuvaa myös ihmisen synkkää puolta; Korpelan möykkää ja Lehdon väkivaltaisuutta.

Kertoja keskittää Vanhalan harteille esimerkin hyvän hengen ylläpidosta ja vastuunkantamisen kasvamisesta. Hyvä henki on perusta taistelutahdolle ja sellaisella joukolla vastuunkanto onnistuu. Vanhala luo ilman sen kummempaa pyrkimystä teeskentelemättömän ilmapiirin, joka säilyy kaikkialla hänen sotatiellään.

Miesten alistuminen kuriin ja siten turvallisuuden lisääntyminen on tapauskohtaista. Jokainen toimenpide, joka lisää yhteisön etua, on hyväksyttävä. Johtajan arvovalta, johtajuus, ei riipu pelkästään arvosta, vaan eniten johtajan persoonallisuudesta. Luonteva ja samalla luja persoonallisuus saa aikaan hyvän yhteishengen ja sitä myötä toimivan taistelutahdon.

Tyyllillisesti kaikki kappaleet ovat hersyvän huumorin eläviä poikasia kasvattavia pesiä. Niin huonoa tilannetta ei olekaan, etteikö siitä nykäistäisi esiin huumorintien alku. Tulkinnessani huumori saattoi koskettaa mitä tahansa elämän osa-aluetta. Tämän takia se toimi tilanteenmukaisesti, eikä juntaantunut paikoilleen.

Yksi varmoista huumorilla alas huudetuista asioista oli kenen tahansa aloittama valistustoiminta. Näin naurettiin alas valistusupseerin typerä propaganda ja Lahtisen todistelut kommunismin ihanuudesta.

Kertojan kokonaisuus Hietasen toiminnasta panssarivaunun tuhoamiseksi todistaa, että pelko, kauhu, shokki ovat todella vaikuttavia retoriikan vahvennuskeinoja. Samaan lisään sanan inhimillisuus.

4.3 Kolmen *Tuntemattomasta Sotilaasta* poisjätetyn *Sotaromaanin* tekstin kommunikoiva retoriikka

Sodilla on aina ollut syynsä. Poliittiset päättäjät ovat pystyneet esittämään syyt, joiden takia laillinen väkivaltakoneisto on pantu toimimaan. Milloin se on ollut valhe, provokaatio, oikeutus

ja muita vastaavia. Aina kuitenkin syytä on harkittu ja perusteltu sekä ennen sotaa että sen jälkeen.

Pohdintaa, mahdollisuuksia, kiireistä toimintaa varten ratkaisuja tekevät valtakunnista vastuussa olevat ryhmät. Näin usein ennen aseitten puhumista, mutta myös aseitten vaiettua. Miksi me olemme tällä kuolontieellä kyselevät osallistujat, jotka jossain montussa peläten ajattelevat syytä, ehkä samoin kuin päättäjät, ehkä toisin.

Sotaromaani kuvaa näitä jälkimmäisiä. Yrjö Varpio kirjoittaa *Sotaromaanin* alkuesittelysivulla: ”Sensuroitiinko Linnan *Sotaromaani*? Varpio vastaa kysymykseen muiden tutkijoiden mukaisesti: kyllä. Siitä karsittiin naturalistista sotilasslangia ”sekä kertojan tekstiä, jossa esiintyi arvostelua sodanjohdosta ja siitä idealismista, joka oli sodan sielullinen käyttövoima”. Karsinnat olivat kuitenkin parantaneet romaania taideteoksena. (SR, 5–6.)

Olen luetellut Varpion tutkimuksen mukaiset karsintojen syyt liitteessä. En käy tutkimaan sitä, ovatko ne oikeita, vaan tutkin kolmen esimerkin pohjalla, oliko karsimisella vaikutuksia *Tuntemattomaan sotilaaseen* romaanina. Olisiko jokin valitsemistani aiheista omalta osaltaan aiheuttanut vähintäänkin metakan, ellei jopa mullistanut jotakin, siis retoriikkaa, tyylejä ja teemoja.

Valitsemiani esimerkit ovat pisimmät yhtenäiset niistä *Tuntemattomasta sotilaasta* poisjätetyistä *Sotaromaanin* teksteistä, joita en ole käsitellyt aiemmin muiden esimerkkien mukana. Esimerkit ovat: jatkosodan syyt, vuoden 1941 syksyn moraalinen kriisi sekä Kariluoto ja isänmaallinen idealismi. Jo aiemmin poisjätetyistä tulkitsemistani olen todennut, että pitkissä yhtenäisissä teksteissä on myös eniten sisältöä analyysia varten.

4.3.1 Jatkosodan syyt

Sotaromaanista löytyy runsaahkosti ainesta, joka kertoo sodan syyt patkinä ja monitasoisena. Yksi läpi teoksen eri paikoissa omana valistustoimijana vaikuttanut sekä eri tavoilla sodan syytä esitellyt ja markkinoinut on alikersantti Lahtinen. Tutkin, mitä aatteen sisäistänyt suomalainen kommunisti kertoo. Lahtiselle kertoja kattaa alun, (joka ei kylläkään kuulu karsittuihin), kun lähtöpakkauksia ollaan tekemässä ja erilaisia tiedonjyväsiä on ilmassa.

Toisen ryhmän johtaja, alikersantti Lahtinen [...] oli selkeästi suuntautunut kommunismin [...] – Saatte nähdä pojaat, että tässä tulee kahina. Se yks kohjo sieltä Saksasta lähtee ensin, ja meidän nilkit perässä. Meinaan, se on repiny suutansa siihen malliin, ettei yhtään tarvitte epäillä. (SR, 39.)

Tämä on kertojan lähtölaukaus ”Yrjö-pojan” puuhastelulle naapurin suuntaan = vihollisen kehuskelulle. Keskusteluun osallistumisen aikana Lahtinen muistaa yrittää saada retoriikalla läpi omaa aatettaan. Tähän vaaditaan Lahtisen oikeina pitämien sodan syiden esittelyä ja vastapuolen paremmuuden julistamista. Aika tulee näyttämään, miten Lahtisen retoriikka toimii.

Ryppään erilaisia syitä Lahtinen markkinoi pienellekin yleisölle, tässä kolmelle kk-ryhmänsä jäsenelle Sihvoselle, Salolle ja Määtälle. Saadakseen mouruta tarpeekseen, siirtyi Lahtinen keskustelemaan kuvitellun järkiolennon kanssa. Kertojan tarjoama miljö (raskaan ahkion repiminen paksussa lumessa talvella 1942) oli hyvinkin sopiva retoriseksi purnaukselle. Paksussa lumessa Lahtisen ajatukset kehivät hyvin voimakkaasti tavallisen kommunistin aatosmaailmaan. Se maailma ei hae syitä mistään kaukaa. Syyt ovat syvällä miehen aatemaailmassa. Sieltä lähtee omaa lähiympäristöä koskeva päättely sodan syistä. Uho, pakottava tarve syyllisille, kun itse rehki jonkun muun puolesta, saa Lahtisen raivoisaksi puhujaksi. Hän on yksin puhuja, joka haluaa keskustella fiktiivisen järkiolennon kanssa. Järkiolennon Lahtinen tarvitsee, koska ei löydä ihmistä, jonka päätä ei ole kokonaan sekoitettu tällä koohotuksella (SR, 307.). Kommentoinnin ydin, runsas sivu, on vain *Sotaromaanissa*. Lainaus on vuoropuhelu Lahtisen ja järkiolennon välillä. Otan esille pääasiat.

[...] Mutta tota saatanan pruuuttaa se ihmettelis: – Mikä toi tommoinen eriomainen vehje on? Mitä sillä tehdään? ...Nhoo, sillä tapetaan ihmisiä. – Ihmisiä? Ovatko ne rikollisia, vai miksi niitä tapetaan? – He...hei ne ainakaan mun tietääkseni kenellekään ole pahaa tehneet. Mutta tää on sotaa. Ekkös sinä siitä tiedä? Kunnanpösö tarttee korkeeta viljanhintaa ja mettä herrat näitä Venäjän korpia. Isot herrat tarttee kunniaa ja rahaa ja niitten huorat jalokiviä ja turkiksia. Sitä vasten täällä ihmisiä tapetaan. Kansan menestys nääs. Ja että papit saa paremmin pidettyä ihmisiä kapitalistin kurissa. Saa ammuttaa jos ei tottele. Ei meinaan mukista vastaan. Luetaan lappu, että jolles puolusta mun maitani ja rahapussiani, niin saunaseinälle vaan.

[...] äskeinen oli jäänyt häneltä ikään kuin kesken, ja hän aloitti jälleen, puhuen vetämisen lomassa huohottaen ja kiroillen:

– Ai jumalauta, että kyllä puheita keksitään. Koto, uskonto ja isänmaa. Kotoo mulla ei ole, huoneet on yhtiön. Kirkosta minä olen eronnut, ja isänmaata minulla ei ole niin tilkuakaan. Toi yks paskahousu, toi valistusupseerinkooho puhuu, että tarttee vanhempia puolustaa. Ei mulla ole elossa muuta ku äite, ja jos ryssä semmosen vanhan ämmänkrop-san luulee tarvittevensa, niin vieköön perkele. Saatanan perkele kun täällä on kannotkin niin kuin kerjupoikia...olis sitä ny luullu saavansa puun poikki alempaakin. Kyllä hän touhua on. Jos minä määräisin, niin mielisairaalaan panisin kaikki lapualaiset ja sotaherrat. Mutta nyt on sanomalehdissä suuret ylistyskoohotukset, ja kansan rahoista maksetaan summa palkat.

Sihvonen kaatui. Kirvelevä pakkaslumi tunkeutui hänen kinttaansa suusta ranteeseen, ja se sai hänenkin maljansa vuotamaan. Kähisten ja puuskuttaen hän viittoili viholliseen päin ja sanoi.

– Tuolla, tuolla. Siellä sitä on järkikansaa. Ei käy sotia. Mistä lie nuo ranaatit. Japanilainen kai selän takaa ampuu. Ei vie kenenkään maita. Turvallisuutta vain...turvallisuutta varjelee. Lahtinen lakkasi politikoimasta. (Vain SR, 308–309.)

Lahtisen syyt ovat Suomen sisäisiä; kunnanpösö tarvitsee korkeata viljanhintaa ja metsäherrat näitä metsiä, isot herrat kunniaa ja rahaa ja heidän naisensa jalokiviä ja turkiksia, pappi pitää kapitalistin puolta ja ammuttaa saa sen, jota ei huvita sotia. Ja mitä vielä, perkeleet, ne, ne vasta jotakin: koto, uskonto, isänmaa, entäs kun ei ole. Mielisairaala olisi paras paikka lapualaisille ja sotaherroille.

Tämä vähäinäkään yleisö ei tule vakuuttuneeksi Lahtisen puheista. Päinvastoin. Sihvosenkin malja vuoti yli ja näyttäen viholliseen päin, on hänenkin päätelmänsä: Siellä on järkikansa, ei käy sotia, ei, vaan varmaan japanilainen ampuu.

Tulkitsen tämän Lahtisen vuoropuhelun itsensä tyhjentämiseksi. Patoutunut herraviha pulppua uhmakkaana, mutta jo lähtökohtaisesti Lahtinen tietää, ettei hän nytkään vakuuta ketään. Hänen itsensä on kuitenkin helpompi olla, kun hän saa itselleen kehimänsä aatesykkyrän avatuksi. Puheen oikea suunta on Lahtinen itse.

Mutta kun koko tämäkin kertomuksen osa on kertojan kaikkietävässä hallinnassa, muuttuu tulkintani tästä Lahtisen ja järkiolennon kommunikoinnista lisäteemana painavaan suuntaan. Silloin analyysini tuotoksena *teema* on: Koko tämä mesominen pulkan kanssa on seurausta omien voimien liittymisestä saksalaisten mukaan. Ja miksi on liitytty? Siksi on liitytty, että herrat voivat elää leveää elämää. Lahtisen puhe on syy/seuraus samassa yhteydessä ja molemmat sopivat sodan syiksi, sillä kohjon mukaan lähteneinä herrat elävät leveästi ja/tai kun herrat haluavat elää leveästi, Saksan kohjot takaavat sen.

Tämän teeman tuottajana Lahtinen on vain esittelijän roolissa tärkeässä vuoropuhelussa; Kertoja kuljettaa haluamansa asian valvonnassaan Lahtisen puheena esiin. *Teema* on: saksalaiset olivat väärä valinta ja herrat elävät koko ajan muun kansan kustannuksella. Tämä liittolainen mahdollisti Suur-Suomi ajattelun toimeenpanon ja silloinhan hyökkäys Lahtisen utopiamaan on selvä. Lisäksi herrat pystyvät elämään koko ajan muun kansan kustannuksella. Lahtisen mukaan nämä asiat on korjattava muuttamalla yhteiskuntajärjestystä.

Lahtisen aloitus ”kohjosta Saksasta” osui kohdalleen, näin kävi. Mutta kyllä kertoja osaa antaa tunnustustakin Suomen sodanjohdolle. Kun se ”yks kohjo” kävi onnittelemassa marsalkkaa tämän 75-vuotispäivänä ja yritti kiristellä Suomelta apuhyökkäystä, niin miten kävikään? ”Mutta vanha umpikiero maailmankansalainen oli kirjansa lukenut. Ei mitään hyökkäystä, mutta mitä johtaja pitää suomalaisesta maisemasta?” (Vain SR, 331.)

Tyyllisesti yksi vakuuttavuutta lisäävä sana esiintyy voimallisesti: uhoaminen eri muodoissaan on hyvin tapetilla. Muutoin sotilasproosa murteineen pitää paikkansa.

Kokonaistulkinnassani nousi *teemaksi kaksi asiaa*. *Ensimmäinen* on se, että Lahtisen kommunismin autuutta korostavat ja hänen mielestään Suomen väärän järjestelmän kumoamiseen tähtäävät toimet lyötiin välittömästi lyttyyn huumorilla tässäkin tapauksessa muutaman oman miehen voimin; Lahtisen valistus ei vakuuttanut muita. Poisjättäminen ei vaikuttanut mihinkään suuntaan, koska vastaavaa oli esillä jo Lahtista käsitelleessä osiossa 4.2.3. Lahtinen joutui jokaisessa (myös mukaan otetuissa) avaamissaan poliittisissa valistustilanteissa oman joukkueensa ulosnauramaksi. Joukkueoverit torjuivat huumorilla maustettuna Lahtisen aatemaailmaa. Vihollisen ”rauhan- ja toveruuden aate” oli ottanut väkivallalla runsas vuosi aiemmin palan Suomea ja Talvisodan vaikutus oli vielä hyvin voimakas.

Toinen teema on yksi koko teoksen tärkeimmistä. Se tulee esille monimuotoisesti Lahtisen puheessa järkiolennolle. Sen mukaan saksalaiset olivat väärä valinta liittolaisiksi, sillä näiden tuella Suomen herrat vaan jatkavat elämistä muun kansan kustannuksella ja puuhastelevat Suur-Suomea. Siten tämän teeman takia Lahtisen ja järkiolennon välisen keskustelun poisjättäminen *Tuntemattomasta sotilaasta* oli virhe. Perustelen asian sillä, että näin tyrmätään kertojan vankka halu kertoa mielipiteensä saksalaisista ja niiden antamasta avusta Suur-Suomen tekemiseksi ja samalla Suomen omasta herrakansasta.

Poisjätetty teksti kuuluu syytulkinnassa toiseen kategoriaan, koska herrat olivat valinneet väärän liittolaisen: saksalaiset.

4.3.2 Vuoden 1941 syksyn moraalinen kriisi

Kriisi on poikkeuksellinen tilanne, jossa on vastakkain vähintään kaksi eri käsitystä ko. tilanteesta ja sen ratkaisusta. Tällainen kriisi tapahtui myöhään syksyllä 1941 Syvärin rintamalla. Kriisin käsittelystä *Tuntemattomasta sotilaasta* oli jätetty pois tiukkaa tekstiä yli puolitoista sivua (vain SR, 304–306.) Tämän todellisuudessa tapahtuneen kriisin esittää *Sotaromaanin* kertoja täysin seikkaperäisesti. Alkuasetelmassa majuri Sarastie toimii kertojan välikätenä puheessaan kahden sotilaan teloituksesta: Syyt ja seuraukset. Teloitusten näkökulmasta mitään ei jää epäselväksi. Tämän jälkeen kertoja tarkastelee hyvin monien muiden näkökulmien avulla koko kriisiä ja sen vaikutuksia tavalliseen sotilasjoukkoon.

Tämä kertomuksessa oleva kahden asian ero toisistaan on selkeästi tutkimuksen mallinnuksella erotettavissa (BC).

Sotaromaanin mukaiset kriisin perussyyt ja ilmeneminen

Kriisin perussyinä olivat ainakin seuraavat asiat:

1. Joukot olivat hyökänneet pitkään ilman kunnollisia huolto - ja lepoaikoja. Vihollinen oli Syvärillä ottanut aloitteen käsiinsä aktiivisilla toimilla mm. vastahyökkäyksin. Näiden torjumisessa ilmeni juuri tuon kriisin olemassaolo.
2. Jatkosodan alussa liikkui voimakkaita huhuja ”kolmen viikon salamasodasta”.
3. Sotapropaganda julisti vastustajan ala-arvoiseksi ali-ihmiseksi. Sotapropaganda oli selkeästi vanhakantaista runebergiläistä isänmaallisuutta.

Tulos

1. Syksyn tuotos, kriisi, ajautui kieltäytymisiin ja kahden sotilaan teloitamiseen.
2. Syntyi täysi luottamuspula, jossa rintamasotilas kadotti viimeisenkin kunnioituksen pisaran esimiehiään kohtaan.
3. Kriisin syyllisiä olivat ”kansakunnan henkiset ja sotilaalliset johtajat,” jotka kuitenkin aloitivat kriisin syyllistämisen rintamasotilaitten uhkailulla.
4. Oli unohdettu kaikki, mitä kuolemantie oli tuonut mukanaan: pelon, laman, nälän, huonon vaatetuksen ja vihollisen kasvavan vastarinnan.

Tieto teloittamisesta ja sen vaikutus

Kun tieto teloituksesta vietiin kaikille rintamajoukoille, sotilaiden käsityksen mukaan kysymyksessä oli heidän työnsä häpäiseminen ja joukon uhkailu. Miesten ampuminen, oman joukon miehen teloitus, oli murha. Se oli sotilaitten mielestä pahempi kuin rikos.

Vaikutus oli tyrmäävä; Ainakin pääosissa joukkoja kaikkein ihanteellisinkin sotamies totesi, että se loppui nyt ja syntyi kurista välinpitämätön työnsä suorittaja. Kun soturi ajettiin yksin, soturi sulkeutui muuntautuen mielenvireeseen, jonka selkeä mistään välittämätön ilmaus oli jermumentaliteetti. Tuo vire oli ehdottomasti suunnattu heidän petturiaan vastaa. Tuo petturi oli valheellisen kansallishenkisen, Suur-Suomi propagandan, toteuttajaporras.

Tämän kriisin myötä loppui jotakin, jota Talvisodan jälkeen oli vielä jäljellä monessakin muodossa. Tämä jotakin ihanne oli ollut runebergiläistä jaloa isänmaallisuutta. Se loppui ja siitä huolimatta suomalainen sotilas suoritti tehtävänsä, jaksoi kestää asemasotavaiheen yksitoikkoisuuden ja aloitti uudestaan tosi taistelun vanhan rajan omalla puolella.

Kertojan ääni on syvä ja tuomitseva siksi, että rintamasotilas syyllistettiin herrojen virheistä. Kaksi niistä oli erityisen suurta, ja ne lamauttivat perusteellisesti armeijan sen hetkistä kuntoa.

Suurin ja räikein virhe oli kahden oman sotilaan *teloitus*. Teko häpäisi rintamasotilaan. Jos jokin ihanne oli ollut olemassa, asia muuttui täysin. ”Se oli häväissyt itsensä murhalla.” (SR, 305.) *Toiseksi suurin virhe* oli se, että annettiin huhujen levittää tietoa *lyhyestä kolme viikkoa* kestävästä sodasta. Rintamasotilaat olivat täysin syyttömiä näihin virheisiin, niinpä teloittamisen jälkeen alkoi täysi luottamuspuola herrojen suuntaan.

Retoriikan tyyli on syyttäjän selkeä syytteen nostamisen esittäminen; Mitä tapahtui, missä ja kenen toimesta! Syyte: Sotaväen rikoslain kuudennen pykälän toisen momentin perusteella vaa-din johdon herroja tuomittaviksi ihanteen murhasta, jonka takia armeijan moraalilla romahti. Moraali oli taistelukunnon keskeinen ylläpitäjä; seurasi jyrkkä pudotus alas.

Poisjätettyjen tekstien syytulkinnessa tämä teksti kuului toiseen kategoriaan sekä eriteltyinä päällystön että kaiken tason sodanjohdon arvosteluun.

Kokonaistulkinnassani on selkeä kuva siitä, että koko poisjätetystä tekstistä voi löytää *kaksi* eniten kriisin syntyyn vaikuttanutta *teemaa* ja *neljä* kriisin tuomaa suurinta muutosta armeijassa.

Kertojan narraatio kriisistä on teoksen ensimmäinen ja vaikuttavin esitys, joka valottaa koko teoksen asennetta johdon (herrat) ja rintamasotilaan välillä. Tapahtuma-aika oli ennen asemasotavaihetta. Kertojan mukaan kriisin synty perustui valtakunnan sekä siviili- että sodanjohdon toimesta tehtyihin valheisiin/virheisiin. *Ensimmäinen teema* on suurin virhe: kahden oman sotilaan teloittaminen. Johdolle asia oli seurausta, mutta rintamasotilalle viimeinen ja ratkaisevin syy lopulliseen kriisiin. *Toinen teema oli* ”kolmen viikon sota.” Johto antoi huhun velloa ja sillä perusteella joukot vedätettiin ilman kunnollisia lepo- ja/tai huoltotaukoja aivan piippuun. Syyt säilytettiin sotaan käsketyille rintamasotilaille. Seuraukset olivat mukana koko pitkän sodanajan Lapin sota mukaan lukien. Suurin muutosasia oli *moraalin lasku*, koska rintamasotilas tunsu itsensä häväistyksi: heidän työnsä kuolemantiellä mitätöitiin. Moraalinen selkäranka oli poikki ja taistelukunto romahti. Syntyi täydellinen *luottamuspuula*. Tällöin tapahtui ”isänmaallisuuden vaihtokaupaksi” nimeämäni asia: *Topeliaaninen ryysyläisrunebergiläisyys muuttui irvailuksi isänmaasta*. Neljäs suuri asia oli *syntynyt sotilas*, joka oli yksin sielunsa kanssa: *Jermu*, joka oli kurin suhteen toivoton, mutta kuitenkin taistelussa tehtävänsä tekevä ja itseensä luotava asepuvun kantaja.

Yllä olevien teemojen perusteella syksyn 1941 kriisin tekstin poisjättäminen *Tuntemattomasta sotilaasta* on selvä virhe. Muualla teoksessa koko asiasta ei puhuta mitään. Osion pitäminen teoksessa auttaisi ymmärtämään herrojen (johdon) ja tavallisen taistelijan välisen kuilun syvyyttä.

4.3.3 Kariluoto ja isänmaallinen idealismi

Nuori vänrikki Kariluoto oli kiihkeän isänmaallisen idealismin vallassa. Tuo idealismi oli koulun tuotosta. Pelko yritti voittaa sen ensimmäisessä taistelussa, mutta jääkärikapteeni Kaarna näytti vänrikille suunnan; kyllä se siitä. Tämä suunta kasvatti Kariluodosta sotilaan, hyvän ja hyvin toimivan esimerkin aina kapteeniksi asti. Sitten tapahtui jotakin, joka pani Kariluodon syvään itsensä tutkiskeluun. Tuo yksinpuhelu on vain *Sotaromaanissa*. Mitä tapahtui? Keskityn *tutkimuksellisesti* esimerkissä eittämättä neljännen prinssiipin ytimeen: Tunne Kariluoto kaikin puolin Paloaukealta nykyiseen taistelupaikkaan, joka on jonkin verran vanhalta rajalta Äänislinnan suuntaan. Kokonaisuuden alkuosa on tässä lyhyenä ja avaan analyysin kappaleella *Paluu* muistaen myös toisen prinssiipin mukaisen jälkikäteisasennoitumisen. (NR, 5.).

Paluu häähuumasta perääntyvään rintamaosaan oli hyppy helvettiin. Oma joukko oli sotilaallisesti muuttunut syvästi huonompaan suuntaan siihen joukkoon verrattuna, jonka Kariluoto muisti. Pitkällinen keskustelu Koskelan kanssa viritti Kariluodon aivotoiminnat liikkeelle ja tämän jälkeen hän oli täynnä kertomuksia huonon taisteluhengen tuomasta välinpitämättömyydestä todelliseen taisteluun. Pako ei ollut miehille häpeä, siihen suhtauduttiin naureskellen. Kurjuus saattoi hänet syvän masennuksen valtaan. (Pääosa vain SR, 427–429, 446–447.) Hänen mielenmaisemansa oli käymistilassa.

Kun lähdän tutkimaan Kariluodon mielenmaiseman kuvioitten kehittymistä, käytän olevana retorisenä tekstinä vain *Sotaromaanissa* olevaa Kariluodon itsetilitystä, joka on osin itseruoskin-
taa.³⁵

Kariluoto pohti syvällisesti, mikä on sotilaan tilanne ja miten hän on siinä mukana. Mielessään hän kävi läpi kaikki sotilaan muutokseen liittyvät asiat. Ne ovat; – Mihin on kadonnut suomalainen sotamies. – Mikä on vikapohja muutokseen. – Ylpistyminen Saksan avusta, emme enää olleet esimerkkejä omille joukoille. – Miten keinottelu on saanut vallan. – Miten itse otan suunnaksi oikean tien.

Mihin oli kadonnut suomalainen sotamies? Missä olivat ne miehet, joiden teoista syntyi ylpeämpi taru kuin kreikkalainen Ilias?

Tällä katkeralla hetkellä Kariluoto kykeni löytämään vian. Vieläpä hän osasi määritellä sen melko hyvin ajatuksissaan:

– Elimme melkein kolme vuotta toisten tekojen varassa. Usko voittoon ja tulevaan mahdolluuteen teki meidän ylimielisiksi. Nimenomaan meidät, minun kaltaiseni. Saksan mahdolluus oli se psykologinen tausta, jonka perusteella jäimme lepäämään. Emme vaatineet enää itseltämme mitään. Hallitsimme sotamiehiäkin vain sen kautta, emme enää omien tekojemme ja uhrautumistemme avulla. Lakkasimme uskomasta, ettei tässä armeijassa siedetä herroja. Kun selkänöjamme petti, kadotimme myös miehet käsistämme. Meillä ei enää ollut kestävästä yhteyttä heihin. (SR, 446.)

Muistaen pitkät keskustelut Koskelan kanssa Kariluodon pohdinta johtaa ratkaisuihin, jotka hän itse ilmaisee päätöksensä omalle toiminnalleen.

Kariluoto nousi äkkiä seisomaan. Hän oli kuohuksissaan, niin että otti muutaman tarkoituksettoman askeleen edestakaisin, puristeli komentohihnaansa nyrkeissään ja hoki:

– Nyt on aika...On tullut aika...Uudestaan...On aloitettava alusta. Vain teoistamme saamme uuden pääoman. Henki on aina uhrin varassa. Uhrin varassa...Ei enää vaatimuksia. Velvollisuudet ensin. (SR, 446.)

³⁵ Yhtenäinen teksti on yli puolitoista sivua, josta esitän analyysin.

Vapauttaakseen itsensä pelkän velvollisuuden palvelijaksi hän siirtää vihkisormuksensa lompakkoon. Mielessään hän ilmaisee tien, jota on kuljettava.

– Ei ole varaa. Ei ole varaa olla naimisissa. On oltava vapaa. Hän nousi jälleen seisomaan. Suoristettuaan vartalonsa hän kiristi vyötään ja kohotti päänsä pystyyn ja hyökkäävään asentoon. Hän puri hampaansa yhteen saadakseen kasvonsa koviksi ja jäykiksi. Eivät nämä temput pitkällekkään auttaneet. Hän sai ymmärtää, ettei ihminen muuta itseään yhtäkkisellä päätöksellä. Edessä oli pitkäaikainen kuluttava koetus, joka ratkaisisi, oliko hän kykenevä astumaan valitsemansa tien loppuun saakka.

Kokonaistulkintani tästä itsetilityksestä on tämän osion *ensimmäinen ja tärkein teema*: Suomalaisen Iliian tarua odottanut vänrikki vaihtaa idealismin realismiin. Vain todella jyrkällä alas hypyllä hän saavuttaa ainakin tarvittavan toimintakyvyn taistelussa.

Kertoja etukäteenkin kaiken tietävänä toteaa, että Kariluodolla on edessään pitkä, hyvin kuluttava tie, joka ratkaisee, onko hänestä kulkijaksi tien loppuun.

Hieman myöhemmin Kariluoto osoitti, että hän kulki valitsemansa tien siten, kuin oli luvannut täyttää velvollisuutensa. Sarastien kaatumisen jälkeen Kariluoto otti pataljoonan komentoonsa tilanteessa, jossa koko joukko oli vihollisen tiukan painostuksen alla. Johtaessaan henkilökohdaisesti joukon osan vastahyökkäystä Kariluoto kaatui. Hänet siunattiin kentälle jääneenä. (SR, 458–462.)

Tulkintani mukaan Kariluoto on kertojan esimerkki siitä, mihin muutos hieman myöhemmin johti; Tultaessa vanhan rajan yli pataljoona taisteli tosissaan. Maanpuolustus oli itsestään selvä velvollisuus heti, kuin oltiin omalla kamaralla. Taistelujen alettua U-linjalla vihollinen havaitsi lyövänsä seinää verissä päin. (SR, 488.)

Retoriikan tuotoksena on osion *toinen teema*: Suomi johtavan väen (herrojen) johdolla tukeutui liikaa Saksaan. Oman armeijan kunnossapito jäi taka-alalle. Hän, Kariluoto, oli yksi näistä herroista. Samalla annettiin maassa toimia mustan pörssin kaupan, joka vei taloutta alaspäin. Kariluoto tiedosti, että muutoksen oli alettava itsensä koulimisella; velvollisuus vaatimusten sijaan.

Kariluodon itsetilityksen *tyyli* on arkiproosaa esimiesasemassa olevalta sotilalta. Sen uskottavuus yleisölle = lukijalle on vakuuteltu monilla adjektiiveilla. Näiden vahvennusten tarkoitus on osoittaa puhujan mielenmaiseman hätä siitä, mikä on oikein. Kariluoto pääsee henkiseen ratkaisuun, jonka hän pukee itselleen sanoiksi ”uusi elämä”.

Tämä *Tuntemattomasta sotilaasta* poisjätetty osuus kuuluu tulkinnassani liitteen neljänteen osioon (historian ja sodan filosofiset pohdiskelut).

Mielestäni tämän osion poisjättäminen oli yksi pahimmista virheistä koko *Tuntemattomassa sotilaassa*. Perusteluni sisältää kaksi asiaa kertojan esittäminä. *Ensin* on nähtävä ihanteellisen runebergiläisen isänmaallisuuden haihtuneen ja reaalisen tulleen tilalle. *Toiseksi* osio osoittaa, miten asemasotavaiheessa esimiesasemassakin olleet velttoilivat. Tämän myötä, toisin sanoen, johdon syystä koko armeija oli veltostunut ja joukko oli tarmoton taisteluihin kesäkuussa 1944. Muutostarve oli hyvin ilmeinen ja sen oli lähdeittävä esimiesasemassa olevien oman muutoksen tarpeen ymmärtämisestä.

4.3.4 Yhteenveto

Tutkimissani *Tuntemattomasta sotilaasta* poisjätetyissä teksteissä on selkeästi jokaisen vuorovaikuttajan, kertojan, tekstin ja lukijan näkökulmasta katsoen monenlaista erilaista tekstiä. Osan poisjättämisellä ei ole merkitystä puoleen eikä toiseen. Osalla on hyvinkin tärkeä osa ajatellen niiden retoriikan tuottamia teemoja teoksen kokonaisuudessa.

Näissä kolmessa osiossa, jotka olen analysoinut ja siten tutkinut, on kaikissa yksi tai useampi teema, jotka olisivat puoltaneet niiden säilyttämistä *Tuntemattomassa sotilaassa*. Jokaisen osan pituus on yli sivun mittainen, jotenka niihin mahtuu paljon asiaa. Sijoitan ne tärkeysjärjestykseen teemoineen.

Tärkein tutkimistani osioista on kappale 4.3.2 *Vuoden 1941 syksyn moraalinen kriisi*. Perusteluni on se, että kriisin retoriikka oli teoksen ensimmäinen pitkä osio, joka suoraan syytti ylintä johtoa sotilaiden omanarvon ja siten myös sotilaskunnan romahtamisesta. Tulkintani mukaan tämä tarkoitti sitä, että kaksi johdon tekemää virhettä siirrettiin rintamasotilaiden hartioille. Lähtökohtainen perusvirhe oli se, että johto ei ollut tehnyt mitään pysäyttääkseen huhun ”kolmen viikon sodasta.” Toisekseen johto oli kriisin alussa turvautunut toimissaan kahden oman sotilaan teloittamiseen, mitä rintamasotilas piti häväistyksenä ja teloittamisen jälkeen isänmaakisitteestä tuli irvailujen aihe. Rintamasotilas ei luottanut vähääkään herroihin.

Tulkinnassani korostuu myös *toisten* käsiteltyjen *osioiden* merkitys. Näissä molemmissa osioissa kertojan keskeisissä asioissa on kaksi samaa asiapohjaa, joita puhujat lähestyvät

syvällisesti: niistä syntyy *teemoja*. Käsittelen ne vertaamalla niitä keskenään. Asiat ovat *suh- tautuminen saksalaisuuteen* ja sodan aikainen yhteiskunnallinen *kiero kaupankäynti*.

Lahtisen ratkaisu ”tähän koohotuksella sekoitettuun” on löytää järkiolento ja tämän myötävai- kutuksella panna mielisairaalaan kaikki lapualaiset ja sotaherrat. Lopullisen korjauksen toisi tietenkin Lahtisen kehuma vallankumous, jolloin saksalaisuus menisi likasangon mukana ulos.

Kariluodon pitkä pohdinta samoista aineksista johtaa erilaisiin lopputuloksiin. Hän yhtenä her- rana oli *luottanut liikaa saksalaisten voittoon*. Hän oli ollut osallinen armeijan nykyiseen huoo- noon taistelukuntoon. Muutos alkaa hänestä itsestään, muutos tuo pelkän velvollisuuden omaa työtään kohtaan. Se on hänen antimensa isänmaalle. Samalla Kariluotokin tuomitsee *sotalob- bausasiat* ja vaatii mielessään niihin syyllistyville kuolemantuomioita.

Kariluodon itsetilitys tuottaa lisäksi yhden voimakkaan *teeman*: Vänrikin ihanteellinen rune- bergiläinen isänmaallisuus muuttuu arkiseksi realistiseksi velvollisuudeksi taistella oman maan puolesta. Olen joskus jossakin esitelmässä kuullut sanottavan *Tuntematonta sotilasta* Kariluo- don kehityskertomukseksi. Ehkä niin on idealismin osalta, mutta itse tulkitseen kehityskerto- muksen koskettavan henkilöä, joka jää eloon teoksen lopussa jatkaakseen elämäänsä. Näin ei ole Kariluodon osalta.

Edellä esittämiäni tulkintojen mukaan osioiden nämä osat olisi ehdottomasti pitänyt ottaa mu- kaan *Tuntemattomaan sotilaaseen*.

Toisaalta taas Lahtisen valistustoiminnan teemat ja yleisön huumoriteemat eivät vaikuta teok- sen arvioinnissa suuntaan eikä toiseen. Molempia löytyy teoksen eri paikoista.

Tulkitsen tutkimani kappaleen 4.3 *Tuntemattomasta sotilaasta* poisjätettyjen pitkien yhtenäis- ten tekstien merkitsevän selkeitä poisjättämisen valintoja, jotka käsittelevät sodanjohdon rat- kaisuja, saksalaisuussuuntausta ja rintamantakaista kaupankäyntiä.

Esimerkiksi pienistä palasista koostuvat poistetun osion olen käsitellyt kappaleessa 4.1.2 Luut- nantti Lammio. Sen pääteema on Korpelan esittäminä herrat ja heidän hulluutensa tuote; sodan kärsimykset. Kuitenkaan sen retoriikka ei saa niin tiivistä otetta kuin nämä tulkitsemani pitkät osiot.

Oman käsitykseni mukaan alkuperäinen teksti olisi alusta asti auttanut ymmärtämään teoksen tarkoitusperiä. Olisi syntynyt vähemmän eipäs-/ juupasväittelyjä. Mutta; Varmaan Linnaa olisi syytetty entistä enemmän erilaisten asioiden romuttamisessa aloittaen ”herrat ja muut”.

En lähde tulkitsemaan poisjättämisen syitä muutoin kuin toteamalla liitteen mukaisesti Yrjö Varpion tekstinä: ”Poistot on ymmärrettävä 1950-luvun alun yleisiä ajattelutottumuksia sekä kirjallista makua ja normistoa vasten”.

Tyyli koko kappaleessa 4.3 on arkiproosaa. Mutta jokainen osio on oma itsellinen tuotos, joka käyttää tietynlaisia vahvikesanoja. Täten Lahtinen/ järkiolento (tai Lahtinen yksin) käyttää kaikkea, mikä vahvistaa herrojen, kodon, uskonnon ja isänmaan haukkumista.

Syksyn kriisin tyylin perusta on tapahtuva oikeudenkäynti, jossa kertojana on syyttäjä. Syyttäjä sanoo heti syytteensä asiaesittelyssä syytteen painavimmat perusteet. Esimerkkinä seuraava: ”Oman sotilaan ampuminen [...] rikosta pahempi. Se oli kuin häväistys heitä kaikkia kohtaan.”

Kapteeni Kariluodon itsetilitysosiossa on proosaa ihmisen hädästä. Tämä mielentilan hätä tuodaan näkyville haluna vapautua ja uudistua. Tämän itseään tutkiva Kariluoto ymmärtää lopulta kaikkienensa ja pukee sen muotoon ”uusi elämä”. Ilman vaatimuksia jää vain velvollisuus isänmaata kohtaan. Tämän hän vahventaa monella tavalla. Eniten itseäni vakuuttaa tuoreen aviomiehen päätös vapautua häiritsevästä Sirkan (vaimon) muistamisesta; näin sormus siirtyi lom-pakkoon.

5 Esiin tulleet teemat tyyleineen ja niiden tarkoitusperät

Jotta teos aukenee lukijalle, on hänen ymmärrettävä sen kerronnan etenemisen prosessi, koska se on kirjoittajan avainkeino saavuttaa tarkoituksensa. (NR, neljäs prinsiippi, 6.). Täten analyysiä ja tulkintaa varten minun oli tutkittava ja avattava koko *Sotaromaanin* teksti alusta loppuun. Tutkimuksessani minun oli saatava toimimaan silta tekstin, toisin sanoen Linnan ja itseni/ lukijan välille kolmenlaisten arviointien kautta, tulkinnallisten, eettisten ja esteettisten.

Jokaisen tutkimani esimerkin analyysissä olen ottanut mukaan esittämiäni keinoja ja tyylejä, joita kertoja käyttää. Näin olen saanut esiin tulkinnassani teemoja ja samalla olen sitonut ne tarkoitukseen tapauskohtaisesti. Nämä teemat esitän tässä luvussa. Lähdän liikkeelle siitä kokonaisuudesta, jonka *Sotaromaanin* useat lukukerrat ja tekemäni analyysit ovat tuoneet mieleeni.

Kokonaisuus on minulle kertojan monine apulaisineen (puhujineen) luoma fiktiivinen puu. Puu on nuorehko, mutta vankka ja rehevä. Sillä on männyn pitkä runko pitkin pääjuurineen, mutta sen oksisto on rehevän mustikkapohjaisen metsän kuusen oksisto. Tuo runko ei vähistä kumarru, saatikka katkea ja oksisto kestää jäisen lumisenakin tuiskut ja tuulet. Tähän Metsän Herraan luottaen sen alla elää ja toimii mitä vain. Tuo elämä sisältää kaikkea mitä metsälle voi tapahtua; luonnon tuhon, mutta myös elämän kaikkine nousuineen ja laskuineen.

Kertojan ote on niin syvältä ottavaa, että tulkinnassani uskon tuohon metsään. Koska tiedän, että kertoja tietää kaiken, minun on helppo eritellä esiin tutkimistani esimerkeistä Metsän Herran alla tapahtunut. Perustelen asian kolmannen prinsiipin periaatteella, jonka mukaan kertoja, (kirjailijan puolesta), avaa vuoropuhelun ja luo omien tarkoituseriensä mukaisesti eri tavoin tekstiä vaikuttaakseen lukijaan. (NR, 5.) Tässä vaiheessa uskon, että minulla on tarpeeksi analyysipohjaista tietoa ja voin tulkita lopullisesti teemojen tarkoitusperät merkityksineen.

Siispä mitä tuo erikoislaatuinen puu, Metsän Herra, tarkoittaa. Kertojalle tuo tarkoittaa sitä, että Suomessa, joka on tuo metsäalue, maan valtiaana on tuo Metsän Herra, tavallinen Kansalainen eri töineen ja valmiuksineen. Tämä luotettava Kansalainen kävi yhden elämänsä raskaimmista vaiheista monivuotisessa sodassa, toipui ja kasvaa edelleen uudistuen. Jotta tämä prosessi voi elämänsä edelleen jatkua, kohentua, saada kolhujakin, kuitenkin aina toipuen, teos tuo esiin eri tason teemoja, jotka palvelevat tuota elämää.

Kertoja esittää asiansa fiktiivisenä sotaromaanina proosana. Proosa on henkilöidensä mukaisesti jokaisen kotialueen murretta.

Tutkimukseni tuloksen näyttö tulee esiin työn seuraavassa vaiheessa. Siirrän jokaisen tutkimani kappaleen lopussa sanan **kokonaistulkintani** jälkeen olevat teemat suoraan alaotsikoiden 5.1, Kansalliset teemat, tai 5.2, Muut teemat, alle. Kansallisiksi tulkitsen ne teemat, joilla on mielestäni koko Suomea koskevaa merkitystä. Esimerkkeinä kansallisista teemoista on Isänmaan puolustaminen ja sodanvastaisuus/sotaraakuus. Muut teemat liittyvät taisteluiden sisältämiin asioihin. Toki esim. huumori vaikutti kansallisestikin pitäen isona vaikuttajana joukot taistelukuntoisina. Näissä alaotsikoissa esitän teemat lyhennettyinä siten, että teeman perussana(t) on (ovat) heti alussa kuvaamassa tulkitsemani teeman ydintä. Kaikki perusteluthan ovat tekstinä luettavissa omilla alaotsikoissaan neljännessä luvussa.

5.1 Kansalliset teemat

Alaotsikosta 4.1.1 Majuri Sarastie

Kertojan *ensimmäisen teeman* perussanat ovat *sotaraakuus ja sodanvastaisuus*. Tämän hän saavuttaa esittämällä mahdollisimman tarkan taistelukuvauksen monitasoisena sotamiehestä majuriin. Sen lisäksi retorinen näyttö osoittaa, kuinka jalkaväen taistelu on useinkin monipuolista sekä henkisesti että fyysisesti. Tässä taistelutilanteessa tuhottiin panssarivaunu.

Kertojan tarkoitus on antaa koko kansallisella tasolla lukijalle mahdollisimman oikea kuva taisteluista, jotta teemat tulevat selkeästi esille.

Kertojan *toinen teema on saksalaisvastaisuus*. Saksalaismyönteisyys on saatava pois. Sarastien ylennys on jäänyt saamatta, vaikka hän on teoksen mukaan rauhallinen ja hyvä komentaja. Kaahtuminen mahdollistaa uuden valinnan pelkästään ammattilaisuuden perusteella.

Alaotsikosta 4.1.2 Luutnantti (myöhemmin majuri) Lammio

Teema, joka keskittyy Lammioon, on perussanoina ”*luonnevikainen niuhottaja*”. Sen mukaisesti Lammion johtaminen saa vihat päällensä. Tulkinnassani tämä alaluku sisältää yhden teoksen voimakkaimmista kuvauksista. Retorinen raivo vie sotamies Korpelan miltei käsirysyyn

Lammion kanssa. Kertojan retoriikka on raakaa ja se purkautuu Korpelasta syytöksiä Suomen kaikille herroille. Nämä herrat ovat johtaneet koko kansakunnan olemassaoloa uhkaavaan varaan. Teeman perussana on *herraviha* ja tarkoitus on selvä: Vanha runebergiläinen sotaa ihannoiva isänmaallisuus on mennyt. Vain rankka ja raaka todellisuus tässä ja nyt on totta.

Kertojan tyyli on kysymysproosasta, säilyttää sodankuvan hyvin selkeänä. Kertoja käyttää runsaasti vastakkaisuuksia lisätäkseen asian tai toimen uskottavuutta; on hyvä – paha, on kaunis – ruma, on viha – läheisyys. Korpelan osuus, näyttö mielipiteestään Lammiolle, on vihaista draamaa. Huumorikin on toki aina läsnä ja jopa kapinalippuakin haviteltiin.

Alaotsikosta 4.1.3 Vänrikki (myöhemmin luutnantti) Koskela

Koko tämän tekstin (vain SR, 428.) teema on perussanoina *ylijohdon arvostelu ja sodanvastaisuus*. Se on syytös johdon suuresta virheestä asemasotavaiheen aikana, jonka tuotoksena kesän 1944 taisteluissa oli käytössä velto ja haluton joukko.

Koskelan mukaan seurattu mieliala oli suurta huijausta. Asemasota oli makausvaihetta. Lopullinen miehistön henkisen latauksen alasajo oli omien sotilaitten teloitukset; Ne miehistö laski murhiksi. Koskelan käsitys kokonaisuudesta oli hyvin synkkä. Kariluodon kysymykseen, miten tässä käy. Koskelan vastaus oli lyhyt, mutta ehdottoman selvä: ”Luu kurkkuun”.

Siten kerronnassa päällimmäisenä kysymyksenä on perussanoina *kansakunnan olemassaolo*. Tyyli on tragediaa; *teemana* miten Suomi selviää?

Kolmas *teema* on tuomarin vaakakupit perussanoina *sodanvastaisuus ja isänmaan puolustaminen*. Kertoja syöttää sen Koskelan kautta; Koskela ilmaisee vastenmielisyytensä vangin ampumisesta. Se on halpamaista. Kuitenkin Koskelan vaa’assa on toinenkin kuppi: taistelu isänmaan puolesta on oikeutettua. Jollakin tavalla on sattunut vääryys saatava mielen takapäähän.

Alaotsikosta 4.2.1 Alikersantti (myöhemmin kersantti) Hietanen

Pataljoona taisteli selkä seinää vasten, se oli kuoleman paikka. Kertoja valottaa Hietasen kokeaman taisteludraaman monista näkökulmista. Hietasen voitto itsestään tuo rohkean ja voimallisen ulostulon taistelussa; hän tuhosi panssarivaunun. Hietanen ja koko joukkue olivat täynnä sotilaan riemua. Riemun perussyynä on se, että joukkue (samoin koko pataljoona) osoitti kykynsä puolustaa omaa aluettaan, toisin sanoen isänmaataan.

Kertojan tarkka kuvaus perussanoista *oikeudesta puolustaa* omaa aluettaan toistuu myöhemmin useita kertoja eri tavoin ilmaistuna, useimmiten isänmaan puolustamisena. Tämän takia tulkitsen teeman olevan yksi teoksen tärkeimmistä.

Alaotsikosta 4.2.2 Alikersantti Rokka

Tulkittamiseen tarvitsin ehdottomasti Phelania, tässä tapauksessa: tutki Rokka kiireestä kanta-päähän. Täten sain perussanat *voimakas ja itsellinen identiteetti*. Tämän *teeman* voi nimetä esimerkiksi: esiinny aina omana itsenäsi omassa asiassasi. Tämän ja vain tämän perusteella tulkinnassa voin ymmärtää Rokan henkilökohtaisia suorituksia taisteluissa.

Toinen *teema* on oikeasta isänmaallisuudesta. Malliesimerkkinä on Rokan talvitaistelu, jossa hän yksin estää vihollisen ylläköön pataljoonan sivustan kautta. Perussanoina käytän; *usko itseesi*. Kertoja antaa asialle suuren arvon, mutta ei lähde ihannointiin. Vanha ryysyläisevanke-liumin mukainen runebergiläisyys heitetään pois ja kuitenkin isänmaan puolustamiselle annetaan suuri arvo.

Tulkintani kolmas *teema* sisältyy perussanaan *persoonallisuus*. Tämä ilmenee ulospäin siten, että Rokka on aina turvallinen ja uskottava oma itsensä. Vilpitön ja luontevaa huumoria viljelevänä sekä paras omalla esimerkillään johtava aliupseeri on aito toverihengen ylläpitäjä.

Alaotsikosta 4.2.3 Alikersantti Lahtinen

Ensimmäinen *teema* koskee joukkojen kieltäytymisiä. Perussana on *kapinointi*. Kertojan mukaan Lahtinen (kuten moni muukin) luuli kieltäytymisiä poliittisiksi, ja tällöinhän kysymyksessä olisi ollut Lahtisen haluama yhteiskuntajärjestyksen muuttaminen aloittaen se kapinoinnilla. Tosiasiassa kaikki kieltäytyneet perustelivat asiaansa lepovuoroilla.

Toinen *teema* on Lahtisen oma. Perusanat ovat *ei Saksalle ja Suur-Suomelle*. Hän ilmaisee useammassakin paikassa olevansa Saksan kanssa liittoutumista vastaan. Saksan myötä Suomi olisi heti mukana Suur-Suomea luomassa. Tästä seuraisi (kuten tapahtui) automaattisesti hyökkäys Lahtisen unelmamaahan Neuvostoliittoon.

Alaotsikosta 4.2.4 Sotamies Honkajoki

Perussanana kyvykkäät *klovnit*, on ehdotonta Honkajokea. Hän on aina retorisesti monipuolinen ”totuudenpuhujana” ja kuulijan on ratkaistava, mitä klovnin sanomisellaan tarkoittaa. Näin nytkin. Tulkintani keskiöön jää kuitenkin aina kerronnan määrite: ”jolla *joku kertoo* jostakin jollekin jossakin *tarkoituksessa*.” (NR, 3.) Tämä on Honkajoen tapa toimia, jolla hän saa aina haluamansa huomion. Honkajoki on selkeä esimerkki sisäisestä puhujasta, jolla on kuulijana(joina) erimääräinen/eritasoinen yleisö: tässäkin Lammio yksinään ja korsukunta kokonaan. Perussanaan *sodanvastainen* Honkajoki lataa jatkuvasti perussanoina *huumorin ja herraivan*. Asiat tieteentekijä/klovnin esittää teoksen *parhaalla puheen retoriikalla*. Sota on niin mieletön asia, että siitä kannattaa pysyä erillään. Suomen herrat, kansalaiset, tehkää jatkossa parempia päätöksiä kuin ne, jotka johtivat meidät tähän monivuotiseen hulluuteen.

Alaotsikosta 4.2.5 Sotamies (myöhemmin alikersantti) Vanhala

Sotamies Vanhala on *Sotaromaanissa* kertojan erityisen huomion kohteena. Tämä ilmenee perussana *täysi-ikäinen* mukaisessa *teemassa*: Kertojan tarkka tuotos kaikkine pienine nyansseineen on Suomen täysi-ikäisyyden vertauskuva. Vanhala, joka elää, haavoittuu, toipuu, pitää yllä joukkueen henkeä huumorilla ja saa teoksen lopussa vastuuta taistelussa. Voiton jälkeen tulee rauha ja Vanhalan puhe tuo maaliin Suomen kakkosena. Kertoja osoittaa selvästi tarkoituksensa: Suomi on vielä voimissaan. Oikeutettu taistelu vaikeissa olosuhteissa piti Suomen itsenäisenä identtisyytensä säilyttäen.

Alaotsikosta 4.3.1 Jatkosodan syyt

Vaikka *Sotaromaanissa* on eri paikoissa paljon pieninä viittauksina sodan syitä, on Lahtisen kokonaisesitys kooltaan ja anniltaan ylivoimaisin.

Perussanana *saksalainen* teema kuuluu teoksen ”Top viisi”-sarjaan. Sen mukaan Saksa oli väärä liittolainen, koska se mahdollisti Suur-Suomi ajattelun toimeenpanon. Samalla liittolainen mahdollisti Suomen herrojen ylellisen elämän muun kansan kustannuksella.

Alaotsikosta 4.3.2 Vuoden 1941 syksyn moraalinen kriisi

Tämä kertojan pitkässä johdonmukaisessa tekstissä avaama iso asia johdon (herrat) ja rintamasotilaan välillä on avain kertomukseen: mistä alkoi ja mihin hävisi suomalaisen sotilaan itsellinen itseensä luottava taistelukunto asemasotavaiheen aikana. Vastaus löytyy teoksesta ja sen seurauksena hävisi loputkin runebergiläisestä isänmaallisuudesta ja syntyi jermumentaliteetti.

Kertoja haluaa ja uskaltaa syyttää; *Valtakunnan siviili- ja sotilasjohto* häpäisi rintamasotilaan ja armeijan moraalinen kunto romahti. Syntyi jermu, jonka ihanne oli haukkua herroja ja irvailla isänmaallisuutta.

Miten tämä tapahtui? Syntyi kriisi, jossa oli kaksi perussyötä. Tulkitsen teemat suoraan perussanana. Alkuperäinen virhe oli *kolmen viikon sota*, jolta valheelliselta huhulta ylijohdo ei katkaissut siipiä. Lopullinen jyrkkä ero herrojen ja rintamasotilaiden välillä vahvistui, kun *kaksi sotilasta teloitettiin*. Herroille tapahtuma oli seuraus teloitettujen tottelemattomuuksista. Rintamasotilaat pitivät sitä heihin kaikkiin kohdistettuna tehdyn työn mitätöintinä ja tämän takia he eivät pitäneet teloitusta oikeutettuna, vaan pitivät sitä murhana.

Mitä seurasi? Muutokseen sisältyi ainakin neljä suurta asiaa, jotka vaikuttivat voimallisesti joukkojen taistelukuntoon. Syntyi täysi *luottamuspula*. Tämän jälkeen oli selvä, että *moraali* laski. Entisestä kohtuullisen luottavaisesta *isänmaaidealismista*, saatikka *runebergiläisyydestä* ei jäänyt mitään. Syntyi sotilas, jonka perusidea oli *jermumentaliteetti*, täydellisesti välinpitämättömän kurin tai vastaavan suhteen. Jermu loikoi asemasotavaiheen ja oli kesällä 1944 haluton taistelija kotimaansa vanhojen rajojen ulkopuolella.

Tämä pitkäksi venähtänyt (lyhyt) tulkintani tapahtuneesta kriisistä on mielestäni teoksen vakavinta tekstiä, tulkitsen sen *Sotaromaanin* vaikuttavimmaksi perustelluksi syytteeksi ylijohtoa vastaan.

Alaotsikosta 4.3.3 Kariluoto ja isänmaallinen idealismi

Teoksen isänmaan idealistinen toimija, kapteeni Kariluoto tekee itsetilityksessään selkeän johdopäätöksen; Hän itse yhtenä herrana on ollut täysin sinisilmäinen armeijan mielialaan nähden. Hän ei ole pitänyt huolta oman miehistönsä kunnosta ja nyt hänen idealisminsa runebergiläisessä hengessä ei toimi. Näin perussanan *Iliaan tarun* suomalaista versiota ei tule, vaan tulee

realismi. Sen mukaisesti hänellä ei ole henkilökohtaisia vaatimuksia mihinkään suuntaan, on vain velvollisuuksia isänmaalle.

Perussana *saksalainen* toteutuu toisessa teemassa, se on selkeä havainto siitä, että tukeuduttiin liikaa saksalaiseen nojaan, myös Kariluoto tuli ylimieliseksi siten, että vain hän itse oli tärkeä. Myös mustan kaupankäynnin tuomitseminen sisältyi Kariluodon ajatusmaailman muutoksiin.

5.1.1 Yhteenveto

Yhteenvetona on luettelo kokonaisuudesta, jossa tuon esiin kansalliset teemat perussanana (-sanoina). Asetan ne itse tulkitsemaani tärkeysjärjestykseen, joissa tärkein kriteeri on asian vaikuttavuus. Saman numeroiset ovat tulkintani mukaan vaikuttavuudeltaan samaa tasoa.

Tutkimissani 35:ssä esimerkissä perussanojen esiintymiskertoja on kaikkiaan 29 kappaletta, joista seitsemän (noin 25 %) on *Tuntemattomasta sotilaasta* poisjätetyissä kappaleissa. Kokonaislukumäärästä on kansallisia teemoja yhteensä 14 kappaletta. *Sotaromaanissa* olevista teemoista tulisi noin kymmenen sivun vihkonen, joka on noin neljä prosenttia tutkimistani esimerkeistä olleista 240 sivusta. Koko *Sotaromaanista* jäi vielä analysoimatta noin 230 sivua, sillä varsinaisen teoksen tekstin alku on sivulla 33 ja teos loppuu sivulla 517.

5.1.2 Tulkitsemani kansalliset teemat perussanoina

1. Herraviha ja -iva	2 kappaletta, kappaleissa 4.1.2 ja 4.2.4
1. Ylijohdon arvostelu	2 kappaletta, kappaleissa 4.1.3 ja 4.3.2
2. Teloitukset	2 kappaletta, kappaleissa 4.1.3 ja 4.3.2
3. Kansakunnan olemassaolo	1 kappale, kappaleessa 4.1.3
3. Saksalaisvastaisuus (usein mukana suursuomalaisuus)	4 kappaletta, kappaleissa 4.1.1, 4.2.3, 4.3.1 ja 4.3.3
3. Täysi-ikäinen	1 kappale, kappaleessa 4.2.5
4. Sodanvastaisuus, sodan raakuus	4 kappaletta, kappaleissa 4.1.1, 4.1.3, 4.2.3 ja 4.2.4
4. Kolmen viikon sota	2 kappaletta, kappaleissa 4.2.3 ja 4.3.2
4. Runebergiläinen isänmaallisuus	3 kappaletta, kappaleissa 4.1.2, 4.3.2 ja 4.3.3

5. Isänmaan puolustaminen	3 kappaletta, kappaleissa 4.1.3, 4.2.1 ja 4.2.2
5. Identiteetti	2 kappaletta, kappaleissa 4.2.2 ja 4.2.5
6. Persoonallisuus, itsellisyys	2 kappaletta, kappaleessa 4.2.2
6. Klovni	1 kappale, kappaleessa 4.2.4
6. Kapinointi	1 kappale, kappaleessa 4.2.3

Joukon symboli, sota, on läsnä jo teoksen nimessä. Se sisältyy jokaiseen teemaan. Herravihasta ja -ivasta otin vain esimerkit; Korpela ja herraviha, Honkajoki ja herraiva. Samaa niin sotilas- kuin siviiliherroihinkin kohdistuvaa negatiivista retoriikkaa on teoksessa vähintään kerran joka kymmenennellä sivulla. Tämän takia tulkitsen asian olevan syvällä kertojan sielunmaisemissa. Hyvin lähelle herrojen haukkumista nousee tulkinnassani vaikuttavuuden takia ylijohdon arvostelu, teloitukset, saksalaisvastaisuus ja kansakunnan olemassaolo.

Tulkinnassani Linna osoittaa esittämilläni teemoilla ne pahimmat sotilasyhteisöä vaivanneet ongelmat, jotka on korjattava oikein ratkaisuin toimivuuden parantamiseksi. Samat ongelmat, ehkä pienin muunnoksinkin, koskettavat koko yhteiskuntaa. Näiden ongelma-alueiden korjaaminen parantaa maan elämää. Kun näin menetellään, ei kaatuneitten uhri ole ollut turhaan. Tämähän on kirjailijan itselleen asettama päämäärä. (Vrt. Teoreettinen viitekehys, sivu 5.).

Teos ei esitä suorasanaisesti, miten ongelmat korjataan. Kuitenkin tulkinnalla tekstistä löytyy helposti ratkaisu esimerkkejä, joiden mukaan voi ajatella toimittavaksi. Herrojen esimiestehtävistä on poistettava ihmiskontakteihin sopimattomat kuten Lammio ja Lehto. Kansallisen ihanteen realisoitumisen malli on vänrikki Kariluodon runebergiläisyyden muuttumisessa kapteeni Kariluodon reaalisesti isänmaan palvelijaksi. Totuus on joka paikassa aina varjelemisen arvoisen asia. Kaikenlaisen rankaisemisen on perustuttava tosiasioitten pohjalle. Oman maan puolustaminen on hyvää isänmaallisuutta, mutta sen on tapahduttava ilman ulkopuolista tukea.

Eniten näitä kansallisia teemoja oli kappaleessa 4.1.3, Vänrikki (myöhemmin luutnantti) Vilho Koskela, jossa niitä oli viisi kappaletta. Näistä yksi käsittelee asemasotavaiheen veltoistumista. Kertoja antaa selvän ajan armeijan jyrkälle eriytymiselle herrat/muut, se on kappaleessa 4.3.2, Vuoden 1941 syksyn moraalinen kriisi.

Tulkitsen näiden kansallisten teemojen osoittavan, että erikseen tutkimissani kolmessa poisjätetyssä kappaleessa olisi ollut potentiaalia vahvistamaan kirjailijan esittämiä mielipiteitä poisjättämisestä. Linnahan väitti, että häntä on turhautettu tarkoituksellisesti siten, että

sodanvastaisuutta ja sotaisen mentaliteetin tuomitsemaa tekstiä on jätetty pois. Tämän tuon esiin kohdassa 4.3.4 ja liitteessä. Vaikka esitän näin, tulkitsen myös, että tutkielman liitteen mukaisesti pätee ehdottomasti Yrjö Varpion antama lausunto teoksen sisällöstä. ”Painetussa romaanissa on riittävästi sodanvastaista tendenssiä ja sotaisen mentaliteetin kritiikkiä.”

5.2 Muut teemat

Alaotsikosta 4.1.1 Majuri Sarastie

Komentajan teeman perussana *johtaminen* näkyy koko esimerkin ajan. Taistelutahto ja -kyky syntyy ja pysyy hyvän yhteishengen avulla. Asia iskee välittömästi lukijaan voimallisesti Hietasen rohkean teon jälkeen. Komentaja käy henkilökohtaisesti käsikiitoksin Hietasen luona. Komentaja korostaa Hietasen teon tärkeyttä ja lupaa palkitsemisia. Kaikki tämä jää mieleen.

Tyyllillisesti Sarastie on vakaa tienkulkija, joka muistaa kiittää lapsiaan, mutta osaa myös asettaa rajat, kuten Rokkaan kohdistunut kurinpitotoimi osoittaa.

Alaotsikosta 4.1.2 Luutnantti (myöhemmin majuri) Lammio

Monien erilaisten laajojen ja lyhyidenkin esimerkkien valossa Lammio itse sisältää yhden varsinaisen teeman perussanan *luonnevikainen niuhottaja* mukaisesti. Teema liittyy Lammion kyvyttömyyteen toimia tehtävissään kenttäolosuhteissa joustavasti niihin olosuhteisiin sopivilla johtamismenetelmillä. Lammiolta puuttuu käytännön retoriikka näissä oloissa. Johtamisen ainoa käytäntö on jyrkkä käskytyklinja.

Alaotsikosta 4.1.3 Vänrikki (myöhemmin luutnantti) Koskela

Kertoja haluaa retorisesti osoittaa, kuinka herrana oleva voi olla hyvä taistelijanakin. Kysymyksessä oleva kuvaus on ensimmäisestä taistelusta kenttälainnoitettuja asemia vastaan. Koskelan ohjeitten mukaisella yhteistyöllä Kariluodon joukkueen hyökkäys onnistuu suunnitellusti.

Tulkitsen perussana *johtamisen* kokonaisuuden teemaksi sen takia, että kertoja kertoo kaikille hyvin tarkasti, mitä itse kukin tekee. Kertojan tarkka kertomus on muille oppaana siitä, kuinka hyvä yhteistyö toteutuu kentällä. Se oli ”vain” työnjakokysymys kuolemanuhan alla.

Alaotsikosta 4.2.1 Alikersantti (myöhemmin kersantti) Hietanen

Tulkitsin jo teoksen alussa hyvin monitasoisen ja -alaisen *huumorin* olevan Hietasen perussana aina läsnä olevaksi supervahvuudeksi. Hietanen aloitti ja liittyi aina terveeseen huumoriin, jolla oli joviaali ja rauhoitteleva tarkoitusperä. Hän saattoi joskus olla pilkallinen, mutta ei sen pahempaa. Hietanen osoitti, että huumori on koko joukon taistelukunnolle ja -halulle hyvä asia: varma teema.

Hietasen käytännönläheisen ihmisyyden löysin monesta paikasta. Tässä esimerkissä hän on vihainen, kun Lehto ampuu pelokkaan vangin. Hietanen ilmaisee teemaksi luokiteltavaksi perussanan *inhimillisuus*, sen mukaisesti vihollinenkin on ihminen.

Alaotsikosta 4.2.2 Alikersantti Rokka

Rokan ensimmäinen teema on perussana *omalla esimerkillä johtaminen*. Tässä asiassa ei teoksessa ole Rokkaa parempaa. Toinen teema rakentuu perussana *positiivinen huumori* ympärille hyvän toveruuden kasvattamiseksi. Tähän nivoutuu saumattomasti hyvän esimerkin näyttö taistelutilanteissa.

Kokonaistulkintani näistä kahdesta on lyhennelmä kokonaistulkintakappaleen vastaavasta. Rokka oli persoonallisuus, joka aina osoitti halunsa taistella isänmaan puolesta; tällöin hän oli harkitseva tappaja. Hänen huumorinsa oli aina kohdallaan, mutta typeryyttä hän ei hyväksynyt.

Vääpeli Sinkkonen halusi näyttää, että hänellä on perussana *valta*. Näyttö epäonnistui ja kompanian miehistö heilautti hänet eristyksen herrojen puolelle. Ainut syy, minkä takia tulkitsin Sinkkosen toimet teeman arvoisiksi, on ”valta” käsitteenä. Se on aina sidoksissa arvovaltaan. Sitä joko on tai ei ole. Kaikki keinotekoinen, jota Sinkkonen teki tai yritti, johti vain täydelliseen tuhoon. Tämän tulkitsen kertojan haluamaksi opiksi.

Alaotsikosta 4.2.3 Alikersantti Lahtinen ja alaotsikosta 4.3.1 Jatkosodan syyt (Kuuluu *Tunte mattomasta sotilaasta* karsittuihin teksteihin)

Lahtinen, kommunismiin uskova, on niin paljon perussana *aatteen* sokaisema, että hänellä on aina valmiina ”valistusnappi” päälle käännettäväksi. Lahtinen yrittelee jatkuvasti syöttää kommunismin ihanuutta muille. Valistus ei kuitenkaan onnistu, koska koko muu joukkue osoittaa perussana *huumorin* mahdin: sillä upotetaan aina Lahtisen tarjoama valistusyritys utopiana.

Alaotsikosta 4.2.4 Sotamies Honkajoki

Perussana *retoriikan riemuvoitto* toteutuu, kun klovnina Honkajoki osasi ja halusi toteuttaa määritelmää kerronnasta ”jolla joku kertoo jostakin jollekin jossakin tarkoituksessa”. Tiedemiehen hatusta sanomaa vetäen Honkajoki uskalsi toteuttaa määritelmää mitä mahtavimmalla retoriikalla *sodanvastaisuudella ja herrojen ivailulla*.

Alaotsikosta 4.2.5 Sotamies (myöhemmin alikersantti) Vanhala

Vanhalan henkisen kasvun myötä perussana *huumori* on koko teoksen läpi juokseva teema. Sillä hoidetaan suuri osa joukkueen positiivisesta keskinäisestä retoriikasta. Tämä retoriikka on täysin olennainen joukkueen kestävyydelle. Mitä vaikeammat olot sitä tärkeämmäksi huumorin merkitys kasvaa. Vanhala oli joukkueen ykköstähti tässä asiassa. Ilman teeskentelyjä lähtevä pikatilannehuumori oli aina Vanhalan mukana. Kaikki tiesivät ja tunsivat Vanhalan suuren merkityksen joukkueen sisäisen positiivisen hengen ylläpitäjänä

Alaotsikosta 4.3.3 Kariluoto ja isänmaallinen idealismi

Perussana *paraneva johtaminen* on koko ajan teemana Kariluodon itsetilityksessä.

5.2.1 Yhteenveto

Tutkimistani esimerkeistä (osio 5.1.1) tulkitsen yhteensä kuusi muuta teemaa. Esiintymiskertoja on yhteensä 16 kappaletta. Täten kansallisten, 14 kappaletta, ja muiden teemojen, kuusi kappaletta, yhteismäärä on 20 kappaletta. Teemat esiintyvät yhteensä 45 kertaa (kansalliset 29 ja muut 16 kertaa).

5.2.2 Tulkitsemani muut teemat perussanoina

1. Huumori	6 kappaletta, kappaleissa 4.2.1, 4.2.2, 4.2.3, 4.2.4, 4.2.5 ja 4.3.1
2. Johtaminen	5 kappaletta, kappaleissa 4.1.1, 4.1.2, 4.1.3, 4.2.2 ja 4.3.3
3. Inhimillisyys	1 kappale, kappaleessa 4.2.1
3. Retoriikan riemuvoitto	1 kappale, kappaleessa 4.2.4
4. Valta	1 kappale, kappaleessa 4.2.2
4. Aate	2 kappaletta, kappaleissa 4.2.3 ja 4.3.1

Yllätodetut kaksi vahvinta teemaa osoittavat tulkinnassani teoksen retoriikan voiman taistelukentän eri toimintojen kuvaajina. Tuo kenttä sisältää marssit, majoitukset, taistelut ja huollon. Hyvä johtaminen perustuu inhimilliselle tilanteenmukaiselle toiminnalle. Johtajan luonteva ja persoonallinen ote on peruslähtökohtana joukon saavutuksille taistelussa. Lisäksi joukko tarvitsee jotakin, mikä yhdistää joukon parhaiten: Se on huumori. Tämä on hengen ylläpidolle välttämätön; vain kiinteä, hyvähenkinen joukko on taistelukykyinen.

On huomattava, että aatteet käsittelevät Lahtisen kommunismin valistusta, joka kuitenkin latisetaan huumorilla. Lisäksi Honkajoki irvistelee kommunismilla, ja vaikka en ole ottanut tähän erikseen kantaa, tulkitsen, että kertoja ei ole juurikaan arvostanut kommunismia.

Sekä kansallisten että muiden teemojen osalta luettavuuden nautittavuutta lisäävät murteet ja tavattoman laaja-alainen käytettyjen tyylien kirjo eri keinoineen. Ne aikaansaavat sen, että suurin osa lukijoista uskoo fiktiivisen teoksen faktaksi. Vaikka olen jonkin verran kouluttanut taistelukentän kuvaa rauhanaikaisissa oloissa, jouduin koko *Sotaromaanin* ajan muistuttamaan itseäni fiktiosta. (Mutta oli se niin mahdottomasti faktanoloinen...)

6 Päätäntö

Tässä pro-gradu -tutkielmassa pyrin vastaamaan kysymykseen, miten Väinö Linnan teoksen *Sotaromaanin* kerronnan teemat ja tyylit ilmenevät ja vaikuttavat sen retoriikassa. Tutkimukseni painopiste keskittyy teoksen majuri Sarastien johtaman sotilasmiljööön, jalkaväkipataljoonan (noin 1000 miestä) konekiväärikomppanian (noin 120 miestä) yhteen noin kolmikymmenmiehiseen joukkueeseen.

Tutkimusmenetelmänä käytin Booth-Chatmanin mallia (Wayne C. Booth ja Seymour Chatman). Malli on sopiva fiktiivisen kertomuksen tutkimiseen. *Sotaromaani* tarjoaa hyvin monipuolista kertojan ja puhujien, (sotilaiden), tekstiä analysointia varten. Teoksen kokonaisfokalisoinnissa on monen eri tason kertojia. Teoksen sotilaat ovat sisäkkäisiä puhujia ja heillä on yleisönä oma yhteisö. Kertoja puolestaan on kaikkitietävä teoksen ulkopuolinen hahmo, jonka yleisö on fiktiivinen. Näiden tekstien työstäminen mallilla tuottaa tulkinnallisen kokonaisuuden.

Retoriikassa olevan kerronnan tutkimiseen käytin James Phelanin ja Peter. J. Rabinowitzin tutkimusohjetta artikkelissa *Narrative as Rhetoric*, joka käsittää tutkimuksen tekemisen kuusi perusprinsiippiä. Kerronta on sitä, että joku kertoo jollekulle muulle jossakin tarkoituksessa, että jotakin on tapahtunut jollekulle tai jollekin. Tätähän Linnan teksti on teoksessa. Teos perustuu murteella ilmaistuun retoriikkaan, joka on selkeää, vivahteikasta ja voimallista. Tämä todentuu neljännen prinsiipin perustein, joiden lähtökohtana on teoksen läpikotainen tunteminen. Tutkimissani tapauksissa rakentuu em. prinsiipin mukainen silta tekstin ja itseni välille kolmenlaisten arviointien avulla; tulkinnallisten, eettisten ja esteettisten.

Tutkimukseni jakaantuu kuuteen lukuun siten, että johdanto ja menetelmä lukujen jälkeen seuraa Linnan tie kirjailijana, tie, joka sisälsi moninaisia kirjoittamiseen liittyviä ongelmia. Hänellä oli mm. rankka sairastuminen ja hän joutui jättämään kesken kirjoittamansa teoksen. Lopulta ennen *Sotaromaanin* kirjoittamista hänestä tuli rationaalinen humanisti. Tämän jälkeen hän lopetti asioiden kuvaamisen ylhäältä päin ja lähestyi kirjoittamista olemalla itse kuvaamansa pienryhmän sisällä.

Neljännen luvun tekstianalyysi käsittää Sarastien sotilasmiljööön retoriikan tutkimista kahdeksan henkilön retoristen tapahtumien analyysillä. Jokaisesta tutkittavasta on neljä esimerkkiä.

Lisäksi tutkin kolmen esimerkin avulla *Tuntemattomasta sotilaasta* poisjätettyä *Sotaromaanin* tekstiä. Siten tutkittuja esimerkkejä on yhteensä 35 kappaletta ja näiden yhteinen pituus on noin 240 sivua.

Sotaromaanin retoriikka on mestarin työn jäljiltä täynnä tyyliä, joka sopii nimenomaan kyseisen tilanteen kuvaamiseen. Jokainen tutkimani esimerkki on tyyllisesti oma itsensä. Tämän takia löysin arkiproosan lisäksi kaikkea tragedian ja hyvän huumorin väliltä. Puhujien dialogit antavat eniten perusteita teemoille. Toistoilla ja vertailuilla on tekstissä merkittävä vaikutus asioiden tärkeyden osoittamiseksi. Tyyliään monipuolisen ilmaisun takia oli helppo hyväksyä teksti ja astua Linnan tavalla sen sisälle. Osuvat kommentit lisäävät toden vaikutusta. Näiden moninaisten syiden takia teosta pidetään täysin totena. Muut tärkeimmät syyt edellä mainittuun ovat tutkimukseni mukaan dialogi sekä teoksen yliverlainen ja kaikkietävä kertoja. Kertoja tuntee sodan ja sitä käyvän joukon. Kertojan oma kirjakielinen teksti on tarkkaa kuvausta niistä raameista, joissa kotiseutujensa murteita käyttävät puhujat toimivat.

Sotatien tutkimukseni osoittaa erityisesti kansallisten teemojen yhteiskunnallisen merkittävyyden. Teemasta herrat sekä vihana että ivana on esimerkkejä eri muodoissa läpi teoksen. ”Sellaisia paskojahan herrat ovat.” Esimerkit tuovat esiin hyvin vaikuttavin teemoin kaksi muutakin pääasiaa; voimakasta sodanvastaisuutta ja sen vastapainona sankaruutta, jota osoitetaan oikeutena puolustaa isänmaata siten, että kansakunta säilyy itsenäisenä. Sodanvastaisuus ilmenee monin eri tavoin. Kaikkiällä teoksessa tulee esiin sodan mielettömyys, esimerkiksi vanki joutaa ammuttavaksi, haavoittuneet palavat kuljetusautonsa mukana ja tappiot vähentävät joukkoa sekä uudet miehet muualta tuotuna muuttavat sitä. Siten vänrikki Koskelan alkuperäisessä joukkueessa nimellä mainituista sotilaista on lopussa sotimassa vain Määtä, Rahikainen, Sihvonen ja Vanhala. Sankaruuden kertoja hyväksyy silloin, kun se liittyy joukon taistelukunnan säilyttämiseen tai oikeutetun asian, isänmaan puolustamiseen. Hietanen on sankari tuhotessaan panssarivaunun, kun joukkoa uhkasi pakokauhu ja sen mukana tuho. Rokka, toinen sankari, tuhosi pataljoonan selkään koukkaavan vihollisjoukon, joka olisi voinut ylläkkönä aiheuttaa pataljoonalle suuria tappioita. Kesän 1944 lopulla joukot taistelivat Suomen alueella sankaruuden verrattavin toimin kyeten osoittamaan valmiutta isänmaan säilyttämiseen itsenäisenä.

Teoksen voimakkain sanoma on *Tuntemattomasta sotilaasta* poisjätettyjen tekstien kolmessa pisimmässä kappaleessa. Näissä kertojan esittämä rankin teema syyttää ylijohtoa valehtelimesta syksyllä 1941. Valehtelun lähtökohta oli huhu sodankestosta aikaan sitoen: Sota kestää

kolme viikkoa. Tätä huhua ylijohdo ei katkaissut ja se poiki mitä syvimpiä ristiriitoja herrojen ja muiden välille. Siten kriisiin syyllisiä olivat ”kansakunnan henkiset ja sotilaalliset johtajat”.

Syytökset suunnattiin kuitenkin rintamasotilaan kannettaviksi. Rintamasotilas koki loppusyksyllä 1941 oman sotilaan teloituksen heihin kohdistuvana murhana. Kuolemantuomio mitätöi koko heidän taistelunsa tarkoituksen. Ihanne jostakin häpäisi itsensä murhalla; se oli suurempi kuin rikos. Rikos lamautti rintamasotilasta, mutta väsyneenäkin tämä jaksoi suurella tuskalla tavoitteisiin vuoden 1941 lopulla. Tuskainen oli myös alkutalvi vuonna 1942, jolloin vihollinen teki rajuja vastahyökkäyksiä.

Juuri näiden kappaleiden poisjättäminen aiheutti Linnan kritiikin kustantajalle jo ennen *Tunte mattoman sotilaan* julkaisua ja myöhemmin hän käsitteli niitä vielä usein teoksessaan *Murrok sia* vuodelta 1990.

Yli kolmevuotinen asemasota alkoi vuoden 1942 alkutalvella. Sen aikana kehkeytyi olematon kuri sekä jermuilu. Koulutus jäi unohduksiin ja joukot veltostuivat. Kaikki joukot eivät kestä neet alkukesän 1944 suurta painetta ja se aiheutti taisteluhaluttomuutta. Vasta vetäytyminen Suomen vanhan rajan yli vuoden loppukesällä herätti taisteluhalun. Tämä oli kynnyks, joka pelasti maan.

Teos syyttää ylijohdon toimien takana olleiksi ”takapiruiksi” kahta asiaa: tukeutumista saksalaisiin jo ennen sodan puhkeamista ja Suur-Suomi-ajattelua. Näitä ylläpitivät herrat omien intressiensä vuoksi. Monessa kohdassa ilmenee, että suursuomalaisuus ei ollut maalle hyväksi. Teos myöntää sen, että yksinään Suomi ei olisi tullut toimeen. Se ei kuitenkaan esitä saksalaisiin tukeutumisen tilalle toimivia vaihtoehtoja.

Joukon symboli, sota, on koko ajan läsnä. Vihollisen aiheuttaman ahdistuksen lisäksi, läpi teoksen kulkee vastakkaisuus ”herrat ja muut”. Kertoja käyttää tätä asetelmaa jatkuvasti saadakseen tilannetta tasapainottumaan siten, että tavallinen sotilas saa oman ymmärtävän pään. Sen jälkeen vanha runebergiläinen ihannoiva isänmaallisuus hylätään ja koko kansakunta siirretään realismiin. Tällöin herrojen on tunnustettava omat virheensä ja muututtava runebergiläisistä idealisteista reaaliaikaisiksi isänmaan palvelijoiksi. Teos antaa esimerkin tällaisesta herran jyrkästä muutoksesta; Väinö Rönkä oli koko olemukseltaan runebergiläinen. Kapteeni Kariluoto oli kaatuessaan yksiselitteisesti ainoastaan isänmaan palvelija.

Teos osoittaa muissa teemoissa vakuuttavasti kaksi elementtiä, joilla joukon taistelutahto säilytetään. Ne ovat joukon luonnikas, jatkuva keskinäinen huumori ja johtaminen. Jokaisen esimiesasemassa olevan on pystyttävä tilanteenmukaiseen toimintaan. Silloin joukko luottaa johtajiinsa ja taistelutahto on korkeimmillaan.

Tulkinnassani alikersantti Vanhala kehittyi sodan karussa opissa pelkästä hihittelijästä vastuulliseksi oman tasonsa johtajaksi. Onnistunut taistelu vähän ennen aseiden vaikenemista osoitti Vanhalan ymmärtävän, mistä oli kysymys; Oli pystyttävä osoittamaan, että hänen ja vastaavien tavallisten sotilaiden taistelulla Suomen itsenäisyys taataan. Ilomantsin taistelun lopputulos oli myös muiden samanlaisten sotilaiden voitto ja sen merkitys oli Suomelle mittaamaton. Vanhalan tavoin Suomi aikuistui selviten kakkosena maaliin.

Tulkintani kansallisilla teemoilla Linna halusi osoittaa ne yhteiskunnan ongelmat, joiden korjaaminen on ensisijaista elämän parantamiseksi. Tämän päämäärän hän oli asettanut itselleen kirjoittaessaan sodasta. Teos ei esitä suorasanaisia ongelmien parannuskeinoja, mutta tulkinnalla löytyy helposti korjausesityksiä. Näitä ovat mm. Lammion ja Lehdon tapaisten huonojen ihmiskäsittelijöiden jättäminen suorien henkilökontaktien ulkopuolelle sekä korostetun kaiken toiminnan totuudellisuuden ja sen merkityksen varjeleminen.

Linna halusi fiktiivisellä *Sotaromaanilla* kertoa, keitä hän Suomen sotatien vuosina eniten arvosti ja minkä takia. Tämän hän toteutti aloittamalla teoksen oppi-isänsä Kiven lailla menemällä suoraan asiaan. Työhypoteesini oli oikeassa: Monipuolisesta eri murrealueiden muodostamasta retoriikasta seurasi niin monimuotoinen ja tarkka sotatien kuvaus, että tosi hehkuu lukijan käsissä. Tyytyväisenä kuvattavien saavutuksiin, Linna lopetti teoksen levolliseen aurin gon hellimään uuteen elämään, taas kuten Kivi.

Koska Linna hallitsee myös estetiikan kuvauksen, minulla on oman työni jälkeen selkeä näkemys siitä, mihin asiaan liittyen *Sotaromaania/ Tuntematonta sotilasta* voisi tutkia: esteettisyyteen. Teos sisältää kaikenlaista estetiikkaan liittyvää, esimerkkeinä muun muassa: huumorin vaikutus, Vanhalan ja vastustajan huutelu lapualaisupseereista, leivästä, voista ja naisista (SR, 365.), sodan raakuus Lehdon kuolemassa (SR, 229–231.), nautinnollinen etenemisen katseleminen niin Vanhalan kuin Honkajoenkin osalta (SR, 506.) jne. Lukematon määrä isoja/pieniä estetiikkaa sisältäviä tapauksia löytyy liki jokaiselta aukealta mitä erilaisemmissa konteksteissa.

Siitä vain tutkimussellisestikin nautiskelemaan...

Lähteet

Primaarilähteet

- Linna, Väinö 1990. *Murroksia. Esseitä, puheita ja kirjoituksia* [MU]. Helsinki: WSOY.
 Linna, Väinö 1956 (1954). *Tuntematon sotilas* [TS]. Porvoo: WSOY.
 Linna, Väinö 2000 (1954). *Sotaromaani* [SR]. Helsinki: WSOY.

Sekundaarilähteet

- Aristoteles 2012. *Teokset IX, Retoriikka, Runousoppi*. Retoriikan suomentanut Paavo Hohti, Päivi Myllykoski. Helsinki: Gaudeamus.
- Appignanesi, Richard (toim.) 1999. *Semiotiikka. Semiotics for Beginners*. Goble, Paul & Liza, Jansz. Suomentanut Sari Vähänen. Helsinki: Kustannus Oy Jalava.
- Arnkil, Antti & Sinivaara, Olli (toim.) 2006. *Kirjoituksia Väinö Linnasta*. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Teos.
- Booth, Wayne C. 1983 (1961). *The Rhetoric of Fiction*. University of Chicago. United States of America.
- Brax, Klaus 2014. Imitaatiosta kommunikaatioon – laji kirjallisuuden tutkimuksessa. (117–139.) Teoksessa Alanko-Kahiluoto, Outi ja Tiina Käkelä-Puumala (toim.) 2014. *Kirjallisuuden tutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS.
- Chatman, Seymour 1978: *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Haapala, Pertti 2020. Toisen tasavallan Topelius. Väinö Linna ja kansallinen kertomus. (267–269.) Teoksessa *Väinö Linna tunnettu ja tuntematon*. Toim. Pertti Haapala, Maria Laakso, Toni Lahtinen ja Jyrki Nummi. Helsinki: WSOY.
- Heinonen, Jari 1997. Väinö Linna – torppari- ja pienviljelijännäkökulma suomalaisuuteen. (85–128.) Teoksessa *Katseita suomalaisuuteen*. Helsinki: Kustannusyhtiö TA-Tieto Oy.
- Jaatinen, Satu 2018. *Tuntemattomat. Suomen suosituimman tarinan monet maailmat*. Jyväskylä: Docendo Oy.
- Kakkuri-Knuutila, Marja-Liisa 2003 (1998). Retoriikka. (233–272.) Teoksessa *Argumentti ja kritiikki*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Kinnunen, Aarne 1989. *Kertomuksen opissa. Avoimen maailman hahmotuksesta*. Juva: WSOY.
- Kivi, Aleksis 1876 (1870). *Seitsemän veljestä*. Helsinki: Gummerus Oy.
- Kuusisto, Pekka 2017. Neljäs ja viides luento. Luentokurssi *Estetiikka, retoriikka, poetiikka*. Oulun yliopisto.

Käkelä-Puumala, Tiina 2014, Lukijasta lukemiseen, tulkinnasta elämykseen: lukijan käsite kirjallisuuden tutkimuksessa. (206–222). Teoksessa Alanko-Kahiluoto, Outi ja Tiina Mäkelä-Puumala (toim.) 2014. *Kirjallisuuden tutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS.

Laine, Juhani 2015. *Henkilöhahmon sisäinen konflikti Väinö Linnan tuntemattomassa sotilaassa*. Väitöskirja. Jyväskylä: University Printing House.

Lassila-Merissalo, Maria 2009. *Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä*. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Leskinen, Jari & Antti Juutilainen (toim.) 2005. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY.

Lilja, Pekka 1984. *Väinö Linnan Tuntematon sotilas konfliktiromaanina. Normistojen taistelu*. Jyväskylä: Kirjapaino Kari Oy ja Jyväskylän yliopisto.

Mattila, Jukka I 2008. Tuntematon Lammio. *Suomen sotilas* 4/2008.

Mikkonen, Kai 2014. Lukeminen tulkintana. (64–90). Teoksessa Alanko-Kahiluoto, Outi ja Tiina Käkelä-Puumala (toim.) 2014. *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS.

Mäkikalli, Aino & Liisa Steinby (toim.) 2012. *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Helsinki: SKS.

Nummi, Jyrki 1993. *Jalon kansan parhaat voimat*. Juva: WSOY.

Nummi, Jyrki 2020. Kirjailija ja kansalainen Väinö Linna. (10–13.) ja Haapala, Pertti 2020. Toisen tasavallan Topelius. Väinö Linna ja kansallinen kertomus. (267–269.) Teoksessa *Väinö Linna tunnettu ja tuntematon*. Toim. Pertti Haapala, Maria Laakso, Toni Lahtinen ja Jyrki Nummi. Helsinki: WSOY.

Nyytäjä, Outi 2006. Linna ja kielen itsellinen elämä, (32–39.) Teoksessa Arnkil, Antti & Sini-vaara, Olli (toim.) 2006. *Kirjoituksia Väinö Linnasta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.

Partanen, Jukka & Pohjonen, Juha & Tuunanen, Pasi (toim.) 2007. *E.J. Raappana Rajan ja sodan kenraali*. Keuruu: Otava.

Phelan, James 2005. *Living to Tell about it. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Pipping, Knut 1978. (1947). *Komppania pienoisysteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941–1944. Kompaniet som samhälle-laktagelseri ett finskt frontförband 1941–1944*. Suom. Heikki Vilen. Keuruu 1978: Otava.

Puro, Jukka-Pekka 2005. *Retoriikan historia*. Helsinki: WSOY.

Ruutu, Juhani 1983. Taistelutahdon luominen ja ylläpitäminen joukkueessa ja komppaniassa. (22–28). Julkaisussa (toimituskunta) *Jalkaväen vuosikirja 15/1981–1982*. (1983)

Salin, Sari 2016. Luentokurssi *Kertojan epäluotettavuus. Sisäistekijän kritiikki*. 20.9.2016. Helsingin yliopisto.

Schauber, Ellen and Ellen Polsky, *The Bounds of Interpretation: Linguistic Theory and Literature Text*. Stanford: Stanford University Press 1986.

Steinby, Liisa 2009. Aika, paikka ja subjekti Genetten narratologiassa (78–110). Teoksessa *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Toim. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki ja Liisa Steinby. Helsinki: SKS.

Steinby, Liisa 2013. Kertomakirjallisuus. (59–156.) Teoksessa Mäkikalli Aino & Liisa Steinby (toim.) 2012. *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Helsinki: SKS.

Stormbom, N.-B. 1992. *Väinö Linna. Kirjailijan tie ja teokset*. Helsinki: WSOY

Talvio, Pirjo (toim.) 1995. ”Väpi. Linnan Väinöstä kerrottua” Juva: WSOY

Tontti, Jarkko 2005. Olemisen haaste – 1900-luvun hermeneutiikan päälinjat. (50–81). Teoksessa Tontti Jarkko (toim.) *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Tampere: Vastapaino

Torkki, Juhana 2006. *Puhevalta. Kuinka kuulijat vakuutetaan*. Keuruu: Otava.

Torkki, Juhana 2014. *Tarinan valta. Kertomus luolamiehen paluusta*. Keuruu: Otava.

Wiio, Osmo A 1994. (1973). *Johdatus viestintään*. Porvoo: WSOY.

Verkkolähteet

Honkola, Markku 2007. Retoriset keinot uuden viestintäteknologian verkkomainostamisessa. *Pro gradu tutkielma*, Vaasan yliopisto. <https://www.trifonia.fi/eu-e-theses/abstrgct/2405/Retoriset+keinot+uuden+viestint%C3%A4teknologian+verkkomainostamisessa>. (3.5.2019.)

Leppälahti, Merja 2004. Hans-Georg Gadamer: Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa. *Elore 2/2004*. http://www.elore.fi/arkisto/2_04/lep204a.html/ (20.9.2018).

Phelan, James & Rabinowitz, Peter J. 2012. Narrative as Rhetoric. (3–8.) Narratiivi retoriikkana [NR]. Suomentanut 2014 Pekka Hirvonen, auktorisoitu kielenkääntäjä. Baabelia.fi. Teoksessa David Herman, James Phelan, Peter J. Rabinowitz, Brian Richardson ja Robyn Warhol (toim.) *Narrative Critical Theory. Core concepts and critical Debates*. Columbus: The Ohio State University Press. https://kb.osu.edu/bitstream/handle/1811/51724/Herman_Phelan_Book4CD.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Puolustusvoimat: [Maanpuolustuskorkeakoulun historia ja puitteet](https://puolustusvoimat.fi/web./historia/maanpuolustuskorkeakoulu). <https://puolustusvoimat.fi/web./historia/maanpuolustuskorkeakoulu> (16.4.2019).

Salin, Sari 2007. Kun sissiltä meni hermot-Paavo Rintalan Sissiluutnantin epäluotettava kertoja. (5–23.) Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehdessä *Avain2/2007*. http://pro.tsv.fi/skts/24638Avain207_sisalto_korj.pdf (28.2.2019).

Suomisanakirja.fi: *Fiktio*n määritelmä, *Historian* määritelmä, *Kommentin* määritelmä, *Purnamisen* määritelmä.

Tieteen termipankki: Kirjallisuudentutkimus: *fokalisointi*. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:fokalisointi> (16.4.2019).

Tieteen termipankki: Kirjallisuudentutkimus: *satiiri*. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:satiiri> (16.4.2019).

Tieteen termipankki: Kirjallisuudentutkimus: *parodia*. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:parodia> (16.4.2019).

Liite

Yrjö Varpion laatima Väinö Linnan ”*Sotaromaanin*” alkuperäisestä käsikirjoituksesta poispyyhkimisen pääperiaatteet

”Poistot on ymmärrettävä 1950-luvun alun yleisiä ajattelutottumuksia sekä kirjallista makua ja normistoa vasten.” (SR, 12.)

Poispyyhintä

1. Suurin ryhmä, noin kolmannes poistetuista, oli seuraavaa: sotilaiden rohkeat jutut, esimerkiksi miesten puheet lottien moraalista, alapäähuumori sekä pitkät kirosanalitaniat. (SR, 9.)
2. Lähes edellisen kokoinen ryhmä olivat ne, joissa oli päällystön tai sodan/ sodanjohdon arvostelua. Nämä olivat kirjailijan sananvapauden osalta ongelmallisimpia, mm. arvostelut, joissa Linna syyttää propagandaa ja teloituksia armeijan selkärangan murtamisesta. (SR, 9.)
3. Sodanaikaisten mielialojen kehitystä kuvaavat tekstit olivat kolmanneksi suurimmat. Tekstit käsittelivät sekä rintama- että kotirintamaoloja. (SR, 10.)
4. Selitteleviä tekstijaksoja, jotka sisälsivät historian ja sodan filosofointia. (SR, 10.)
5. Uskonnolliset käsitteet ja Raamatun tapahtumat poistettiin, koska sen ajan uskonnollisuus oli voimakas vaikuttava. (SR, 11.)
6. Pari Mannerheimista kertovaa tekstikohtaa. (SR, 11.)
7. Neuvostoliitosta tai sen kansalaisista puhuvia tekstien osia poistettiin yleisistä varovaisuussyistä. (SR, 11.)

Arvioita

Kun ensimmäinen painatus oli jo valmis, arvosteli Linna itse kirjeessään kustantajalle 12.11.1954 osia poisjätetyistä teksteistä. Tärkein asia oli ”yleisiin kysymyksiin suuntautunut arvostelu on tarkasti pyyhitty pois.” (SR, 12.)

Yrjö Varpion omakohtaisesti tekemän luennan mukaisen arvion keskeinen sisältö teoksesta oli se, että painetussa romaanissa on riittävästi sodanvastaista tendenssiä ja sotaisen mentaliteetin kritiikkiä. (SR, 10.)

Yrjö Varpio

Suomen kirjallisuuden professori Tampereen yliopistossa vuosina 1980–2002. Hän oli Väinö Linnan ystävä ja kirjoitti vuonna 2006 Linnasta teoksen ”*Väinö Linnan elämä.*”